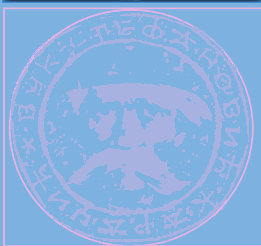

СЛОВ

ЧАСОПИС ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ГОДИНА XVIII

БРОЈ

61

ЈУЛ 2022.

СЛОВО
НИКШИЋ
ЈУЛ, 2022.

САДРЖАЈ

РИЈЕЧ УРЕДНИКА

Веселин Матовић: *Од шоја НАТО не помаже...* 4

ЈЕЗИК

Иван Негришорац: *Екавица и ијекавица:
да ли дишемо јуним њлућима?* 15

В. Г. Рудељов: *Принципи сеіменіаціје њоејској
јовора* 24

Н. Г. Серебрењикова: *Поеіема као сиінал
вербално-умејничке информације* 30

Ненад Р. Кебара: *Асијекіи елеменіарне јединице
њоејској шексіа* 51

БЕЛЕТРИСТИКА

Милосав Тешић: *Калојера Пера* 73

Борис Јовановић: *Лексикон каменованих ријечи* 106

Цица Ћоловић - Цока 107

ЕСЕЈ

Душан Крцуновић: *„Мизолоіја“ (μισολογία) као
стање душе и друштва: Плајон и наше вријеме* 115

Драган Лакићевић: *Племић у невишешком добу* 119

Драгољуб Петровић: *Уибеничка њорноірафија* 126

ИСТРАЖИВАЊА

- Будимир АЛЕКСИЋ: *Христолошко освјетљавање
Њејошевој гјела
(радови о Њејошу Мићрополића Амфилохија)* 139
- Предраг Живковић: *Досјојевски као најовјестилац
каџехона* 149
- Милорад П. Радусиновић: *Црна Гора и Њејош у
расјрави Анијона Будиловича 1877. године* 162

КРИТИКА

- Драган Хамовић: *Ширина и њесноја
Милосава Тешића* 171
- Радоје Головић: *Меџафизика вјере у сџваралашиџву
Милуџина Мићовића* 174
- Милош Ковачевић: *Кџија која џоказује ко су били и
ко јесу Срби* 183
- Радоје Фемић: *Нова виџалносџ романескној жанра* 188
- Веселин Матовић: *Јовановићево „Цвијеће зла“* 192
- Весна Тодоровић: *Чиџајући џоезију
Софије Симовић* 197

ПРОМОЦИЈЕ

- Драго Перовић: *Вијенац свесрџске саборносџи* 203
- Јелица Стојановић: *Слово – вјерно, неџобийно и
дубоко свједочансџво
џолийџичких изнуда и џринуда* 206
- Момчило Вуксановић: *Ми желимо да се слуша џлас
народа* 215
- Милутин Мићовић: *Шездесџ бројева „Слова“* 219
- Весна Тодоровић: *Срџски језик је најсџарији
црнојорски архив* 224
- Садржај бројева 51 – 60** 229

Веселин МАТОВИЋ

ОД ТОГА НАТО НЕ ПОМАЖЕ

У Споразуму (новоуспостављене парламентарне већине у Скупштини Црне Горе) о формирању и Приоритетима 43. Владе Црне Горе, у поглављу *Нормативни приоритети за испуњавање обавеза за чланство у ЕУ*, тачка 8, истиче се, као један од њених приоритета, „Ревизија затеченог стања у области просвјете и културе уз измјене и допуне Закона о култури и општег Закона о образовању и васпитању”, а полазећи – како се тамо кажете – од потребе да се у Црној Гори ријешу дубока политичка и институционална криза (...), и превазиђу изражене националне, етничке, вјерске, политичке и социјалне подјеле” и, коначно, – „успостави социјална кохезија”.

Лијепа вијест, само кад би јој се могло вјеровати.

Није чудно што нова власт навјешћује промјене Општег закона о образовању и васпитању и Закона о култури, али да то ставља у контекст превазилажења националних и политичких подјела – велико је изненађење.

Може ли то бити сигнал да негдје, у неким политичким врховима, сазријева свијест да се без темељне реформе и политичко-идеолошке еманципације образовног система, Црна Гора не може избавити из анакондиног загрљаја новоцрногорске етнонационалне концепције, оличене, прије свега, – у насилију над именом српског језика, културно-историјским и духовним наслеђем и над ћирилицом? Или је ово само нечије, како би народ рекао, „испирање уста“, ради нечега и некога?

Оквирна назнака да би измјене наведених закона требало да допринесу (да ли пресудно?) „рјешавању дубоке политичке кризе”, односно „превазилажењу националне, етничке” и других подјела у Црној Гори, упућује на закључак да би то могле бити управо одредбе везане за тзв. идентитетска питања, конкретно – питање имена наставног језика у нашим школама.

Нико из Владе није до сада у вези са овим дао било какво објашњење (додуше, није је нико ни питао), али је тешко

наћи било шта друго у тим законима, што би могло имати већи значај за „успостављање социјалне кохезије” у држави, осим одредаба које се односе на име језика. Међутим, још теже је вјеровати – да креатори и потписници овога инстант Споразума, имају намјеру да их мијењају. Ни они ни њихова лебдећа Влада. Разлога за ту невјерицу је на претек.

1. Од власти, која је настала од рестлова бившег ДПС режима, и у његовом загрљају, такво нешто није реално очекивати. Зато ова њена загонетна објава више личи на неку новинарску патку, или на штиво из рубрике „Вјеровали или не“ него на реалну политичку иницијативу.

2. Неопходан услов за наговијештене измјене поменутих закона био би доношење Закона о службеној употреби језика и писма, којим би се коначно регулисао статус имена српског језика и ћирилице у јавној комуникацији (државној администрацији, медијима, правном систему, образовању, библиотекарству, итд), и колико-толико разбистрила конфузија створена уставном одредбом о службеном језику и језицима у службеној употреби.

Ти међусобно усаглашени закони, који би, истина је, више него било шта друго допринијели успостављању „социјалне кохезије“, не могу се донијети преко ноћи ни „преко кољена“. Као акта од посебног значаја за избављење Црне Горе из њене етнонациоманске невидјелице, они би морали бити резултат темељне, разложне и аргументоване расправе, у коју би биле укључене водеће научне, образовне и културне институције, као и најпозванији стручњаци и ауторитети из тих области. Само тако би се дошло до формуле за решење језичког спора као исходишне тачке свих наших ововремених омраза и раскола. Та формула не може произаћи из страначких распри нити једнократних нагодби које важе, што би се рекло – само до прве раскрснице.

3. Новоформирана Влада, и када би хтјела, ту формулу, разумије се, не може пронаћи, нити то од ње ико очекује. (У-осталом, од ње сви, и који је оспоравају и који је подржавају, очекују само једно – да јој истекне рок трајања.)

Нажалост, то није урадила (није ни покушала да уради) ни она која јој је претходила, а од које се то очекивало, штавише – која је то имала као превасходан задатак и од које су то тражиле стотине хиљада учесника Литија, током 2020. године.

4. За такве захвате потребно је, разумије се, имати и подршку у Парламенту, што, с обзиром на политичко-идеолошке оријентире, логику и интересе тамошње у НАТО силу заћорене већине, која не прихвата разлоге и којој је узалуд говорити, још увијек није могуће.

Ако би, којим чудом ова, или било која друго, влада садашњој већини у Парламенту предложила, на примјер, измјену чл.11 Општег закона о образовању (којим је тзв. *црно-јорски* установљен као наставни језик у овдашњем школству, а *српски* деградиран на ниво његовог додатног, неформалног, и функционално недефинисаног имена), без чега је сва прича о реформи школског законодавства, у наведеном контексту, беспредметна, то би аутоматски значило њен пад. Премда се ради о одредби (изразитом примјеру тзв. невољне сегрегације) којом се, већ више од деценије, директно угрожавају основна права преко 43% школске популације у Црној Гори, и та популација излаже систематском гушењу њене језичке, културне и националне самосвијести, а све то насупрот одредбама чл. 6 и члана 8 Устава Црне Горе, којима се јемчи „неповредивост права и слободе“, и забрањује „свака непосредна или посредна дискриминација“, већина посланика у данашњем сазиву Парламента, како оних из тренутно окупљене већине тако и дио њих из опозиционих клупа, али и двије трећине чланова Владе, напросто, не жели ни да чује за такву иницијативу. За нас је то давно завршена ствар и само непоправљиве незналице могу поново да покрећу таква питања. То би био њихов коначан одговор.

Тако да парола, о „успостављању владавине права“, којом даноноћно са ТВ екрана машу новонаречени Премијер, као и чланови његове Владе, дјелује, макар што се ових питања тиче, најблаже речено смијешно, да не кажем – цинично. О каквој се владавини права може говорити, ако се не смије ни поменути, а камоли зауставити (или не жели, или не разумије или неће да разумије), озаконена дискриминација у школским учионицама?!

5. И када би имала на располагању цијели четворогодишњи мандат, а камоли непуну годину, ова власт ништа важно и коријениито у области образовања и културе, што би водило превазилажењу националних, етничких, итд, подјела и „успостављању социјалне кохезије“ у Ц. Гори, не би могла

учинити. Не само што не би могла, него што јој то није ни на крај памети.

Изјаве премијера Абазовића да му се „гаде“ спорови око идентитетских питања, и да ће се они, као фактор нестабилности, угасити сами од себе када се ријеше проблеми са криминалом и корупцијом, успостави владавина права у држави, побољшају услови живота и подигне животни стандард грађана (конкретније речено: кад људи буду имали плату 1000 евра, биће им свеједно ко су, одакле су и како се зове језик којим говоре), показује, најблаже речено, неозбиљност у приступу, несумњиво – главном дестабилизујућем фактору у држави. И још горе – суштинско неразумијевање драме народа, којим би да управља и чији би живот да уређује – по туђим узусима и постулатима. Логички неодрживом тезом да постоје идентитетски спорови, наводно, мотивисани спољним, економским и другим ефемерним факторима, али проблем сам по себи не постоји – то је само страначка причина – Премијер не само што банализује цијелу ствар него и понижава (ако и нехотично) народ на чијем челу се нашао.

А шта, ако и када не буде те исцјелитељске плате? И како ће се успоставити владавина права ако се не демантира генератор неправде, уграђен у темеље правног поретка и образовног система, с циљем да разори и ликвидира историјско памћење, националну свијест, културу и духовност народа који је стварао, бранио и вјековима духовно, културно и морално, утврђивао Црну Гору?

Уважени Премијер као да се угледао на кадију Хаџи-Али Медовића из *Горској вијенца* па је “с краја почео тањег”. Кнез Роган би му отписао: ”Предсједниче, ти не угонета, око шта се ово завадило”, и све остало, што слиједи из *Вијенца*. Претешка је ово загонетка, да би се ријешила књишким формулама и еквилибристиком вижљастог премијера. А посебно не, њеном релативизацијом или стављањем под тепих.

Нити су криминал ни корупција, а ни сиромаштво грађана узроковали националну подјелу овдашњег већинског народа на два међусобно супротстављена табора, него су све те и многе друге девијације, директна посљедица ове, од стране бившег ДПС режима циљано изазване подјеле, која, као системска болест, разједа, умртвљује и понижава Црну Гору – и морално, и културно и економски, више од двије деценије.

Зна полетни Премијер да је то тако, као што зна и да се болест не отклања лијечењем последица него узрока, али, он има другу мисао. Рекло би се – и својеврсну месијанску опсецију: не само да сачува него и да учврсти наслијеђено, дводеценијским идентитетским инжењерингом произведено стање. И да – на загнутом и НАТО гредерима поравњеним развалинама њене српске историје, – подигне зграду нове Црне Горе, у чији ће темељ – као знак будуће хармоније између равнодушних Срба и истих таквих Црногораца – узидати ктиторску повељу Европске Уније, исписану тзв. црногорским језиком и латиничним писмом.

То није само његова мисао, то је, у ствари, данашња понуда (и спољна и унутрашња) Црној Гори!

Иако никада није тако схваћено, језичко питање у Црној Гори показало се комплекснијим и осјетљивијим и од црквеног питања, за које се, ипак, нашло рјешење. Било је могуће промијенити спорне одредбе Закона о слободи вјероисповијести, али одредбе Општег закона о образовању које се одnose на име наставног језика и наставног предмета за језик и књижевност – није могуће.

У Црној Гори нема, нити је икада било, црквеног раскола, из ког би се изродио расцјеп у народном бићу и од једног створила два међусобно сукобљена народа. Али има, из комунистичког времена, наслијеђене мржње и према религији и према Цркви, као институцији, коју је бивши ДПС режим лако усмјерио према Српској православној цркви, као највећој препреци његовој културно-државној концепцији о језичкој и етничкој аутохтоности Црногораца, односно системском „расрбљавању“ Црне Горе, што је подразумијевало, прво – гашење њеног српског идентитета, а онда – и посвајање њене имовине.

У ту сврху, режим је формирао квазирелигијску организацију, тзв. ЦПЦ, још једну од својих многобројних мобилизацијских испостава, како би на њу, кад за то дође вријеме, пренио отету баштину СПЦ. Дакле, не ради се овдје о црквеном расколу, ни о било каквој вјерској подјели. У питању је брутално правно, политичко па и физичко насиље једне неојакобинске амбиције (у чијим рукама је све до јуче био цјелоку-

пан државни апарат) над СПЦ, с намјером њене потпуне ликвидације. Свакако – и физичке, јер да није било Литија, односно општенародног устанка 2020, СПЦ у Црној Гори била би и физичке ликвидирана, скоро на исти начин како је то рађено код нас, са нашом православном, у комунистичко-партизанским или у Француској у јакобинским временима са Римокатоличком црквом. То је народ лако прозрео и зато је, на позив Цркве, онако здушно кренуо у њену одбрану.

Међутим, чин преименовања *српској језика* у тзв. *црногорски*, није имао спољашњу видљивост, а тиме ни мотивациони потенцијал, као што је имао напад на Цркву и њену имовину. Зато се у широј јавности, све до данас, није сасвим разумјело да је управо тим чином расцијељена Црна Гора (може бити и заувјек), и њено српско народно језгро подијељено на два међусобно супротстављена народа, наводно: етничке Србе и етничке Црногорце, који ће се увијек са сваким другим лакше него међусобно споразумјети, и који ће увијек тежити да један другог мајоризује, надвлада, потре и маргинализује. Уосталом, мајоризација је већ установљена тако што је Уставом из 2007, тзв. *црногорски* одређен као име новог службеног језика у новоцрногорској држави, а *српски* остављен, као његов „заперак“ (Д.П) – категоријално и функционално недефинисан.

Народ није мање увријеђен насиљем над својим језиком него што је био када се то исто радило над његовом Црквом. Међутим, његов глас о томе није се чуо на прави начин и у право вријеме. Дат на располагање политичким странкама, и мутиран у страначким миксетама, губио је и смисао и снагу и, углавном, – испоручиван јавности као подршка страначкој јагми око посланичких мандата. Због тога се народ, годинама, пасивизирао у односу на многа важна па и језичко питање. Срећом, то Црква није дозволила када је, на њен позив, народ кренуо против „јакобинског“ Закона о слободи вјероисповијести, и тада се његов глас први пут пројавио без посредника – пројавио се у чину, а не у страначким интерпретацијама. Онај тихи ход у Литијама, сатима и километрима, по киши и снијегу, кроз намете и кроз мећаву, са само три ријечи: „Не дамо светиње!“ – то је био глас народа, скоро нечујан, а свакоме разумљив. Далеко се чуо и – уважио.

Црква се, премда најпоузданији његов чувар кроз вјекове, није могла на исти начин укључити у спор око језичког питања, премда је порука Литија “Не дамо светиње” значила “Не, насиљу над именом српског језика” исто колико и “Не, скрнављењу олтара и часних трпеза”. А клико је уважена, показале се на новом попису становништва, ако се некад дозволи његово спровођење.

Овом питању истински су приступали и њиме се бавили само појединци из културе, науке и образовања, 2-3 научне институције и свега неколико овдашњих националних организација. Баве се и даље – издају књиге и часописе, пишу текстове и оснивају медије, организују трибине, округле столове и симпозијуме, али, то, углавном, не допире до шире јавности. Странке окрећу главу од свега што се не уклапа у њихову сучорепу прагму и краткорочну рачуницу. Ко није прикључен на неку њихову миксету, нека не рачуна да постоји. Некад им је – у вријеме предизборних кампања – питање имена језика био најслађи залог, жвакали су га док их вилице не заболе. Данас га у уста не узимају. И када понеко од њихових представника у Скупштини, или гдје друго, изусте нешто на ту тему, чини то иза зуба – тек толико да би што казао, али да га нико не чује.

А шта и да кажу, – њихови лидери креирали су постојеће одредбе о језику – и у Уставу и у Општем закону о образовању?

Зашто се онда оваква клаузула нашла у коалиционом споразуму за формирање мањинске владе и то са статусом осмог од 15, како се тамо каже, „потпуних нормативних приоритети 43. Владе за испуњавање обавеза за чланство у ЕУ“, по чијем наређењу и по каквој нагодби? Да ли се ради о неком страначком гафу, или се, ипак, почело негдје размишљати о овом питању, макар – колико да се зна да оно постоји, можемо само да нагађамо.

Али, једно је сигурно: „националне подјеле“ не могу се „превазићи“, нити „устоставити социјална кохезија“ у овој држави, све док се имену српског језика и ћирилици не врати институционално достојанство какво заслужују по основу конститутивне улоге у настанку и опстанку историјске Црне Го-

ре. Све до тада преко 43 процента њених грађана сматраће се дискриминисаним и пониженим у својој држави. Такође, без измјене одредаба о имену наставног језика, као и имена наставног предмета за језик и књижевност у нашем школском законодавству, не могу се изградити ваљани наставни програми и уџбеници, ослобођени од политичко-идеолошких и дискриминаторских садржаја и тенденција градитеља тзв. новоцрногорског језичког идентитета.

Ако ли тога не буде, о каквим се важним измјенама Закона о култури и Општег закона о образовању и васпитању може говорити?

Па ипак, језичко питање у Црној Гори мораће се кад-тад ријешити. Као, несумњиво главни дестабилизујући фактор у свим областима друштвеног живота (култури, образовању, политици...), и једино што нас суштински дијели, оно је, прије свега, – питање наше савјести и одговорности пред потомством. Хоћемо ли, због наших страначких пизми и сопственог грабежлука, оставити отвореном ту шахту, из које куља сичан новоцрногорске етнонациоманије, као најтежу подвалу будућим генерацијама?

Црној Гори не би ништа донијела још једна узгредна реформа, односно поправка школског законодавства, по принципу „исто то само мало друкчије“ или: гдје је прокапало да мало закрпимо.

Таквих поправки било је напретек, током посљедњих неколико деценија, и након сваке, стање је бивало горе од ранијег. Наше школство толико је идеолошки оштећено, у коријену, у бићу свом, да се не може поправити (реформисати), посебно не неколиким, на брзину уприличеним, законским и страначки мотивисаним рјешењима. Умјесто крпљевина, које само продужују његову агонију, а тиме и агонију друштва у цјелини, потребна је његова цјеловита функционална обнова (регенерација) на сопственим, сигурним, духовним, моралним и историјским темељима и вриједностима, а не копирањем туђих модела и буквалним крађама и преписивањима туђих курикулума, као што је рађено приликом реформи 2017. године.

Да бисмо излијечити нашу школу и да би она излијечила нас, морамо се вратити на раскрсницу из које смо кренули погрешним путем. И не плашимо се враћања у прошлост, у најдубљу прошлост – до коријена сваке наше ријечи. Да чујмо шта нам оне казују, а не да слушамо шта нам говоре и чему нас уче политичари.

За то је потребно, неизоставно потребно, да у свим школама и на свим нивоима образовања, вратимо одговарајући значај и улогу све запостављенијим, не само код нас, хуманистичким и друштвеним наукама „које у човјеку развијају човјечност“, међу њима и вјеронауци, односно теологији, а све с највишим и крајњим циљем и смислом цјелокупног васпитно-образовног процеса – развијања код младих генерација „бриге за душу и жудње за истином“.

Нажалост, ми смо, насупротив томе, деценијама, запостављајући сопствено духовно наслеђе, слиједили вулгарно схваћена начела секуларног образовања и прагматизма. Зато све више тонемо у најтежу друштвену болест – у „равнодушност према истини“, друкчије речено – губимо способност не само културно-историјске него и моралне оријентације, у крајњем – разликовања добра и зла.

Од те болести НАТО не помаже!

ЈЕЗИК

ЈЕЗИК

Иван НЕГРИШОРАЦ:

*Екавица и ијекавица:
да ли дишемо јуним јлућима?*

В. Г. РУДЕЉОВ:

Принципи сејменџације јоејској јовора

Н. Г. СЕРЕБРЕЊИКОВА:

*Појема као сијнал вербално-
умејничке информације*

Ненад Р. КЕБАРА:

*Асијекџи елеменџарне јединице
јоејској текџта*

Иван НЕГРИШОРАЦ

ЕКАВИЦА И ИЈЕКАВИЦА: ДА ЛИ ДИШЕМО ПУНИМ ПЛУЋИМА?

Понекад се дешава да оно што је сасвим близу здраве памети, постане нека врста изненадног догађаја и посебног открића. Тако нешто десило се 2021. године када је јасно декларисана језичка, социолингвистичка, па и политичка свест о томе да је задатак целе српске језичке, културне и политичке заједнице да у целину српског језичког простора недвосмислено integriше не само српску екавицу него и српску ијекавицу. Објављивањем ијекавске верзије једнотомног *Речника српскога језика* Матица српска је заокружила читав систем стандардолошких приручника (*Правопис*, 2014; *Нормативна грамађика*, 2018; и *Рјечник српскога језика*, 2021) неопходних сваком компетентном говорнику српскога језика ијекавског изговора. За екавски изговор српскога језика ови приручници су изашли још раније: *Правопис српскога језика* (1993), *Речник* (2007) и *Нормативна грамађика* (2013), али су се и у тим књигама могле наћи ијекавске изговорне алтернативе српског екавског стандарда.

Шћокавска ијекавица је српској народној њорекла

Оваквим издавачким заокружењем трију драгоцених књига постигнута су три основна циља. Један циљ је сасвим практичан: да олакшамо свим говорницима ијекавског наречја да могу лако и брзо да користе ове важне приручнике. Други је циљ декларативно стандардолошки: да покаже како Матица српска, а тиме и цела српска језичка заједница, подједнако брине како о екавици тако и о ијекавици, да поштује чињеницу да ијекавицом говори велики број Срба, те да тај изговор свакако треба стандардизовати по истоветним, заједничким, српским начелима. Трећи је циљ идентитетско-историјски по ка-

рактеру: треба показати јасну свест о томе да је ијекавица по пореклу превасходно наречје српских, штокавских народних говора. Штокавска ијекавица је, идентитетски посматрано, првенствено српска, а може бити и нечија друга само уколико се не пориче њено примарно српско порекло.

Као дијалекатска група, штокавска ијекавица је настала на широком простору српског народног језика, и то Херцеговачко-крајишког и Зетско-сјеничког дијалекта. Тај ијекавски штокавски простор је само једно плућно крило српскога језика, а друго крило је штокавска екавица са свим дијалектима нашег источног језичког простора. Срби су и до сада дисали са оба ова плућна крила, а тако треба да буде и од сада. Свако сужавање у погледу основних схватања целине српскога језика води нас катастрофалним исходима у будућности. Нико нас данашње Србе није овластио да, због сужења сопствене језичке и идеолошке свести, спремамо капитулантску опцију за наше потомке, па на такву врсту пораза не смемо пристати ни по коју цену.

То што се већ одавно, час тихо час веома гласно, пориче превасходно српско порекло штокавске ијекавице представља проблем над којим се национално одговорни интелектуалци још увек нису довољно озбиљно замислили. Срби су већ најмање век и по изложени једном облику специфичног културалног рата који има веома озбиљне импликације управо у домену језика. У том рату штокавска ијекавица, српска по пореклу, треба да постане плен који ће разграбити они јужно-словенски народи, верске и етничке заједнице спремни да развију своју идентитетску стратегију засновану на антисрпском ставу, на потреби да себе дефинишу по својој разлици и оштром супротстављању Србима. Како то у пракси може да изгледа, најгротескније и најкарикатуралније је показано на примеру Црне Горе и Црногораца. Тај део српскога народа носи у себи и свом духовно-историјском памћењу све оно што представља саме темеље српске културе и српског народног бића, па сваки покушај Монтенегрина да замисле некакве Црногорце који не само да нису Срби него су чак анти-Срби, јесте једна немогућа, патолошка и аутодеструктивна мисија. Зато све то нужно води до страшних перверзија и патолошких форми мишљења, доживљаја и чак псеудонауке. Све то је итекако видљиво у данашњој монтенегринској идеологији која

делује комично и гротескно кад покуша да се претвори у озбиљну науку.

Бишка за штокавску ијекавицу

Битка за штокавску ијекавицу представља важан део поменутог културалног рата против Срба. Пошто све то јесте историјски процес дугога трајања, онда би било преко потребно да себи разјаснимо како се за креаторе тога културалног рата простор штокавске ијекавице испоставља као суштински важно поприште и страсно жељени циљ. За те креаторе би било идеално када би сами Срби, одустајањем од бриге за ијекавицу, помогли интересе сопствених непријатеља. То значи да је на српским западним просторима планирано не само отимање штокавске ијекавице него и нови процеси етничког чишћења, а под одређеним, пре свега ратним околностима, и нова реализација геноцидних програма.

Уколико Срби не буду имали благовремене и адекватне одговоре на овакве изазове, црни сценарио ће постепено постајати реалност. Зато за сваког, иоле разумног и објективног човека императив државотворне стабилности Републике Српске јесте услов свих услова за даљи опстанак Срба на простору Босне и Херцеговине, те на западном Балкану уопште. У домену језика то значи да пуну српску језичку и стандардизацијску политику морамо спроводити бар у државним оквирима Републике Србије и Републике Српске. За тако нешто, по свему судећи, имамо пуну политичку сагласност обеју страна и свеопшти народни консензус. У том смислу је обавеза Матице српске и целе српске језичке заједнице да брине колико о екавском толико и ијекавском домену српског језичког простора.

Штокавска ијекавица је пореклом превасходно српска, али је својим трајањем она обележила и језички стандард Хрвата, Бошњака, па и Црногораца. Сва ова три стандардолошка облика су заснована на темељима српског народног језика, тј. Вуковог језика онако како га је он описао. Нама Србима само може да буде мило што је српски језик прихваћен код нама блиских народа или код народа који су произашли из српскога. Тиме се само шири комуникацијски простор међу јужнословенским народима, што би требало да буде за све веома подстицајно. Да су Хрвати хтели да развијају некакав

облик истинске, аутентичне хрватске језичке основе, они би за свој стандард узели чакавску икавицу (по томе су сасвим изворни), можда чак и кајковску екавицу (њу би, додуше, делили са Словенцима). Како су се Хрвати определили за штокавску ијекавицу, они су одлучно кренули на српски језички простор, а тај упад је временом све више стратешки осмишљаван као глобални процес не сарадње са Србима него етничког чишћења и геноцидних пројеката усмерених против Срба. Без ових процеса и без силних недоумица у вези са њима модерну хрватску нацију тешко можемо замислити, па та чињеница представља озбиљно етичко оптерећење за сваког духовно озбиљнијег Хрвата.

Нужности нејовања српској корџуа

Ми Срби не можемо и не треба да управљамо језичком политиком нама блиских народа, али морамо знати шта је нама чинити. Пре свега, морамо развијати српску, заједничку стандардолошку процедуру, а то, пре свега, значи нужност дефинисања српске норме, те сагледавања реалног стања о томе у којим се све облицима та норма појављује на српском језичком простору. У том погледу морамо бити веома флексибилни да не бисмо несрпским проглашавали нешто што не би смело бити одбачено. Овај задатак је у највећој мери већ обављен оним трима стандардолошким приручницима Матице српске (*Правоиџ српскоја језика*, *Нормативна граматика српскоја језика*, *Речник српскоја језика*), па у садашњости и будућности примарни задатак је да се непрестано обнавља и освежава добро утемељена, флексибилна свест о природи и облицима српске језичке норме. Заједно са тим пословима треба да иду и послови усмеравања погледа у историјско-језичке и дијалекатске дубине, те креативне и изражајне ширине сопственог језика.

Да је неопходно увек изнова подсећати на овакве обавезе, то ће најлакше схватити онај ко је потпуно свестан колико се ови проблеми још увек не сагледавају са довољно јасноће и отворених погледа у будућност. Пред нама су врло неизвесне перспективе у погледу будућних исхода језичких расправа које се воде између Срба, Хрвата, Бошњака, Монтенегрина, али је сасвим извесно да Срби не би смели да доносе никакве стратешки погрешне одлуке јер ће их такве погрешне одлуке

коштати веома, веома много. Једна језичка, стратешки погрешна одлука донесена је током процеса разбијања СФР Југославије и грађанског рата у Босни и Херцеговини 90-их година: реч је о одлуци да се декларативно, административно у Републици Српској пређе са штокавске ијекавице на штокавску екавицу. Та је одлука имала смисла искључиво са становишта тактичких потеза у склопу ратне ситуације у Босни и Херцеговини, када је требало јасно исказати став о томе на коју врсту етничког и језичког заједништва рачуна Република Српска. Тада се желело отворено поручити да је политички једино исправан став усмерен ка примарном заједништву српског народа као целине док су све друге врсте заједништава сасвим секундарног значаја, те последица специфичног стицања околности и чак постојања принуде у међународним политичким односима. У таквим, ратним околностима овакве одлуке се могу разумети, а оне имају одређену, чак незанемариву и важну, али искључиво тактичку функцију.

У стратешком погледу, међутим, овакве одлуке имају искључиво лоше и штетно дејство, а то штетно дејство је првенствено садржано у логичком закључку да таквим поступком Срби својеволјно препуштају читав простор ијекавице Хрватима, Бошњацима и Монтенегринима. Имајући на уму овај општи став и оцену паклених збивања који би, у случају српске неопрезности, могли да уследе, ја сам на једној седници Управног одбора Матице српске, недуго после изласка *Речника српскога језика 2007.* године, предложио да се започне озбиљна и континуирана акција усмерена ка редовној, пажљивој стандардизацији српске ијекавице: тај предлог је примљен к знању, али готово без икаквога коментара и – разуме се – без икакве даље практичне акције. Тада сам закључио да та тишина којом је предлог био дочекан, јасно сведочи да међу Србима, чак и у ужој српској научној заједници, не постоји свест о томе о каквим историјским процесима и догађајима је реч, па из таквог недовољног знања природно произлази и одсуство свести о томе шта би се у наредном периоду морало учинити. Када сам 2012. године изабран за председника Матице српске, сматрао сам да морамо поменути предлог поново ставити на сто и тражити да се о њему поразговара. Ти разговори, превасходно са ауторима поменутих приручника, а потом и са службеним представницима Републике Српске, веома брзо су показали како се договор о овом важном питању

може, чак релативно лако успоставити. Преостали део посла био је последица исказане воље да Матица српска тај начелни договор спроведе у дело.

Без љрава на љрешку

Свест о природи овога процеса, тј. свест о свему ономе што се у домену језика дешавало на јужнословенском простору, исказивали су поједини српски лингвисти и филолози, али о тим несумњивим, великим, историјским заслугама биће времена да се на миру изговори права реч и да се одају неопходна признања за заслуге. Захваљујући тим драгоценим људима очувана је свест у контексту најважнијег лингвистичког и филолошког знања на темељу којег једино и треба доносити праве стратешке одлуке, али ти људи нису могли да учине више од онога што су могли: недостајала им је права институционална подршка. После многих тешкоћа та институционална подршка је донекле изграђена, а сада нам предстоји да обезбедимо ефикасну, али веома дискретну политичку подршку за све што треба даље чинити. И дан данас је, међутим, реална опасност садржана у чињеници да Срби нису развидели какви су су процеси у вези с језиком, а посебно књижевним, тј. стандардним језиком десили на простору јужних Словена. Стога је неприхватљива немушта спремност неких Срба да српску ијекавицу потпуно препусте оним новоформираним националним заједницама које су најмање заслужне за изградњу штокавске ијекавице као језичког система, те за утврђивање сложених њених функција, па и промовисање у ширим језичким и културним оквирима.

Та жалосна спремност је уз то скопчана са многим будућим, веома реалним опасностима и чак катастрофичним исходима. Свака млитавост, немуштост у разумевању историјских збивања и извођењу стратешких закључака неминовно води ка логичкој консеквенци да су Срби истовремено потпуно спремни да себе сведу само на простор штокавске екавице, те да се непријатељски удари на њих морају, на различите начине, наставити јер има реалних изгледа да ти удари уроде плодом. Такав став ће непријатељи Срба у поменитом културалном рату умети да искористе и да чак буду бескупрулозни и немилосрдни, а то значи увођење додатних, квазиидеолошких претпоставки за нова етничка чишћења којима ће са

простора штокавске ијекавице бити отерани сви који су неспремни да буду све друго само да не буду Срби. Неопходно је стога да Срби пошаљу јасну поруку да замишљена битка за ијекавицу неће успети, те да они који су штокавску ијеквицу створили неће одустати од овог свог наречја на којем су настале многе трајне књижевне и културне вредности.

Једно мора бити јасно: уколико Срби изгубе ову битку за ијекавицу, они су тиме темељно припремљени за наставак како етничког чишћења тако и геноцидних пројеката у којима поново треба да буду жртвовани зарад ширења оних народа који су, препознајући токове поменутог културалног рата против Срба, превасходно били успешнији у прибављању заштите и подршке моћних сила. Стога морамо јасно и изричито рећи да незаинтересованост, неспретност и глупост у вези са овим, језичким аспектом културалних ратова који су на делу, могу да активирају веома опасну, колаборантску играрију коју – надамо се – ниједан паметан Србин не би смео у садашњости или будућности да покуша. Због тога је пуно оспособљавање за ове аспекте културалног рата један од веома важних задатака пред којима се налази целокупна српска језичка, књижевна, научна и културна заједница.

Како да заштитимо социјални језички идентитет

Примарни задатак би стога морао бити да се побринемо да српска језичка норма, стилска осетљивост и култура изражавања све више, потпуније и садржајније почне да укључује свест о вредности колико екавице толико и ијекавице. Такво разумевање појма српскога језика и одговарајућа изградња српског језичког идентитета треба и мора да буде у пракси ваљано и доследно спроведена, али искључиво под условом да то не буде само догађај рационалног сазнања него и дубинског, емотивног, позитивно афективног доживљаја. У том погледу је посебно важна улога школског система, па би зато повећање броја часова српскога језика и књижевности, те системско унапређење наставе, ширење ваннаставних активности, разних секција и радионичког рада, те додатно обучавање наставника било преко потребно. У томе посебну улогу имају медији као својеврсне језичке радионице, а тај ефекат је значајан како у домену писане културе и штампаних порука тако и усмених порука и електронских медија. Уз то би медиј-

ски проток информација (на пример онај који је обезбеђен кабловском телевизијом) морао обезбедити пуно присуство телевизијских програма из Србије на територији Републике Српске и телевизијских програма из Српске на територији Републике Србије: медијски систем би, без обзира на државне границе, морао да функционише као језички целовит и јединствен.

Уз то би ваљало спремно радити на читавом низу додатних активности које би помогле да сваки ученик или студент, али и сваки заинтересовани човек без обзира на генерацијски статус, може јасно да сагледа, осети и заволи целину српског језичког простора. Требало би увести праксу ђачких, студентских, пензионерских, стручних, верских, туристичких екскурзија, летовања и зимовања, успостављања блиских односа и братимљења градова, школа, факултета, фабрика, радних организација и разних установа из Србије и Републике Српске, па и Црне Горе. Деца треба од малена да расту а старији систематски да чувају језичко осећање како за екавицу тако и ијекавицу, те за изражајне валере како једног тако и другог изговора.

Књижевност у том смислу има посебно одговорну улогу. Српско језичко искуство мора имати развијено чуло како за екавштину милих нам писаца какви су Доситеј, Бранко, Змај, Лаза, Ђура, Дис, Исидора, Црњански и други, тако и за ијекавштину исто тако милих нам писаца какви су Вук, Његош, Љубиша, Шантић, Иво Војновић, Меша и многи други. Кад то схватимо, онда ћемо разумети и то како су на екавицу прелазили један Дучић или Андрић, те како су умели и екавицом и ијекавицом да певају Бећковић, Ного, Милосав Тешић, Сладоје и др. Када све то дубоко осетимо и доживимо, онда ћемо спонтано у себи учврстити једноставан, а неизбрисив утисак да са српском књижевношћу живимо у изражајно моћном језику, те у једној дубокој и богатој култури која за праве таленте представља извор велике снаге и лепоте, те још моћније духовности. То се не може постићи уколико ту културу и њен језички основ сведемо само на екавицу као парцијални део корпуса, па је такво погрешно свођење сигуран пут у дуготрајно слабљење и у коначан пораз како језика тако и народа који тај језик говори. На такав пораз немамо нити права нити икаквога разлога!

Налазимо се, дакле, усред битке за штокавску ијекавицу. Буду ли је Срби мирно и безвољно препустили онима који су добрим делом настали од Срба, а сад развијају некакву другачију идентификациону свест, буду ли се показали недостојним задатка очувања и неговања те штокавске ијекавице коју су они, Срби, првенствено створили, уследили би догађаји са катастрофичним исходима. Ти исходи би нас водили ка томе да одрођени делови једнојезичног, штокавско-ијекавског братства само с новим еланом наставе свој подухват разбијања српске народне, језичке и културне целине, а да се при том учини како сами Срби на то пристају. С таквим низом повремених, али тешких пораза мора се најзад стати, па кренути у одлучни отпор сваком покушају разбијања српског заједништва. Због тога морамо схватити да језик и језичка политика представљају један од најбитнијих идентитетских чинилаца који могу да обезбеде како опстанак и напредак тако и назадовање и пропадање народног бића. Сигуран сам да имамо научне и стручне памети, као и ваљаних емоција и воље да процесе водимо ка срећном исходу, па нема разлога да то не почнемо још одлучније да радимо. И то да почнемо данас, ако нисмо то учинили још јуче.

У овом времену короне, сасвим лако можемо замислити биће које непрестано слаби до саме смрти: то биће губи виталне функције плућа, плућа нестају наочиглед свих лекара, упркос свим лековима и апаратима, а човек не може да дође до ваздуха, па због тога бива осуђен на смрт. Уместо оваквог развоја ситуације, као језичка, национална и културна заједница требало би да научимо да дишемо са оба плућна крила и да осетимо како нас такво дисање изнутра обнавља, енергетски оснажује и духовно уздиже. Дисати пуним плућима, то значи активирати како једно (екавско) тако и друго (ијекавско) плућно крило, а тиме се обезбеђују услови свих услова и истинска одбрана српског језика и примереног језичког корпуса. Уколико чувамо и оснажујемо сопствени језик, језик ће сасвим сигурно јачати и уздизати нас!

В. Г. РУДЕЉОВ

ПРИНЦИПИ СЕГМЕНТАЦИЈЕ ПОЕТСКОГ ГОВОРА

ЈЕЗИК

1.1. Принципи сегментације поетског говора још нису јасни, па стога није утврђено шта чини језичку специфичност уметничког говора, шта разликује уметнички говор од неуметничког.

1.2. Понекад се, међутим, могућност успешне анализе песничких дела са лингвистичке тачке гледишта једноставно не остварује само због тога што је превише обимних и захтевних поступака откривања главних структурних елемената песничког текста, преноса њихових синтагматских веза у парадигматске, успостављања репертоара сличних елемената и њихових системских (синтагматских и парадигматских) особина за многе такве текстове, суодносних са том или са другом епохом, културом, правцем, методом итд.

1.3. Али, ако је лингвистичка анализа књижевног текста начелно могућа, у принципу би били допуштени и резултати који би у песничким текстовима могли да виде нешто слично уобичајеним језичким знаковима са њиховом структуром и семантиком, синтагмама и парадигмама, строгим везивањем за јаке позиције и неутрализације у позиције мањег садржаја информација.

2.1. Најједноставнији начин за описивање песничких дела са лингвистичког становишта била би таква анализа која би нам омогућила да песничку реч разматрамо као резултат деловања посебног језика, донекле различитог од свакодневног језика народа или стандарда. Такав приступ предвиђа да сваки народ поседује посебна средства песничке комуникације, без чијег савладавања је немогуће стварање и перципирање песничких дела. Овај приступ може да се заснива на неким стварним чињеницама стваралаштва песника посебног „песничког језика“ типа бесмислица, али само таквим чињеницама он и може да буде оправдан, зато што у стварности песничка дела настају на стандардном језику и због тога их

није потребно преводити на народни језик. На тај начин, не-фигуративно схватање термина „песнички језик“ тешко да је оправдано, али то значи да песничка дела не представљају ниједан одређени језик и да их са тим у вези не би требало проучавати.

2.2. Будући да не представљају неки посебан језик, поетска дела нису у саодносу са нечим сличним језику: разноврсношћу стандардног језика, дијалектом итд. На тај начин, бесмислено је говорити о дијалекатској основи уметничког „језика“, о томе да ли је шири или ужи уметнички „језик“ стандардног језика и његов највиши облик – књижевни дијалект. Свако разматрање књижевног текста са становишта колико у њему има књижевних (стандардних) елемената и колико дијалектализама, народских речи, архаизама итд, показује се далеким од правог значења предмета, који остаје „ствар по себи“, упркос обиљу епитета „светли“, „изражајан“, „обиман“ итд.

2.3. Тако би као једноставан начин анализе песничких текстова могло да се предложи проглашење постојања посебног „песничког стила“ у језику. Будући да је стил само избор једних или других језичких средстава, тј. својеврсна позиција неутралисања језичких представа, стварање песничког дела може да се посматра као аналоган избор лексема, синтаксичких модела, фонолошких средстава итд. Очигледно је да се овај приступ анализи вербалних уметничких дела заснива на стварним чињеницама, али те чињенице више припадају графоманији, зато што то није права поезија, јер шаблони у песништву карактеришу одступања од поезије, фалсификате у поезији, али не и права песничка ремек-дела.

2.4.1. Постоји још један, али овај пут врло сложен метод анализе песничких текстова. Његов предуслов је присуство у обичном језику посебног функционалног нивоа („слоја“) који спроводи експресивну, естетску и поетску функцију језика. Предуслов за издвајање супракомуникативних функција језика, а исто тако и посебних нивоа и јединица које те функције спровode, јесте амбивалентност песничког текста и присуство у њему оних значајних компоненти које се не могу свести на елементе уобичајене комуникације и омогућују претпоставку посебних сигнала „естетске информације“.

2.4.2. Не оспоравајући саму идеју вишеканалности језика и његову способност преношења различитих врста информација, немамо довољно разлога да издвојимо део

информација које језик може пренети и сачувати изван граница које означавају комуникацију. Доиста, значење целог песничког дела одвећ премашује значење свих његових делова и значење њихове укупности, тј. текст у целини, ако заборавимо да је ово песнички текст, и третирамо га као обично изражавање (узгред говорећи, тако се дешава када књижевни текст усвајају људи који нису у стању да га правилно схвате). Па ипак, и у овом случају је тешко говорити о две врсте информација, јер њихова квантитативна страна не мора нужно указивати на квалитативне разлике. Али из овога исходи закључак о неоснованости доказа у корист вишефункционалности семиотичких система типа „људски језик“. Ови јединствени системи су монофункционални и преносе хомогене информације.

2.4.3. Говор, очигледно, не би требало да буде о различитим врстама информација, већ о различитим сигналимa који их носе. Ако неке од њих усвајају сви изворни говорници и осигурају нормално стање у друштву, тада се задатак других, мање обавезан, може свести само на активирање сигнала прве врсте. Таква активација се види на различитим плановима, али је њен најтипичнији приказ повезан са повећањем брзине комуникације, уз могућност преноса веће количине информација у јединици времена која одговара комуникативном чину.

3.1. Назовимо поетему сигналом књижевно-уметничких информација и размотримо (сада познајући његове функције) природу односа овог сигнала према ономе што је у уобичајеним језичким сигналимa. Поетема, очигледно, није у корелацији са било којим језичким нивоом и стога не може бити посебан песнички фонем или морфем, песничка реч, па чак и песничка фраза (у супротном случају добија се резултат одбачен у: 2.3).

3.2. Ако поетема није идентична ниједној језичкој јединици и не уклапа се ни на један ниво језичког система, тада је, у принципу, целисходно да се тражи тамо где настаје заједничко деловање најсложенијих језичких целина, јединица модела, програмских јединица названих комуникатемама. Остварујући се у говорним формама (реченице, искази), комуникатеме чине једноставне и сложене комуникативне положаје. Поетема почиње на пољу таквих композиција.

3.3. Поетема – то је посебна врста говорне композиције, којој се приписује одређено значење, које разликује ову

композицију од свих других сличних значењских облика. Поетема – преобразивши се у знак другога реда сложено организованог говорног сигнала, који услед ове трансформације стиче ново значење, нема сличности међу другим компонованим значењима. „Разумевање ... књижевних облика – пише Г. Д. Гачев – може се постићи путем њиховог извођења из садржаја живота и књижевности. Овде важи општи закон, према којем је форма очвршћавање и устаљење садржаја.“

3.4. Поетема је управо то претварачко појачало, које делује на основу другостепености свог знака и моћног апстрактног значаја на почетни говорни сигнал. Слаби пламичак овог сигнала потпирује живу ватру асоцијација и филозофских уопштавања, а њихова снага је већа што је поетема вештије отелотворена у конкретном уметничком делу.

3.5. Ни поетеме, ни њихова стварна отеловљења у конкретним књижевним текстовима нису развојиве, не могу се делити на честице. Оне умиру у тај час када аналитичари почну да издвајају из њих нешто слично језичким јединицама, од којих се, могуће, формирају речи и реченице.

3.6. Да ли се компоњују? Чини се да је непоетски (неуметнички) језик саздан другачије него што то изгледа неким аналитичарима. Најпре, о поетема. И она, као и било који други знак, има садржај и израз. Има диференцијална обележја која је разликују од осталих поетема, и по изразу и по садржају. Недискретна поетема се, ипак, испољава дискретном у погледу дистинктивних карактеристика, у које треба укључити елементе композиције, и ритам, и риму, и сликовито ткање приче, и све оно што може разликовати једну поетему од друге, како у оквиру читавог правца, тако и у границама деловања једне стваралачке личности, како у погледу поштовања традиције, тако и у смеру иновација, потраге за новим облицима и одбацивања старих који су постали превише присутни и стереотипни.

3.7. На исти начин, непоетски текст (неуметничко дело) не формира, као што се сада чини скоро свима, спајање морфема (аломорфа) и фонема (алофона). Представља развој и претварање у говорни сигнал примарног знака са свим његовим многобројним особинама, укључујући оне изражене морфемски и фонолошки. Састав сигнала није ништа друго него дистинктивна карактеристика примарног језичког знака, који

такође може постати секундарни знак при посебним условима реализације у сигналу.

4.1. Принцип претварачког појачала у поетими делује где год је то могуће. Свака особеност поетеме је претварачко појачало. Довољно је подсетити се макар једног традиционалног почетка руских билина: „Не сырой дуб к земле клонится, не бумажныe листочки расстилаются, расстилается сын перед батюшкой...“ [„Није сирови храст што се спушта према земљи, нису листови папира што се шире, син се пред оцем распростире...“ – прим. прев]: 1) „Син“, се лако „спушта пред свештеником“, то детенце је јаче од „сировог храста“; 2) Снажно „детенце“ је толико умиљато, са својим оцем-духовником, колико лакше од „листа папира“ пада пред њим на колена молећи благослов.

4.2. Без традиционалног почетка билина, не би било могуће тако лако и брзо „спаковати“ тек створене исказе, требало би дуго да се рашире насупрот снази и уморазуму нежнога сина-племића. Механизам овог „паковања“, међутим, није тако једноставан; он ће можда да буде нејасан и извитоперен у епигонским делима, где се такве сажете формуле претварају у бесмислене клишее. Оне могу да постану превише елементарне, баналне, иритантне за осетљиво уво. Тако је непознати аутор „Слова о полку Игореву“ претурио у мислима и одбацио један за другим почетке у духу Бојана: оба дактилска „Ко'мони ржу'тъ за Су'лоу...“ [„Ржу коњи иза Суле...“ – прим. прев], и неке друге – „Не занесе бура пољем соколове...“ [„Не буря соколы занесе...“ – прим. прев]. Сам по себи овај избор могућег почетка, заједно са сећањима на Бојана и неспретним апелом „браћи“, показао се као изврстан композициони поступак, коме је у „Слову“ додато још много дивних поетских појачивача...

4.4. Бројем „спакованих“ фраза могуће је мерити оствареност поетема, но то би била само једна од њених димензија. Између осталих, важнијих мера поетеме, треба узети њену карактеристику релевантну за одређену еру и за одређенога аутора.

4.5. Сегментација књижевног текста је потрага за ивиријантним особинама (у погледу израза и у погледу садржаја) које чине његову специфичност. Истовремено, изузетно је важан редослед утврђених знакова, њихово место у систему, отпор неутрализацији итд. Упоређујући књижевне жанрове

(еп, лирика, драма), Г. Д. Гачев на прво место ставља позориште као најразвијенију и најсложенију врсту уметничке форме, а у кругу позоришних форми издваја трагедију – са њеним сплетом проблема: „Како комбиновати појединачно и универзално?“ Овај проблем решава се логичком формулом која претпоставља негативан одговор за било коју вредност аргумената. У жанровском систему који искључује трагедију, стари трагични образац наслеђују најсложенија дела по садржају и постају мерило њихове генијалности (сликовит пример за то је роман „Тихи Дон“...).

5.1. Поставивши задатак да утврдимо принципе сегментације песничког говора, заправо смо дошли до закључка о некардиналној природи овог задатка. Важније је створити трансформациони модел поетског говора који укључује анализу и сегментацију само као помоћне механизме.

1970-1979.

Извор: Руделев В. Г. *Принципы сегментации поэтической речи* // Собрание сочинений в шести томах. том шестой: *Друї мой – язык*, часть вторая, Тамбов: ТГУ им. Г. Р. Державина, 2002, с. 85-91.

(Са руског језика превели Ненад и Марина Кебара)

ПОЕТЕМА КАО СИГНАЛ ВЕРБАЛНО- УМЕТНИЧКЕ ИНФОРМАЦИЈЕ

Термин "поетема" у научној литератури схвата се на различите начине. Поетема се може тумачити као структура текста, као засебна реч, или се доживљава као сликовно и изражајно средство. У овом чланку желимо да анализирамо различита становишта овог концепта и понудимо сопствену интерпретацију поетеме. Овај термин је предложио В. Г. Рудељов у свом делу "Принципи сегментације поетског говора" [1]. Према В. Г. Рудељову, поетему можемо назвати сигналом вербалних и уметничких информација [1, с. 88]. У раду је наведено: "Поетема је особита врста говорне композиције за коју се везује одређено значење, а то значење разликује дату композицију од свих осталих сличних облика са значењем. Поетема је сложено организовани говорни сигнал који се претворио у секундарни знак који, захваљујући овој трансформацији, добија ново значење које нема сличности са другим композицијским значењима [...]. Ни поетема, ни њихова стварна реализација у конкретним књижевним текстовима нису рашчлањиве и не деле се на мање целине" [1, с. 88-89]. В. Г. Рудељов наглашавајући недељивост поетеме, такође напомиње: "Поетема, очигледно, не може бити повезана са било којим језичким нивоом и стога не може бити посебна поетска фонема или морфема, поетска реч или чак песничка фраза" [1, с. 88]. Међутим, В. Г. Рудељов назива поетему знаком који садржи садржај и израз: "Она [поетема] има различита обележја која је разликују од друге поетеме, како по изразу, тако и по садржају. Недискретна поетема показује се дискретном у погледу карактеристичних обележја, у које би требало убројити елементе композиције, ритма, риме, изражајно ткање приповедања и свега онога што може разликовати једну од друге поетеме, како у

оквиру целог правца, тако и у границама деловања једне креативне личности, како у погледу придржавања традиције, тако и у оквиру иновације, тражења нових облика и одбацавања старих који су постали превише приступачни и стереотипни" [1, с. 88]. Овим јасним сликовитим карактеристикама В. Г. Рудељов је утврдио да је песнички текст формиран својеврсном говорном композицијом која концентрише говорно-уметничке информације, тј. поетема је синтеза песничке информације, њено највише концентрисано подручје. А пошто поетске информације могу бити различитог обима и могу се изразити у различитим облицима, према томе, поетема нема јасну структуру, па се стога не може дефинисати као поетска реч, синтагма или фраза. Али, упркос овој привидној неодређености, свака појединачна поетема има сасвим јасне знакове, који, у зависности од природе песничке информације, могу укључивати ритам, риму, звучно обликовање фразе или појединачна ликовна средства.

Специјалистима, који раде на пољу поетике и стилистике, допала се сама идеја да је могуће изоловати, у песничком говору рашчланити, неки сигнал који концентрише уметничке информације, па је зато израз "поетема" постао веома популаран. Једнако, аутори су, признајући да такав сигнал вербално-уметничких информација постоји, покушали да утврде границе и обим овог сигнала на различите начине. Израз "поетема", који је тако згодан и живописан, код многих истраживача добио је различита значења. "Поетемом" су почели називати поетску реч, и поетску фразу, и поједина сликовна и изражајна средства, као и укупност сликовно-изражајних средстава.

Поетема као текстовна структура

Шарандин А. Л, расправљајући о могућностима изражавања значења књижевног текста, даје своје одређење поетеме. Најважнија ствар за А. Л. Шарандин је идеја да се садржај песничког текста не може пренети користећи "логички изражено" значење [2, с. 129]. Садржај песничког текста је, у ствари, фигуративан, "логички неизрецив", не да се парафразирати. То песничко значење мора бити схваћено као целина, у облику који је песник створио [2, с. 129]. И будући да се садржај може пренети само целосном композицијом у одређеној поетској форми, знак поетског говора треба да буде јединица која има

текстуални карактер. А. Л. Шарандин даје следеће дефиниције поетеме:

"1) Поетема је текстовна структура, чији су вишеслојни елементи усмерени на стварање поетске (уметничке) слике, која је препознатљива карактеристика песничког (уметничког) текста и доприноси разумевању појмовно смисленог значења текста.

2) Поетема је знак људског комуникацијског система, актуелизован у поетском (уметничком) смислу, који се састоји од два дела: поетске теме (име) и текстуалне реме (песничке информације).

3) Поетема је текстуални знак који има јединствену ауторску реализацију и делује као реноминант у говору других изворних говорника" [2, с. 129-130].

За нас су у овим дефиницијама важне следеће тачке: поетема је структура текста и, сходно томе, може бити или реченица или синтагма или реч; поетема ствара уметничку слику: будући да је двострани знак, у себи сједињује поетску тему и поетску рему. Другим речима, за А. Л. Шарандина поетема ће бити свака појединачна ауторска структура текста у којој се концентришу уметничке информације усмерене на стварање поетске слике, тј. поетема тиме постаје знаковна јединица песничкога језика [2, с. 130]. Према томе, појам "поетема" се, према нашем мишљењу, разумева широко, с обзиром на то да свака текстовна структура задовољава наведене услове да би била названа поетемом.

Поетема – идејно-естетска и садржајно-концепту-ална информација текста

А. В. Паластров тумачи појам "поетема" на нешто другачији начин. Тврдећи да "језичке структуре могу да означавају, одражавају, уопштавају менталне информације као производ друштвене и индивидуалне мисаоно-говорне активности", аутор каже да је дело било ког песника отелотворење ауторове слике света [3, с. 77], поетеме помажу да се оваплоти слика света аутора – поетске формуле, које су "центар формирања значења", концентришући у себи "идејно-естетску" и "садржајно-концептуалну" информацију текста. [3, с. 77] На пример, А. В. Паластров долази до закључка да су за изразе песника 20. века својствена размишљање у поетским формулама (аутор истражује обележја поетема у чијем грађењу је

кључна представа речи "љубав") [3, с. 79]. А. В. Паластров даје следећу дефиницију поетеме: "Под поетемом (песничком формулом) подразумева се естетска целина и метод уметничког начина мишљења индивидуалног аутора у ланцу асоцијативне спознаје света и његово мишљење у категоријама развијеним у колективној песничкој пракси. Поетема је знаковни облик стваралачке делатности аутора, који представља специфичност уметничког мишљења, организујући систем естетских компоненти вербалног стваралаштва, који акумулира мисаону естетску енергију целине текста" [3, с. 78]. У другом раду [4] А. В. Паластров даје исту дефиницију поетеме [4, с. 158] и објашњава: "У семантичкој основи поетеме је кључни појам, или слика речи – естетска јединица концептуално-симболичке природе, која одражава сложен процес ауторовог уметничког начина мишљења и предочена је на лингвистичком нивоу као кључна (докључна) реч. Вербализоване представе у оквиру веће мисаоно-знаковне јединице текста обогаћене су новим семантичким и емоционално-експресивним конотацијама, и као резултат тога актуелизују се дубоке асоцијативно-семантичке и експресивно-стилске могућности кључне јединице" [4, с. 158]. Аутор примећује, главним изворима поетеме могу се сматрати фолклорна и реторичка литература. А. В. Паластров додаје: "Поетема се чешће формира на тропској основи, када се комуникативном значењу кључне речи присаједињује додатна – сликовно-поетска, исто тако може да се створи и помоћу језичких недескриптивних средстава. Поетема се, такође, може формирати на основу деривационих језичких јединица које се могу репродуковати због њиховог формалног и значењског преструктурирања (стабилне синтагме, цитати, традиционалне песничке јединице, фразеологизми, афоризми, крилатице и говорни изрази) "" [4, с. 158]. Значајно је, како нам се чини, у овом случају да се идеја о томе како је поетема песничка формула (на пример, фраза) која концентрише у себи мисаону естетску енергију целине текста. Поетема синтетизује колективна знања о свету, али их истовремено прелама кроз индивидуално ауторско опажање. Та знања аутор може представити читаоцу у облику уопштене поетске фразе. На тај начин А. В. Паластров, такође, схвата поетему као текстовну структуру, премда за њега није од значаја то што је она јединица песничког језика. Аутор не ставља акценат на то да је поетема намењено стварање уметничке слике (иако

наводи њену естетску функцију), већ на чињеницу да се поетема испољава као јединица значења, јединица националне и културне спознаје света, концепт. Штавише, поетема, према А. В. Паластрову, не само да не може бити јединствена оригинална ауторска јединица, већ, напротив, нема обавезу да буде таква, зато што поетема представља концепт, формиран народном свешћу или концепт избрушен у процесу стварања одређених дела, у чијој основи се чува језик књижевности. Поетема такође, према А. В. Паластрову, можда није ни на који начин повезана са сликовношћу, иако дозвољава да се поетема често гради уз помоћ сликовно-изражајних средстава. Налазећи се у одређеном контексту таква јединица добија одговарајући облик, али њен главни задатак остаје пренос симболичког уопштавања. Иако се слажемо са аутором да такве поетске формуле постоје и да се могу преломити на различите начине у текстовима различитих песника, ми ипак верујемо да би било боље користити другачији израз за те песничке формуле. Према нашем мишљењу, избор термина "поетема" у овом случају није прецизан, јер сама реч "поетема" има заједнички корен са речју "поезија", а поезија је, са друге стране, повезана са појмовима "уметност", "имагинација". Израз "поетема" је боље употребљавати директно у односу на оне језичке јединице, чији је садржајни план и, још више, њихов план изражајности, укључен у формирање уметничких слика. Стога, према нашем мњењу, то не би требало да буде повезано са појмовима "концепт", "мишљење", "спознаја", "колективна пракса".

Поетема као сликовно-изражајно средство

Често се поетема не само приближава појму "сликовно-изражајних средстава", него се и непосредно поистовећује с њим. Тако, на пример, И. В. Подолска бележи: "Под поетемом се подразумева одређена свеукупност фигура која садржи слику, повезаност поетских поступака, која делује у неком јединству, нераскидивој вези и међузависности" [5, с. 103]. Термин "поетема", према И. В. Подолској, ствара "одређену апстракцију конструкта, јача идеју о синтагматској форми изражавања слике" [5, с. 103]. И. В. Подолска, назвавши поетемом свеукупност тропа, у већем степену везује овај концепт за спољњу, формалну страну песничког језика. За нас је у датом случају важан моменат да поетема непосредно служи стварању уметничке слике. Ипак не можемо се сложити са тумачењем поете-

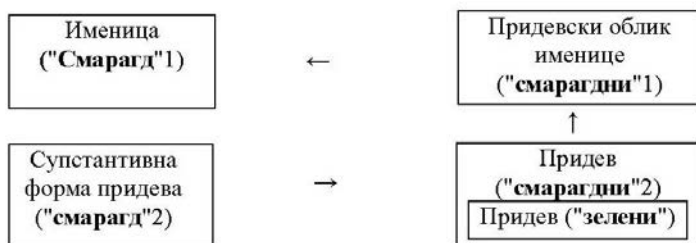
ме као свеукупности тропа, зато што једноставан збир тропа још увек не ствара нову стварност. Употреба тако изражајног и обухватног појма као што је "поетема" у овом случају није оправдана. Слика се може изразити и једним тропом и већим бројем тропа, обједињених у раму одређеног контекста. Иако је друга варијанта у својој структури сложенија, она не мора увек да буде комплекснија и садржајем.

Л. А. Новиков, расправљајући о структури и семантици поетеме, запажа да би "проучавање језика у његовој естетској функцији [...] требало да се заснива на одређеној инваријантној сликовитости", израженој јединицом која би "издвојила у себи бит поетског језика и била би остварена у варијантама различитих нивоа и разних карактера" [6, с. 119]. Таква је јединица, према Л. А. Новикову, поетема. Аутор запажа: "У историји филологије, потрага за таквим уопштавањем одразила се на разноврсне систематизације сликовних средстава језика: врсте тропа и фигура, типови ритма, звука, сликовна граматичка средства и песнички поступци композиције" [6, с. 119]. Л. А. Новиков се држи становишта према којем се језик као вербална уметност манифестује на три нивоа, који одговарају таквим појмовима као што су језик, стил и поетика. Показује се да је поетика "у вези с тим, хијерархијски највиши концепт" [6, с. 120]. Из тог разлога инваријантна јединица језика у уметничкој функцији корелативна је управо са овим нивоом. Л. А. Новиков ову јединицу назива поетемом. [6, с. 120]. Аутор напомиње да поетема "као јединица књижевне уметности" може бити звук, морфем, лексема, граматички облик или конструкција, "која се естетски трансформише у опипљиве слике" [6, с. 120]. Л. А. Новиков такође подвлачи да поетема има двослојну структуру: у њој се 'поетска стварност' надограђује над уобичајеном" [6, с. 120]. "По својој структури", указује истраживач, "поетема може бити различитог степена 'простирања' и сложености: од речи и комбинације до целог фрагмента и целог текста" [6, с. 120]. Но поетема би требало да буде уметничка слика и да се покаже структурним елементом стила књижевног дела [6, с. 120]. Надаље у раду Л. А. Новиков испитује поетеме-тропе (поређење, метафору, метонимију, синегдоху, симбол, понављање, паралелизам, градацију) [6, с. 122-124], а затим прелази на поетему композиционог нивоа текста и у овом случају разматра сиче као поступак композиције [6, с. 124].

Важно у расуђивању Л. А. Новикова за нас је да повезује функцију поетеме са стварањем уметничке слике и посматра поетему као јединицу поетског језика или, како прецизира Л. А. Новиков, као јединицу која је у непосредној вези са поетиком и стилком. Битно за разумевање мишљења аутора у датом случају показује се управо то прецизирање. Врло нам је блиско схватање Л. А. Новикова да се поетема показује као "инваријантност слике", да упија у себе суштину поетског језика [6, с. 119], али аутор ту суштину схвата као нешто повезано са сликовним средствима језика, на пример, тропима, фигурама, врстама ритма, фоником итд. Л. А. Новиков остварење поетема види у њиховим различитим комбинацијама, спојевима инваријаната који имају различит карактер и степен испољавања. У овом случају, гледиште Л. А. Новикова је у одређеној мери блиско становишту И. В. Подољске, која такође, расправљајући о поетими, ставља нагласак на тропе и различите песничке поступке. Ипак, Л. А. Новиков поетему тумачи нешто шире, као структурни елемент стила књижевног дела, при томе поетему схвата не толико као "свеукупност" поетских поступака, већ као све могуће варијанте испољавања тих поступака у неком конкретном случају. Поетема, према Л.А. Новикову, може бити наслов текста, који се састоји од једне речи (под условом да концентрише опште у делу) и целог текста, на пример, који собом предочава развијену поетему-загонетку.

У овом случају смо сагласни са оба истраживача да је поетема креирана да ствара уметничку слику и представља јединицу песничког језика. Такође верујемо да се поетема може повезати са тропима, фигурама или другим поетским поступцима, иако не сматрамо неопходним укључивање назнаке о овој повезаности у дефиницију термина. Уметничка слика се често ствара посредством различитих песничких поступака (схваћеним веома широко), те нам се стављање нагласка на то чини излишним. Тај нагласак, по правилу, увек помера интерпретацију поетеме у страну њеном исувише уском разумевању, при томе долази до замене појма "поетеме" појмом "сликовно-изражајних средстава". Термин "поетема" у таквом случају чини се сувишним, зато што помоћу њега почињу да се означавају појмови који или већ имају назив (тропи и фигуре говора) или им у тој улози није нужно специјално име (на пример, није неопходно посебно име за "свеукупност тропи").

Тим више, раније смо поетему тумачили управо у вези са сликовно-изражајним средствима, како нам се чини, чак и уже неголи И. В. Подољска и Л. А. Новиков. На пример, у својој дисертацији смо као поетему именовали специфично сликовно-изражајно средство. Поетему смо посматрали у контексту општег механизма формирања епитета. У овом су раду поетеме биле назване "метафоричким именицама", које имају много тога заједничког с епитетима, јер стварају нове језичке јединице [7, с. 62]. Тврдећи да је епитет настао на основу придева уз помоћ именице као мотивишуће речи, направили смо дијаграм (слика 2.1.) механизма за формирање епитета [7, с. 64]

Слика 2.1. Механизам формирања епитета

"Смарагд"1

(мотивишућа лексема)

– именица, име драгога камена

– придевски облик именице "смарагд". (На пример, "смарагдни прстен"). Овај облик има исто значење као стварна именица и не садржи никакав наговештај о квалитативном својству. Значење придевског облика именице може се у потпуности изједначити са значењем комбинације именице у генитивном падежу с предлогом ("смарагдни прстен" - "прстен од смарагда").

"Смарагдни"1

(мотивишућа лексема)

"Зелен"

(продуктивна лексема)

– придев је главна семантичка основа за формирање епитета ("смарагдни"2)

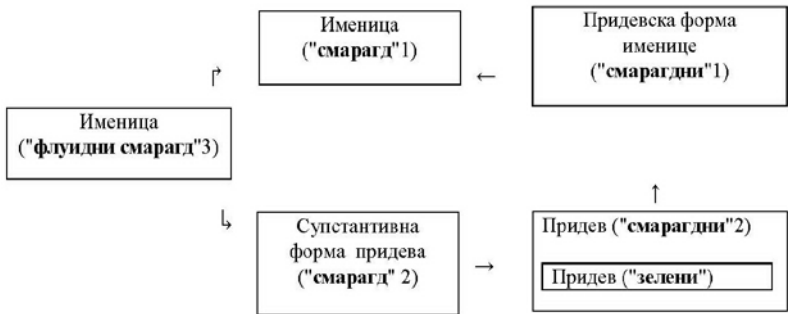
"Смарагдни"2

(дериват лексема)

– придев (епитет). На пример, "смарагдна трава". Такав се епитет формира употребом придева у облику именице као мотивишуће речи засноване на придеву ("зелени").

"Смарагд"2 – супстантивни облик придева (епитет). На пример, "смарагд траве". Овај епитет је изведен из поменутог придева.

Приметили смо, ова се шема наставља. Из именице (*смарагд* (наруквица)) и супстантивног облика именице (*смарагд* (биље)) посредством функције контаминације може да се образује метафоричка именица (тече смарагд (око)) која чак и изван контекста (*флуидни смарагд*) поседује очиту метафоричност и уједињује је у себи као обележје епитета, израженог у облику придева, будићи да означава одлику, тако и особине праве именице, пошто се у овом случају намерно наглашава материјална супстантивна суштина (7, с. 64). Такође смо рекли да су такве комбинације занимљиве по томе што се из њих поново може поновити круг творбе речи (од споја *флуидног смарагда* може се формирати облик *флуидносмарагдни* или *флуидна смарагноси*). Илустровали смо поступак формирања поетеме на дијаграму који приказује механизам формирања епитета на основу придева користећи именицу као мотивишућу реч (слика 2.2).

Слика 2.2. Процес настајања поетеме

Већ је запажено да се поетема формира у фазама. Предуслови за стварање поетеме појављују се када се формира епитет, изражен придевски (на дијаграму - "смарагдни"2). Пошто овај епитет потенцијално садржи све наредне форме, то се даље нужно јавља епитет, изражен супстантивном формом придева (на дијаграму – "смарагд"2). У следећој фази долази до директног формирања поетеме: она се образује функцијом контаминације као резултат мешања епитета, израженог супстантивном формом придева и изворном именицом. У дија-

граму је и сама поетема означена као – "флуидни смарагд"³. Могуће је дати и друге примере сличних творбеница:

*В небе духи жгли костер,
Грозовые исполины.
Раскаленные рубины
Осветили ірани іор.*
("Грозовой костер") [11]

*И каждый миі, и каждый час
Воздушный изумруд,
Воздушный цвети зеленых ілаз
Поеті мечіе: " Я шуш!"*
("Фата Моргана" ("Зеленый и черный")) [11]

*Весь лес – в рубинах, в меде янтаря,
В расцветіностях, койорых не измериш...*
("Золотой обруч") [11]

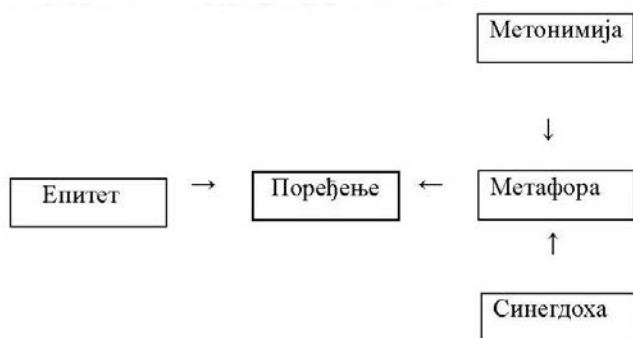
*Взмах весел разрезал ітекучую стіаль –
И шорох – и Солнце – и іесня – и даль.*
(Болеслав Лесьмян "Взмах весел"
(пер. К. Бальмонта)) [11]

Примери дати у песмама ("раскаленные рубины", "воздушный изумруд", "мед янтаря", "текучая сталь") ["усијани рубини", "ваздушни смарагд", "мед ћилибара", "течни челик" – прим. прев] су чисто поетска појава која се може наћи само у песничким текстовима, а тешко у контексту уметничке прозе.

Примећујући сва необична својства таквих творбених спојева, било их је тешко класификовати као било која уврежена сликовно-изражајна средства, јер су истовремено блиски и метафорама и епитетима. Такође је важна особина ових речи да концентришу деривациони потенцијал епитета, када је, комбинујући особине прве карике система епитета (*смарагд* (наруквица)) и хомонимног епитета (*смарагд* (биље)), такав спој (течни *смарагд*) практично даје могућност да се понови цео круг творбе речи. Те комбинације дале би се разматрати као да су концентрисани делови система механизма за формирање епитета. А пошто је епитет, као што смо тврдили, сажето, компримовано поређење, у овај процес формирања епитета су

такође укључени и други тропи. Дакле, радило се о таквим везама склопа које се користе у формирању многих сликовно-изражајних средстава. Из тог разлога смо одлучили да те појаве назовемо "поетемама", директно повезујући тај појам са сликовно-изражајним средствима.

Касније смо развили ову идеју, али смо поетему назвали не само конкретним горепоменутиим творбама речи, не само везом у механизму формирања епитета, већ и општим областима, деловима механизма за стварање тропа. Тако, у нашим радовима [9; 10] излажемо хипотезу да је поетема сликовно-изражајно средство, али посебне врсте. Претпоставили смо да тропи представљају систем, да представљају опозицију и да су подложни неутрализацији. Поетемом је назван резултат неутрализације сликовно-изражајних средстава. Рекли смо да поетема може да има различите облике, у зависности од тога која су сликовна средства подвргнута неутрализацији. Примећено је да се неутрализацији могу подвргнути различита сликовно-изражајна средства, која чине опозицију, да су сва она на неки начин повезана са поређењем. Поређење је, како је правилно опазила И. В. Подолска, "најелементарнији поетски поступак, ... немаркирани опозит у свакој од могућих супротности са њим" [5, с. 119]. На основи поређења непосредно се граде епитет и метафора, док основа других сликовно-изражајних средстава, како примећује И. В. Подолскаја, "више није поређење као такво, већ ... један од деривата из поређења елемената (епитет, метафора)" [5, с. 119]. На пример, метафора је основа за образовање метонимије и сингедохе. Метонимија и синегдоха се сматрају врстама метафора. Следствено, оне могу да буду у супротности са метафором по обележју сличности [суседности] и на основу преноса имена са целине на њен део, са дела на скуп. Метафора, метонимија и синегдоха могу формирати троструку опозицију са немаркираним елементом – "метафором". Податке о опозицији смо представили на дијаграму (слика 2.3.):

Слика 2.3. *Систем сликовно-изражајних средстава*

Претпоставили смо да сва сликовно-изражајна средства чине опозиције. Управо је поређење најмањи информациони елемент у овом систему, полазна тачка од које почињу било која сликовно-изражајна средства. Што се тиче поетеме, она сама представља неутрализацију сликовно-изражајних средстава. Неутрализацију метафоре и метонимије илустровали смо следећим примером из поезије К. Баљмонта: "Ты рождаешъ те звоны, которые слышим глазами..." ["Ти рађаш та звона која чујемо очима..." – прим. прев] (говоримо о месецу) [9]. У овом случају је занимљив израз "звоњава коју чујемо очима" или, тачније, "чујемо очима". Израз "чујемо очима" личи на метонимију. Ако претпоставимо да је реч о метонимији, онда је могуће да репродукујемо такозвану "карику која недостаје", која се налази у основи метонимије, да би се елипсична конструкција преобразила у целовиту. Типичан пример метонимије је "Шипење пенистых бокалов и пунша пламень голубой" ["Шиштање пенастих чаша и пунча пламен плави – прим. прев]" (А. С. Пушкин). Не шишти чаша, већ шампањац који је у њу насут. "Шампањац", је веза која недостаје. "Чаша" и "шампањац" представљају приказ суседности. Да би репродуковали целу фразу, требало би рећи, на пример: "Шиштање пенушаваг шампањца у чаши..." Израз "чујемо очима" не може се реконструисати на овај начин. Фраза "чујемо очима као што чујемо ушима" не објашњава ништа, задржавајући исту једину конструкцију "коју чујемо очима". Али, са друге стране, "вид" и "слух" су у одређеној мери додирни појмови. Ако претпоставимо да је израз "који чујемо очима" метафора, онда би требало да буде заснован на поређењу. Но упоређивање "које чујемо

очима као и ушима" такође захтева додатно појашњење. Међутим, овде још увек говоримо о некој квалитативној особини, потенцијално уграђеној у метафору.

Приметили смо да је израз "чујемо очима" резултат неутрализације метафоре и метонимије, будући да постоје знаци који су карактеристични и за метафору и за метонимију, али су неизражени, "избрисани" карактер, будући да су претрпели мешање, неутрализацију. Стога смо израз "чујемо очима" као резултат неутрализације назвали недељивом јединицом сматрајући га поетемом.

Према томе, у докторском раду смо поетему назвали засебном кариком у општем механизму формирања епитета, што је нека врста концентрисане области у којој се потенцијално крије могућност даљег стварања речи. Даље смо разматрали ову везу у механизму формирања епитета као резултат неутрализације епитета и метафоре и рекли да се овај резултат неутрализације, а такође и остали резултати неутрализације других сликовно-изражајних средстава, могу назвати поетемом. По том моделу смо поетему укључили у систем сликовно-изражајних средстава.

Без напуштања саме идеје да су сликовно-изражајна средства систем, да су елементи овог система подложни неутрализацији, а резултати њиховог мешања представљају посебна подручја система у којима могу бити концентрисане поетске информације, ипак верујемо да да би резултате интеракције визуелних средстава требало назвати другачије, а не поетемом. Поетема, по нашем мишљењу, не би требало да буде укључена у систем изражајних средстава, будући да то је елемент другог нивоа, елемент песничког језика. Ако постоји идеја да се дефинише јединица песничког језика, онда би то требало да буде јединица која преноси уметничке информације стварајући слику. Сходно томе, не би требало да се односи само на стилистику или поетику, и, штавише, да буде укључен у систем било којих песничких поступака, јер су путеви и фигуре само средство за постизање циља – формирање уметничке слике и пренос песничких информација. Пре смо склонили тумачењу појма "поетема" које је предложио А. Ј. Шарандин, који, примећујући директну улогу поетеме у стварању уметничке слике, назива је елементом песничког језика и бележи везу између поетеме и комуникативног система људи. По нашем мишљењу, такво тумачење појма је најприхватљивије и пред-

ставља његово разумевање у ширем смислу. Иако се слажемо са и ставом, ипак бисмо желели да понудимо сопствену интерпретацију овога термина. Поетему сматрамо јединицом песничког језика која ствара уметничку слику, али не сваку слику, већ ону која је способна да пренесе информације у најмањој корелацији са логичком страном људског мишљења, а у највећој – са сликовном.

Поетема као говорна структура која одражава деловање сликовног мишљења

Познато је да су информације које се могу вербално пренети различитог карактера. Логично егзактне, научне су једно, а фигуративне информације друго, што се у многим аспектима приближава информацијама које могу да се пренесу помоћу невербалних облика уметности, на пример музике или слике. Из тог разлога се поезија тако често упоређује са тим уметностима.

У уметничким делима могуће је срести разне делове текста који или гравитирају ка строгим логичким облицима или према расплинутим, нејасним, неодређеним структурама повезаним са деловањем сликовног мишљења, а баш су те друге у пуном смислу те речи уметничке. Управо са таквим језичким местима интуитивно повезујемо песнички језик. Ови делови текста могу се створити коришћењем широког спектра поетских поступака, мада могу и да не садрже сликовна средства. Поетске информације се могу пренети не уз помоћ одређених тропа и фигура, већ уз помоћ, тако рећи, самог контекста, нарочитих комбинација речи. Тако је, на пример, филозоф Л. Витгенштајн сматрао да је проблем значења закључка не у психолошкој атмосфери речи, не у унутрашњем процесу разумевања речи, већ у њеној употреби: "Значење речи није доживљај при њеном слушању или изговарању, а смисао реченице није комплекс таквих доживљаја... Реченицу чине речи, и то је довољно. Постоји склоност ка уверењу да свака реч – премда може да има различите карактере у разним међусобним везама – истовремено има један лик, један облик... Да ли сте покушали да изговорите реч у различитим контекстима? Када, на пример, носи главно оптерећење у реченици или када то чини реч која јој је најближа" [12, с. 266]. Стога је довољно рећи да јединица песничког језика треба да буде текстуална структура и уопште не мора да буде повезана са било којим

специфичним средствима и поступцима изражајности. У поетима су сабрани делови песничког текста који у највећој мери одражавају учешће сликовног а не логичког мишљења. При том, вербална слика постаје намерно нејасна, расплунута.

Шта је, у овом случају, критеријум за разликовање концентрисаних целина песничког текста – поетеме (у нашем разумевању) и "обичних" целина песничког текста са могућношћу да створе уметничку слику? Критеријум у овом случају је могућност / немогућност анализе, разлагања одељака текста на саставне делове, тј. претварања синтетичких ("неанализованих") облика у аналитичке ("анализоване"). Термини "анализовани" и "неанализовани" облици позајмљени су од Л. Витгенштајна [12]. Разуме се, ма који песнички текст који покушавамо да објаснимо, када разложимо на његове саставне делове није једнак простом збиру његових саставних делова, као што ни сваки систем није једнак суми његових елемената. Једнако, ако имамо посла са "обичним" одељцима поетског текста, разлика између анализованих и неанализованих облика биће безначајна (у крајњем случају, општи смисао ће да буде исти). У том случају, ако имамо посла са "концентрисаним" одељцима поетског текста, разлика у значењу између анализованих и неанализованих облика биће врло суштинска, или ће се значење анализованог облика сасвим изгубити, или анализовани облик неће бити једини, већ ће их бити неколико, и сваки од њих претендоваће на главно значење, али ниједно неће бити тачно, тј. фактички, синтетички, неанализовани облик неће бити могуће пренети уз помоћ аналитичког, анализованог. За такве "концентрисане" језичке делове текста предлажемо назив поетема.

То је могуће размотрити на конкретном примеру. Пред нама су стихови из песме С. Јесењина:

*Я ещё нико́гда бережливо
Так не слушал разумную йлошь,
Хорошо бы, как вейками ива,
Ойрокину́ться в розовоси́ь вод.*

*Хорошо бы, на сѝої улыбаясь,
Мордой месяца сено жевайшь ...
Где ты, иде, моя тихая радосишь –
Все любя, ничею не желайшь.*

(С. Есенин "Закружилась листва золотая...") [13]

У овој песми песник описује своју радост због осећаја блискости исконској природи, из непосредне перцепције меке, топле јесење вечери. Осећа се сливеним са свиме што види око себе – са врбом покрај реке, са водом обојеном жаром заласка, са пластовима мирисног сена, са месецом који виси над ливадама. Ово живо осећање произлази отуда што песник као да се раствара у свету око себе, већ престајући да себе осећа као засебан субјект. Песник је на необичан начин успео да "ухвати" ово осећање и пренесе га читаоцу. А то се може учинити само уз помоћ слика, и то само уз помоћ таквих слика које читаоца максимално удаљавају од логичког опажања стварности. Стихови: "Хорошо бы, как ветками ива, опрокинуться в розовость вод" – сасвим су "логични", тј. могу бити подвргнути одговарајућој анализи, објашњавајући их отприлике овако: "Песник жели да буде као врба, баш попут дрвета, да падне гранама у ружичасте воде." Или: "Песник жели да се осети врбом, баш попут њених грана, да се преврне у ружичасте воде." Таквом сликом, значење изворне синтетичке фразе може се изложити другачије, уз помоћ детаљније аналитичке форме, у којој обнављамо делове који недостају у анализи. А то се може учинити прибегавајући минимуму додатних речи. Међутим, следећи стихови: "Хорошо бы, на стог улыбаясь, мордой месяца сено жевать" – не могу се анализовати. Можемо, свакако, покушати да их објаснимо у аналитичком облику. На пример: "Песник види месец над пластом сена, месец, како се песнику чини, жваће сено, а песник се осмехује гледајући на њега." Али такво објашњење било би некако извештачено, двосмислено. Притом, неким читаоцима може се учинити да уопште није тачно, да су овде нетачно наглашене везе, на пример, песник се уопште "не смешка", већ месец. У овом случају може да се покуша са објашњењем ових стихова следећом сликом: "Песник месец види над пластом сена, чини се да се месец смеши и, како се песнику чини, жваће сено." Неки од читалаца ће пожелети да додају како би требало да се разјасни одређено скривено поређење, објашњавајући да се месец у овом случају идентификује, на пример, с коњем, да он, попут коња, има "њушку" и жваће сено њушком. Али зашто неизоставно са коњем? Зашто не са кравом, јер месец, попут краве, има рогове. Песник гледа на месец који виси над пластом сена, поистовећујући месец са кравом или коњем који жваћу сено. Но месец још увек није животиња, већ нека чаробна појава, и

зато се, разумевајући хармонију и радост света око себе, у исти мах смеши. Или се песник смеши кад угледа живо створење у месецу? Или песник сам жели да буде ово чудно створење – месец који жваће сено.

Како изгледа, објашњење целих цигло два стиха постаје толико гломазно да њихово тумачење не може да буде представљено у аналитичком облику. Покушавајући да разјаснимо ове стихове, служимо се неколиким облицима, од којих ниједан није адекватан, тј. не удовољава одговарајућим захтевима – једноставно протумачити синтетички облик тежећи минимуму додатних речи. Штавише, изгледа нам, да при покушају објашњења ових стихова, њихово значење мигољи, то изузетно, непосредно-интуитивно сазнање растура се када покушавамо да прибегнемо анализи. Доживљаји пренесени јесењинским стиховима могу да буду дати само у овом облику и никако другачије. Пред нама је практично неразложиви текстуални одељак чији издвојени елементи нису једнаки збиру његових делова. Штавише, при покушају анализе ове реченице, њено значење се расипа а уметничка слика стварно уништава.

Оваква немогућност анализе није нешто дисхармонично са законима језика. На пример, говорећи о особеностима нашег размишљања, о специфичностима испољавања мишљења у људском говору, Л. Витгенштајн примећује следеће: "Изгледају нам као делови нечега сложеног... Такође, примећујемо целину, која се мења (расипа), док њени саставни делови остају непромењени. Све је то грађа од које творимо слику стварности [...] Расуђујемо, приближно, овако: ако имате само неанализовану форму, проверавате недостатак анализе. Ако имате аналитичку форму, самим тим имате све. – Али зар се не може рећи да се у овом и у том случају губи из вида та или друга страна питања?" [12, с. 108, 110] Доиста, чини се да неки сложени синтетички облик захтева анализу, но при покушају објашњења, значење синтетичког облика се ремети. Али у овом случају нема никаквог парадокса. То је потпуно природна појава повезана са чињеницом да је језик директно повезан са људским размишљањем, како његовом логичком тако и фигуративном страном. Што више говорна структура одражава процес логичког мишљења, то ће се више испољити подударње између синтетичког, неанализованог облика и аналитичког, анализованог. Супротно томе, што више говорна структура одражава процес фигуративног размишљања, биће мања

сагласност између синтетичког и аналитичког облика, ако ће уопште да буде могуће успостављање такве усклађености. Стога, по нашем мишљењу, нема ништа необично у томе да се у песничком језику могу испољити такве јединице које је тешко подвргнути анализи и, штавише, чак је непожељно изводити ову анализу како се не би уништило ткиво уметничког дела. Л. Витгенштајн примећује: "Да ли је увек целисходно заменити нејасну слику јасном? Зар мутно није често једино оно што нам треба? [...] Степен могуће сличности између јасних и замућених слика зависи од степена неодређености потоњих." [12, с. 113]

Дакле, у уметничким делима, у прилог чињенице да песнички језик одражава процес фигуративног мишљења, постоје целине текста које су недељиве на своје саставне делове, будући да стварају живописну уметничку слику. Значење ових језичких одељака читалац доживљава само у целини, интуитивно, а када покушава да их објасни, значење се губи, расипа. Такве странице могу постојати без губитка значења само у оном облику у којем их је креирао аутор. Управо ове текстуалне структуре називамо поетемама, зато што оне у себи акумулирају уметничку информацију, непосредно одражавајући особености процеса сликовног мишљења.

Размотримо још један такав пример из поезије Е. Харланова. У песми "На даче" ["На летњиковцу" – прим. прев.] песник описује скитницу пса склупчаног "у цвету крпа" и успаваног под врелим зрацима подневног сунца. Е. Харланов тако преноси стање полусна у којем је пас, као и његова осећања:

*Он тољко пољзуеџся шем,
чио солнце наіреваеџ шема,
чио мир еџе у лејких стџен
по-лейнему враџаеџ шџени.*

(Е. Харланов "На даче") [14]

У овом случају је занимљиво описати необичан осећај који се јавља у врелом подневу: "Мир еџе у легких стен полетнему враџаеџ тени" ["Свет и даље на тананим зидовима попут лета врти сенке" – прим. прев.]. Осећај онога што се окреће, што промиче, као да је прозирни свет врло верно уловљен. Свет се, дакле, појављује у виду круга са непостојаним зидовима, можда су то сенке са граница света невидљиве

обичном посматрачу, који према песниковим представама имају одређени изглед. Стихови преносе осећај, разумевање присуства иза видљивог, ван познатог света, ствари тајанствених структура које управљају универзумом. Али ова објашњења су само приближна, осећај који се јавља приликом читања ових стихова не може се адекватно пренети другачије осим тим реченицама које је песник створио, тј. није могуће изнаћи непроанализовану синтетичку недвосмислено једнозначну аналитичкој форми. Стога ове стихове можемо да назовемо поетемом. Још један пример поетеме налазимо у песми Н. Гумилова "Волшебная скрипка" ["Чаробна виолина" – прим. прев.]. Песник размишља о утицају на оне који се предају поплави музике, на виолинисте, неким мистериозним, тамним силама:

*Духи ада любящ слушайть эти царственныи звуки,
Бродящ бешеные волки по дороге скрипачей.*

(Н. Гумилев "Волшебная скрипка") [15]

Првом стиху, у суштини, није нужно објашњење. Наговештаји те врсте прилично су распрострањени. У овом случају занимљива је следећа реченица: "Бродят бешеные волки по дороге скрипачей" ["Бесни вукови лутају путем виолиниста" – прим. прев.]. Приступ у њу је једноставан, најобичније фразе у једном контексту стварају запањујући ефекат. Ову реченицу је практично немогуће логично објаснити, јер је у потпуности (при спољашњем недостатку сликовних средстава) саздана од душевних асоцијација. Тешко је у овом случају да се пронађу аналитичке форме, може само да се укаже на корелацију, на пример, слике вука са нечим необузганим, застрашујућим, мистериозним, што је произашло из таме, а комбинација "по дороге скрипачей" једва да може једнозначно да се протумачи као "животни пут". Асоцијације које настају читањем песме су, пре, очигледно-сликовне а не симболичке. Управо то и оставља снажан утисак. Пред нама је живописна слика, изражена текстуалном структуром, која не може да буде разложена на саставне делове и објашњена помоћу аналитичке форме.

На тај начин, сматрамо да поетема неминовно мора да буде повезана са представом "песничког језика". Ослањајући се управо на то како овај термин схвата А. Л. Шарандин, држимо да је поетема јединица песничког језика, тесно везана са комуникативним системом човека, то је текстуална структура чији је циљ стварање поетске слике. Али, најважније је, по

нашем мишљењу, да поетема поред наведеног, не ствара само песничку слику, већ ону која у највишем степену може да прикаже дејство сликовног мишљења и, у најмањој мери, деловање логичког мишљења. У том случају поетема је нужно недељива, неразложива на делове текстуалне структуре (иако се може састојати од мноштва елемената), коју је тешко или практично немогуће представити у облику прецизне аналитичке, проанализоване форме. Поетема је целовита поетска слика поимана само интуитивно. Она не може да постоји у разјашњеном облику, рашчлањена на њене саставне делове.

Чини нам се да би требало додати једно објашњење. Поетеме се редовно налазе у текстовима различитих песника, али су код посебних аутора прилично ретке. То, међутим, не значи да је поетема критеријум талента, тј. из овога не следи да по броју поетема може да се суди о степену ауторове даровитости. Код генијалних песника можда уопште не постоје поетеме. Поетема не указује на степен уметничке вредности, већ на начин презентације песничких информација. Поетема има улогу да вербално изрази информацију директно повезану са сликовним а не логичким мишљењем.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Руделев В. Г, *Принципы сеіменіаціи іоеііческой речи*, Собрание сочинений в шести томах, Том шестой, *Друі мой – язык*, Часть вторая, Тамбов: ТГУ им. Г. Р. Державина, 2002, с. 85-91.
2. Шарандин А. Л, *Ведь чіо-іо значаіі слов сілеіенія: к воіросу о іо-эііческом языке*, Тамбов: Вестник Тамбовского государственного университета, Вып. 3 (27), 2002, с. 125-130.
3. Паластров А. В, *Словообраз Любовь в іоеііемах Р. Рождественскоіо (Сірукіурно-коміозиціонный асіекіі)*, Вестник Северного (Арктического) федерального университета, N 5, 2001, с. 77-80.
4. Паластров А. В, *Словообраз любовь в іоеііемах А. Вознесенскоіо*, Вестник Удмуртского университета, Вып. 2, 2011, с. 157-164.
5. Подольская И. В, *Языковые средсіва создания художественноіо образа (на маіериале іоеііических іексііов Евіенія Харланова)*, Тамбов: ТГУ им. Г.Р. Державина, 2004.
6. Новиков Л. А. *Поэііема*, Вестник РУДН. N 4, 2003, с. 119-127.

7. Серебренникова Н. Г, *Механизм эйишйейя (на майеряле йозйййчскйх ййексйов К. Бальмонйя)*, дис. канд. филол. наук, Тамбов: Тамбовский государственный университет им. Г. Р. Державина, 2002.

8. Руделев В. Г. *Принцййы сейментацййи йозййчской речи*, Собрание сочинений в шести томах, Том шестой, *Друй мой – язык*, Часть вторая, Тамбов: ТГУ им. Г. Р. Державина, 2002, с. 85-91.

9. Серебренникова Н. Г, *Поэтема в сйсйеме изобразййельно-выразййельных средсйив*, Вестник Тамбовского государственного технического университета, 2010. том 16, N 3, с. 745-750.

10. Серебренникова Н. Г, *Поэтема и её взаимодейсййвие с изобразййельно-выразййельными средсйивами*, Университет им. В. И. Вернадского, Вопросы современной науки и практики, N 7-9 (30), 2010, с. 311-316.

11. Бальмонт К. Д, *Собрание сочинений в двух йюмах*, том 2, *Можайск-Терра*, 1994.

12. Витгенштейн Л, *Философские исследования*, Витгенштейн Л. *Философские работы*, часть 1, М.: Гнозис, 1994, с. 80-322.

13. Есенин С. *Собрание сочинений в двух йюмах*, том 1, *Сййхойворения, йюэмы*, [1991]

14. Харланов Е. И, *У йридорожнойо камня*, Стихи, Тамбов, 1993.

15. Гумилев Н. С, *Сййхойворения*, М.: Эксмо, 2007.

Извор: Н. Г. Серебренникова, *Поэтема как единица йозййчскйо языка у: Ж. Б. Абыльдинова, Д. Е. Барашева, Е. В. Головина и др, Проблемы языкознания, йеорйи языка и йриккладной лййневисййики*. Книга 4, Новосибирск: Издательство ЦРНС, с. 43-63.

Са руског језика превели Ненад и Марина Кебара

Ненад Р. КЕБАРА

АСПЕКТИ ЕЛЕМЕНТАРНЕ ЈЕДИНИЦЕ ПОЕТСКОГ ТЕКСТА

Апстракт: Претходних пола века у оквирима руске науке присутна су филолошка настојања ка сегментацији поетског текста и дефинисању његове елементарне јединице, која је уобичајено називана *йогешемом*. Наш циљ је да у овом раду на примерима из српскога песништва двадесетог века детектујемо ту сушту атомичност елементарне јединице песничкога текста, природу те конструктивности, идејно-концептуалну инваријантност и континуалност у књижевној традицији. Откривање и описивање поетема, њихово поређење у песничким текстовима различитих аутора, подразумева анализу елементарне јединице текста на разним језичким нивоима, контекста у којем делује као својообразно оформљени садржај традиције – аутора и епохе, као и националне књижевности, из којих црпи семантичке везе.

Кључне речи: поетема, естетика, сликовност, идејни коцепт, синтакса, стилистика, метајезик културе

ФИЛОЛОШКИ УВОД У ЕСТЕТИКУ

У руској филологији протеклих пола века развио се интерес за текст у естетској функцији, за његову минималну јединицу у погледу кључне речи, сликовности и склопа поетског текста. Када се не би радило о знатном броју угледних представника на којима у доброј мери почива савремена епоха ове науке на руском језику, онда то и не би било толико убедљиво, међутим, реч је о једном низу истраживача чија жива научна дискусија по овом питању траје пет деценија (В. Г.

Рудељов, Л. А. Шарандин, И. В. Подољска, Л. А. Новиков, Н. В. Черемисина, Л. И. Доњецких, В. А. Пишћаљникова, Н. А. Кузмина, Г. С. Бојаринцева, Н. В. Винарска, Ј. И. Гин, Н. Н. Лаврова, В. К. Харченко, И. А. Ионова, Н. Е. Сулименко, Г. В. Векшин, В. Ј. Меликјан, Е. В. Красиљњикова, Г. А. Хајрудинова, А. С. Киндеркнехт, А. В. Паластров, Н. Г. Серебрењикова и др). Њихово занимање за језик у књижевноестетској функцији усмерено је на различити нивое, но код свих је осетна свест о структури у којој су интензивирани изражајне и семантичке могућности, као и нарочити естетски карактер речи или неке синтаксичке јединице у ткању текста. Сви ти научни увиди слажу се по питању значаја *јесничких формула* у поетском тексту, нијансе тумачења се јављају у дефинисању на бази различитих научних интенција и конкретних примера у којима се разноврсно остварују облици изразито сублимних језичких спојева, тј. оформљеност која је подложна и лингвистичкој, и поетичкој, и реторичкој анализи њиховог симултаног рецепцијског дејства.¹

Позорност на елементе песничког језика у којима је остварен сложен естетски потенцијал развила се из филолошких кретања у XX веку, на самом почетку из Крочеовог увођења књижевнојезичког израза у фокус естетске пажње, који се настављао и узајамно деловао са лингвистичким сегментацијама Бодуена де Куртенеа, фонетско-фонолошким опусом Николаја С. Трубецкоја, као и са лингвистичким, књижевним и философским погледима семантичко-психолошке школе А. А. Потебње. Очигледно је да су корени оваквих научних занимања за песнички текст поглавито лингвистички, она су се наставила доприносом модерних представника традиционалне лингвистике и књижевне анализе – Л. В. Щчербе и В. В. Виноградова. У том погледу руска наука, као главни задатак и циљ, проучавању језика књижевног дела претпоставља приказивање средстава којима се остварује идејни и с њим у вези емоционални садржај. (Щерба 1957: 97) Овај руски научник установио је лингвистички метод тумачења књижевног текста – про-

¹ Оперативни појмови „формуле“ и „формулативности“ у фолклористици, као и „општих“, „паралелних места“ и „сталних слика“ у европској науци о књижевности упућују на стајаће, преносиве изражајне облике, који у естетском погледу немају особине елементарне јединице поетског текста. (Пешић 2011: 253-255)

налажења значења: речи, израза (идиома), акцената, ритмова и других језичких елемената, процес богаћења речника, цео инвентар изражајних речи и средстава језика књижевности. То наговештава да целовита књижевна анализа претпоставља превасходан лингвистички приступ, који сам по себи није довољан колико је нужан, а као крајњи постулат тог холистичког метода происходи естетски суд. За то интензивирање естетских потенцијала унутар поетскога текста, у језичким склоповима који могу да буду и од једне речи или синтагме, реченице, понекад некога својства на другом језичком нивоу, осим описног назива поетска формула, општеприхваћено је име *поетема*. Поетема, у основи, подразумева сплет три истовремене карактеристике, у којој је сугерисана текстуална структура нарочите сликовне изражајности која је носилац идејно-естетске и/или садржајно-концептуалне информације, управо како је теоретичар књижевности илустративно приказао: „Језик је форма према слици, као што је слика форма према идејном садржају дела.“ (Тимофеев 1976: 189)² У естетској функцији ова три аспекта песничкога текста делују складно и резултују напроводљивошћу чулних, емоционалних и мисаоних аспеката поетске структуре.

На почецима књижевне интерпретације која подразумева претходан лингвистички прилаз и преузимање његових резултата у књижевној анализи стоји лингвистичко и књижевнонаучно наслеђе ОПОЈАЗ-а (*Общество изучения поэтического языка*), скуп водећих филолога у тој групацији и они који су се настављали на њихове достигнуте резултате (В. Б. Шкловски, Ј. П. Јакубински, Б. М. Ејхенбаум, Р. О. Јакобсон, С. И. Бернштејн, Ј. Н. Тињанов, Б. А. Ларин, В. М. Жирмунски, Б. В. Томашевски и др). Суштинска разлика према основној – комуникативности, по њима, лежи у *осејносној* језика у поетској функцији, мада у њиховој интерпретацији још увек на елементарном нивоу творбенојезичке продукције и комбинација. Тим научним прилазом дефинисана је специјална дисциплина која је примењива на тумачење текста у књижевној функцији под именом *лингвистичка поетика*, чији утемељивач је Роман Јакобсон. Она је представљала ново укрштање

² „...язык есть форма по отношению к образу, как образ есть форма по отношению к идейному содержанию произведения.“ – перевод у основном тексте Н. К.

метода, претходно осамостаљених, филолошких дисциплина – једне која се односила искључиво на језик и друге која открива елементе и поступке књижевног стварања. Могло би се метапсихолошки закључити да је поновно спајање осамостаљених филолошких грана дошло преко самоосвешћења дисциплина.

Ни синтеза теорије и историје књижевности са лингвистиком у заједнички приступ поетској функцији језика, под скупним именом филологија, није била у стању да свет остварен језиком књижевности из апстрактних форми и категорија преведе у конкретан догађај. Иако различита, у сфери „општега језика“, поетска реч је специфична комуникација која се одвија као језик у општом језику. (Винокур 1991: 24-32) Поред тога, Винокур идентификује „унутрашње форму“, иманентну црту језика која има продуктивну способност песничке креативности. У новој перспективи модерне лингвистике циљ је, проналажење и описивање система јединица текста и њихових специфичних форми и садржаја. Поетему први оквирно дефинише В. Г. Руделов, налазећи да она није тесно повезана са било којим језичким нивоом и стога не може бити посебна поетска фонема или морфема, поетска реч или чак песничка фраза, али је истовремено назива знаком са садржајем и изразом, који је чине различитом, не само од непоетског израза, него и од свих других, па и сличних, поетема. (Руделев 2002: 89)

ОД ПОЕТСКЕ ТЕМЕ КА ПОЕТЕМИ

Естетско поље које се остварује у поетема, осим на разним нивоима језика и на сликовности тог склопа, оформљује се једнако и као семантичко коло налик минималној тематској јединици – мотиву. У синтагми *од њојске теме до њојске* на морфосинтаксичком нивоу мења се атрибутивност полуноуменалног израза у његову потпуну, односно, у праву ноуменалност. Њена саодносност са другим таквима или сличним јединицама може да се посматра у оквиру опуса посебног аутора, стилске епохе или једне песничке традиције.

Естетски утисак поетског израза осетан је у целосној формално-садржинској изврности а не нужно у појединачним елементима и поступцима књижевне продукције. Настанак поетеме могућ је на многим нивоима када израз остварује висок ниво експресивности и референцијалности на неки други

сублимни садржај књижевнога или културноисторијскога порекла. Поетема негује баланс између иконичности, унутрашње структуре и значења које наговештава присуство слике света припадајуће културе. Један од најпознатијих у светском песништву је *моштив мриве граје* у љубавној поезији; иако познат још из антике – од Орфеја и Еуридике, по карактеру је најприкладнији поезији романтизма. Присутан је и у постро-мантичарским епохама, и изван поезије. Многобројни примери те микротематске јединице у светској, као ни у српској поезији: сентименталан код Змаја, или као дивинизација бола у касном романтизму код Лазе Костића, или књишко угледање на Шекспира код Пандуровића, или комплексније (ре)интерпретације у новијем српском песништву, за наше разматрање јединичне естетске јединице нису адекватни јер не испуњавају услове реализације у поетској формули.

Међутим, две песме српских песника различитих стилских епоха у насловима упућују на мотив мртве драге и у оквиру српске књижевности делују као својеврсни дијалог на највишем естетском нивоу. То су наслови песама „Можда спава“ Владислава Петковића Диса у модерни и „Узалуд је будим“ Бранка Миљковића у неосимболизму, који се понављају и као рефрени, у првој песми – у последњој, деветој строфи, њеног првог и опетовано у завршном стиху, а у другој песми више пута – унутар текста дословно или елиптизирано у кумулативним сликама. Та два песничка исказа континуално делују као учесници у дијалогу, међутим, не између песника на два краја времена, нити између песничких субјеката који су аутономни у свом песничком свету, него управо као дијалог естетских јединица које су обликоване у насловима и у рефренима различитих целина ових песама. Заједнички контекст представљају иста песничка традиција и елементарна јединица књижевне морфологије – мотив мртве драге. Орфички мотив код Миљковића је концепција знатног броја песама, но он има и песму насловљену по надимку свога претходника – „Дис“, где постоји стих којим се наговештава имагинарна линија додира песама двају песника, т. ј. поетема истакнутих у њиховим насловима: „Отишао Изашао на врата којих нема“. У овом стиху је, можда, најочигледнија ноуменализација предикативности песничког исказа, „Отишао“ и „Изашао“ ортографски упућују на име, а следећи стих „У свим водама зелени пси ме траже“ у личној заменици „ме“ (акуз. л. з. „ја“) сугерише на

песнички субјекат који се овде не двоји од аутора песме. (Миљковић 1981: 106) У том стиху је засебна фигура „врата којих нема“, по стилском одрицању својствена песнику чији је надимак у наслову Миљковићеве песме, тј. Дису.

Као што је неизоставан културни контекст у оквиру поетеме, делотворна је њена контекстуализација на плану укупне структуре и оствареним везама са преосталим деловима песме. Истакнуте диспозиције поетема „Можда спава“ и „Узалуд је будим“ у песмама, изнад којих и у којима се оформљено налазе, све друго уз њих чини *контекстом* поетеме, а унутар њих, лингвистички представљено, успоставља однос *шеме* и *реме*. (Шарандин 2002: 129-130) У оба ова примера сликовитост поетске формуле дата је онирички посредством мотива мртве драге, парадоксално представљено, у првом случају – извесно умрле драге са живом надом ситуираном у модалитету прилога „можда“ уз глагол „спавати“, а у другом – заспале драге са неумитношћу краја у прилогу „узалуд“ уз глагол „будити“. Семантички удар налази се у прилошким додацима „можда“ и „узалуд“, који су, у функционалном погледу додаци, конкретизатори речи-носилаца склопа.

Поетеме се понашају као новине у свету поетскога простора, у њих су укључене елементи композиције, ритам, рима, сликовитост и све оно што је разликује од других поетема, у оквиру читавог правца, у границама деловања једне стваралачке личности и у погледу поштовања традиције, једнако и у смеру иновација, потраге за новим облицима и одбацавањем старих који су ушли у стереотипну употребу. (Руделев 2002: 89) То значи да се поетема реализује на свим нивоима језичкога и мисаонога искуства, од крајње формалних одлика – еуфоније и еуритмије до садржаја, но само када носе индивидуалну естетску свежину. Поетема „можда спава“ изразита је у миљеу песничких израза описнога карактера и мистичних представа Дисове поезије („са очима изван сваког зла“, „буђења моћ“, „умрла ноћ“, „стару песму, старе звезде, неки стари дан“, „сан ми цео био од пене“, „те очи да су моја душа ван мене“, „њену главу с круном косе и у коси цвет“). (Дис 1977: 104) Узгред речено, но не и неважно, овај репертоар из Дисове песме чини очигледним колико поетема може да буде комплексна, у фонолошком и синтаксичком колико и у ма ком језичком погледу, као и на књижевностилском, на сумарном естетском нивоу. Та неодвојива помешаност језичких

нивоа и њихова међузависност постаје судбински везана и за природу слике која је постигнута.

Између јаве и сна код Диса се губе границе, две равни постојања мешају се на необичан начин, не као случајност и потпуна различитост већ као комплементарност доживљаја са јаве и сна где се допуњују у стварању необичног хипничког узлета у стварност над-чулног, основа томе је непосредно истакнута сложеност књижевнојезичког ткања. У сликовном погледу, код Диса никада ништа није потпуно стварно, нити је сасвим са ове или са оне стране егзистенције, у том смислу ни умрла драга није баш ни на овом ни на оном свету. Међутим, сан је само тешко ухватљив, ипак, негде у песнику је дубоко уписан и постоји упркос томе што не може да га се посве сети. Вероватно га никада неће оживети у целини, као што га неће сасвим ни заборавити јер га прекрива палимпсест буђења, но, ипак, опстаје у виду крхотина неке друге стварности и осећања која су била присутна у њој. Самим тим што набраја појединости којих се не сећа („Не сећам се ничег више, ни очију тих:/ Као да је сан ми био цео од пене,/ Ил' те очи да су моја душа ван мене,/ Ни арије, ни свег другог, што ја ноћас сних;/ Не сећам се ничег више, ни очију тих“), апофатички се оправдава сећање и потврђује да је тако нешто постојало, јер се нико не може (не) сећати нечега што никада и ни на који начин није постојало. (Дис 1977: 104) Из тога се види да је то иста егзистенција, исти субјект, а не као код романтичара пре Лазе Костића који су постојање у једној и у другој стварности разумевали сасвим одељено. Ништа се не губи, само што онај који сања „у сну своме не зна за буђења моћ“; слике сна му изгледају као да лети изнад сопственога заборава. Стварност и са ове и са оне стране, представља неопходан услов естетској јединици „можда спава“ којом су, морфосинтаксичком модалношћу, истовремено изражене увереност и неувереност у оно што се види са апсолутне тачке. И не најмање важно, сугестивност поетеме „можда спава“ потврђује се у субјективном утиску на читаоца, у његовој способности да се као прималац постави на други крај поетске *речи од кључнога значаја*.

Од оформљења поетске формуле „можда спава“ у српској песничкој традицији протекло је око педесет година док се није настала поетема „узалуд је будим“ која естетски на њу реферише. Контекст Миљковићеве поетеме, за разлику од Дисових мистичних експресија у неопипљивим пасликама

„неко лице, не знам какво, можда дечије“ или у музичком утиску „ни арије, ни свег другог, што ја ноћас сних“, израженим стилским одрицањем, у необичним је сликама објективног света и односа у њему, такве структурне аутономије да би се, у односу на издвојену „узалуд је будим“, могле назвати и секундарним песничким формулама у естетској целини песме („сунца које објашњава себе биљкама“, „неба разапетог између прстију“, „речи које пеку грло“, „волим је ушима“, „ићи до краја света и наћи росу на трави“, „наше планете која ће можда бити мина/ у раскрвављеном небу“, „због осмеха у камену другова заспалих између две битке/ када небо није било више велики кавез за птице него/ аеродром“), после чега се сав поетски комплекс прелива у интимистичке слике песничког субјекта, детета и жене, које хипостазирају поменуте сублимне јединице. (Миљковић 1981: 97) Композиција ове Миљковићеве песме тачно се прелама на месту где може извесно да се установи крај тематског а почетак ремског дела. Кумулација поетема окончава у „моја љубав пуна других је део зоре“, а слојеви персонализованих слика почињу експозицијом те формуле „будим је због зоре због љубави због себе због других“. (Миљковић 1981: 97) Упоредујући Дисове полуформљене поетеме незасићене сликовитишћу, будући да су у сталном нестајању из једне у другу стварност, и Миљковићеве конкретизације насловне поетске формуле у онеобиченим живописним појавама, обелодањују се каскадни нивои естетске природе песничког текста и *суирайоеиџемски* карактер наслова у оквирима обеју песама. Припадање истој песничкој традицији, као и песничка склоност другог песника по реду, чини их сукцесивним, при чему се песничка формула старије у оствареном дијалогу са поетемом из млађе песме изразитије потврђује као елементарна естетска јединица.

ЕСТЕТСКА СИНТАКСА И СТИЛИСТИКА

Важни аспекти садржинско-изражајног карактера поетеме на многоструке начине су предозначени у лингвистичким истраживањима о уметничким особинама песничког текста, али тако да се у њиховој укупности може замислити комплексан процес естетске акције: Јакобсон истиче естетске могућности језичких елемената у ставу адресанта према изразу, Винокур, Гин и Новиков препознају их у мотивацији њихове упо-

требе, Винокур и фигуративне могућности, Доњецких, Новиков и Коваљов у способности трансформације језичких јединица, Новиков, уз наведено, наглашава и емоционалну црту у опажању, Доњецких додаје новину и необичност у поетском изразу, Виноградов их повезује са различитим начинима распоређивања говора, тј. композиционе организације, Ларин сматра да је важна уклопљеност јединица у целину исказа, повезаност са књижевним делом као целином, а Маслова да на естетску природу језичких средстава могу указати особине стила. (Хайрутдинова 2011: 177)

Будући да се поетска функција остварује, иако на самосвојан начин, у оквирима језичке комуникације, природно је да и у књижевној намени постоје односи опште језичке креативности. У погледу разумљивости текста, уз све иновације, подразумева се да текст у естетској функцији подлеже принципима неке синтаксичности, те да се она битно манифестује на нивоу форме и садржаја. Осим што је фундаментална свакој врсти вербалних порука, синтакса утиче и на ниво естетских јединица у обликованом песничком тексту. Могуће је класификовати оне јединице које су, условно речено, независни део синтаксичког склопа у поетском тексту, и оне друге које иду уз њих, односно, представљају ближу конкретизацију првих. Међутим, песничка синтакса има неупоредиво шири обим од синтаксе која је „срце граматике“. У претходна два саодносна примера елементарних јединица поетског текста остварени су неки синтаксички односи. У првом стиху последње строфе, у иницијалној „Можда спава“, успостављен је субјекатско-предикатски однос са изостављеним субјектом, а заједно са описним синтагмама иза тога, у првом и другом стиху („са очима изван сваког зла“, „изван ствари, илузија“, „изван живота“), у погледу синтагматских веза, ова поетема је, за синтагме иза ње, заједнички део реченичне конструкције. На значење песме поглавито упућује друга описна синтагма, у којој се прилог „изван“ једнако односи на именице „ствари“ и „илузије“, где се успоставља и на граматичком нивоу преливност између две разнородне стварности.

Основни облик друге учеснице поетемског дијалога – „Узалуд је будим“, са садржајним субјектом, у тексту песме трансформисан је у први члан синтагматских веза испред конкретизујућих слика у „будим је“. „Она“ постоји изван света представљеног колоритним сликама. После седам пута по-

новљеног „будим је“ као сведочанстава узалудности радње и након стиха „то дете заспало не обрисавши сузе које будим“, следи кумулативни закључак у дистиху „узалуд узалуд узалуд/узалуд је будим“ и три пута климаксно понављање основне поетеме „узалуд је будим“ у сваком другом наредном стиху, при чему су та понављања и њихов број попут ритуалне формуле. У ужејезичком погледу то трикратно „узалуд“ са седам пута поновљеним „будим је“ представља декомпоновану поетему „узалуд је будим“. Елементарна јединица поетског текста допушта разноврсна проширења, сужавања, трансформације и везе, при чему не губи естетска својства која постоје у основном облику, а новим моделима задобија нове, и у ситуацији када се поетема „узалуд је будим“ двоји у два семантички несводљива члана „будим је“ и „узалуд“, са фразама иза себе „не ствара[-ју] само [неку] песничку слику, већ ону која у највишем степену може да прикаже дејство сликовног мишљења и, у најмањој мери, деловање логичког мишљења.“ (Серебреникова 2017: 61-62)

У претходним примерима између поетема и осталог садржаја песме успостављене су директне синтагматске везе, но оне у поетском тексту могу да буду и логички подразумеване на нивоу синтаксе текста, при чему се асоцијативно остварује сликовни потенцијал. Таква је почетна строфаида Настасијевићеве песме „Госпи“. Заправо, и сâм наслов песме одређује монодуални простор песме и њено разумевање, а први стих се састоји од основне поетеме („Све самљи“), док наредна три („Сном походиш ме туђа./ Грешнији кад самотан те зовем./ Туђа су деца из тебе заплакала.“) толико су експресивна да могу представљати потпуно оформљене и самосталне поетеме, оне се поклапају са дужином стиха и иза сваке од њих стоји тачка. (Настасијевић 1991: 36) Сваки од ова три стиха представља елементарну јединицу поетског текста у коначној верзији песме, чија естетска довршеност се истиче у односу на претходних четрнаест верзија. (Настасијевић 1991: 263-272) Главна интервенција песника у том погледу је уклањање прилога „кад“ из другог стиха и преобликовање именице „сан“ из локатива у инструментал, чиме исти прилог уз компаратив „грешнији“ у трећем стиху остварује самосталан семантички потенцијал. У целини текста, на нижем хијерархијском нивоу од главне поетеме, премда у синтаксичком погледу потпуније од ње, те три наредне (су)поетеме су са

потпунијим субјекатско-предикатском везом. Хијерархијска надређеност у овом случају долази са семантичког а не синтаксичког нивоа, све три поетеме после могуће је обухватити поетемом из првог стиха, док ниједна од наредне три не може самостално илустровати у потпуности поетему „Све самљи“. У погледу ове прве целине песме главна поетема је, синтаксички посматрано, синтагма, иако би могла да се претпостави и њена реченична форма, но у том случају би естетска вредност била занемарљива. Према томе, естетски разлог представља критеријум за исправно разумевање песничког текста, песма се чита у уметнички оптималном облику, тј. у њему одговарајућем језичком изразу.

Главна поетема из Настасијевићеве песме „Госпи“ појавиће се у новим песничким реализацијама четири ипо деценије потом код Бранислава Петровића у наслову збирке „Све самљи“ и у песми унутар ње „Над срцем орла“, али удвојено и са библијским полисиндетским везником „и“ испред: „I sve samlji/ I sve samlji“ (Петровић 1977: 16) Тај везник уз поетему налази се у завршној као конклузија метафорских слика из прве целине песме, а синтаксичка веза међу тим целинама успостављена је редно средишњим двама дистисима и једним засебним стихом у којима везник „и“ врши уобичајену саставну везу: „Kako si lep/ Nad grafikonima i formulama// Kako si lep i tužan/ Dečaće moj// Kako si lep i usamljen//“ (Петровић 1977: 16) Док је код Настасијевића поетема „Све самљи“ истакнута у првом стиху песме „Госпи“ и до краја линеарно конкретизована метонимијским сликама које упућују на губитак драге, у Петровићевој песми „Над срцем орла“ је остварена троделном композицијом са комплексним синтаксостилемским везама. Како нема синтаксичких односа без морфолошких веза, сложена структура Петровићеве песме обухвата и морфоностилска својства песничког израза који је у сталном преображају. У средишњој, конјуктивној, целини песме врши се постепена допуна или супституција редом у сваком непарном стиху: „Kako si lep“ → „Kako si lep i tužan“ → „Kako si lep i usamljen“, да би у завршној целини синонимни придев „усамљен“ постао позитив два пута узастопном поетском компаративу „све самљи“. Стилско понављање епитета упућује на бесконачну плиму особине коју носи, а то баца светло на стварање поетема у контексту општег механизма формирања епитета. Отуда су називане и „метафоричким именицама“, са мно-

го тога заједничкога са епитетима будући да стварају нове језичке јединице. (Серебреникова 2017: 50) Епитет настаје на основу придева уз помоћ именице као мотивишуће речи, у овом случају „усамљен“ → [сам] → „самљи“, мотивисано пре именицом „самоств“ неголи „самоћа“, где се још у апстрактној именици наслућује садржајно-комцептуална компонента поетеме.

У Настасијевићевој „Госпи“ кључан је наведени метонимијски садржај уз главну поетему, који се тумачи као део њене целине, а у Петровићевој „Над срцем орла“ исти такав печат дају прелиминарне метафоре „Nad srcem Orla/ Koji ni ustreljen neće da sleti/“ и „Avet prenošenja slike na daljinu/ Ne da ti da zaspíš/ Već/ Noćima/“, чиме се потврђује да је поетски језик, самим тим и поетема, по правилу фигуративан. (Петровић 1977: 16) У основи метафоре, метонимије, синегдохе, симбола, паралелизма и градације готово увек може да се препозна поређење, тј. неки однос који упућује на разлику или степен одређене сличности, суседности, величине идр. То је у духу песничког језика који је богатији од језика свакодневне комуникације будући да подразумева и уобичајено и фигуративно значење; у том погледу можда је епитет у поезији најилустративнији зато што у исти мах може да има и право и стилски маркирано значење. Међутим, песнички текст, његова елементарна јединица – поетема као „кључна реч“ песме, не мора да буде фигуративна да би целина састава била таква. Сликовитост језика или сваке речи не почива на тропима и фигурама, ма која реч је носилац одређене слике и представе. Пре сто година је настала *теорија описне сликовности*, која превасходно претпоставља естетску функцију језика, и то не само на нивоу поезије и њене јединице, него уопште књижевности. Творац теорије А. М. Пешковски тврдио је да није оправдано приписивати сликовитост искључиво фигурама и тропима, навео је пример изразито експресивне прозе „Кавкаски заробљеник“ Л. Н. Толстоја у којој постоји једно једино стилско поређење. (Пешковский 1930: 158-161).

Теорија опште сликовности је стилски репортаж проширила на друге језичке нивое, тако да се експресивност и емоционалност поетских слика детектује у естетској употреби речи на другим језичким нивоима, уз остале примере често је навођена нефигуративна песма Александра Блока „Ночь, улица, фонарь, аптека“ чија експресивност се заснива на номина-

тивним облицима именица.³ (Кожина 2011: 425-426) Са превлашћу аутологијских над металогијским сликама је и сонет „Никад самљи“ Ивана В. Лалића, нефигуративност је основни и претежни део њеног текста, с тим што се свака строфа окончава стихом који је својеврсни метонимијски или метафорички апендикс, уз једно поређење („У метастази жутила и руја“, „Ветра што обноћ у времену дува“, „...чула/ Оштра ко нож још топао од точка“, „А ваздух трудан је од благовести“). (Лалић 1997: 165) Поетему „све самљи“ из српске песничке традиције Иван В. Лалић преобразио је у насловну „Никад самљи“ и у облик „Никада самљи“ у стиховима, у песми подударне композиције Настасијевићевој „Госпи“. Нијанса између облика прилога „никад“ и „никада“ у општој комуникативној функцији не доноси никакву разлику, али у песничкој употреби, осим слоготворно у тексту песме, у наслову сугерише на један тренутак а два пута у стиховима на периодично време у календару. У случајевима Лалићевих претходника „све самљи“ упућује на неумитни судбински ток који се свакога часа интензивира у бесконачном, за разлику од његовог „никада самљи“ где је ситуиран однос према времену пре и после тренутка на који се односи. Уз „никада самљи“ намеће се нужност одређене временске конкретизације будући да је у овом прилогу наговештај спољашњег односа према другом времену, различито од конструкције „све самљи“ чија семантика је затворена унутар субјекта. И док се код Настасијевића ремски део поетеме ослања на метонимијска, код Петровића на метафоричка средства, Лалићева донекле измењена и два пута у стиховима проширена поетема почива на поређењу („Никада самљи него крајем јула“). Њена језичка амплификација је адекватна разлици која, по правилу, морфолошки постоји између поређења на једној и метонимије и метафоре на другој страни, истовремено

³ Ноћ, цада, фењер, апотека,
Без смисла светлост дрема.
Живи још макар фртал века –
Исто је све. Краја нема.

Умреш – опет почетак ланца
И све поново, прастар смер:
Ноћ, ледено мрешкање шанца,
Апотека, улица, фењер.

(Блок 1914: 24)

Препев: Н. К.

се манифестује у откривању значења до којег се стиже аналогјама. Проширење поетеме у првом стиху синтаксички је постигнуто специфичном употребом везника „него“ уз компаратив „самљи“. Ако се има у виду да није реч о правом већ о поетском компаративу, као и да је неуобичајена колоквијална употреба овог везника у говорној конструкцији, онда Лалићева поетема, уз висок ниво експресивности, и структурно има особину поетске новине и истовремено се налази у креативном низу српске песничке традиције.

ЕСТЕТИКА И МЕТАЈЕЗИК КУЛТУРЕ – ИЗВОР И УВИР

Поетема настаје индивидуално у оквирима песничког језика, она је оваплоћење ауторске слике света, у којој је систем акумулираних колективних онтолошких знања. Кроз јединствени поглед на свет, уметник обликује аутентичну естетску стварност, али, према Ј. М. Лотману, као модел семиосфере која је семиотички модел света уписан у датој култури, стога је за адекватну интерпретацију поетског текста као ауторове намере неопходно, најпре, анализовати *метаязык культуры* у оквиру којег аутор моделује и класификује свет. (Паластров 2001: 77-78)

У претходним примерима показано је како поетема има универзални значај за песнике једне традиције, премда је основ аутономне естетске стварности свакога песника појединачно. Међутим, потема из Блоковае песме „Ночь, улица, фонарь, аптека“, из руске књижевне традиције, добила је поетемске реинтерпретације у српској поезији, у песми „Ноћ, ледени таласи каналом“ Рајка Петрова Нога, поред насловне, у двома „Ноћ, улица, пустош ил лудница“ и „Ноћ, улица, затвор ил лудница“ (Ного 1987: 69) Поетема може да се јавља и рудиментарно као сликовна представа националне културе чији стварни садржаји имају интенцију да се осамостале као њени сигнали, скупа са другим знацима у самосвојној слици света. Будући да је језик димензија света у којем настају, а поетски језик његова оформљеност највишег реда, песничке формуле су простор интензивног засићења разних језичких нивоа – сликовног, структурног и идејног. По тој сублимности оне подсећају на принцип градње паремјских садржаја, стога и сами такви пословички или говорни изрази, који су плод дуго-

трајног искуства, лако могу постати песничком формулом. Песма Рајка Петрова Нога „Буди мене миран“ настала је као песнички некролог непосредно након самоубиства Бранка Ћопића, а насловљена је народном изреком. Ова изрека је део карактеризације другог „приповедача“, Кочићевог књижевног јунака Симеуна Ђака. Када год неко доведе у питање поузданост његовог фантастичног приповедања, он строго запрети овим сублимним упозорењем, више пута дословно „буди мене миран“, а други пут проширеним прозаизмом „Стој! Буди мене миран!“ (Кочић [1932]: 97; 202) И у Ноговој песми, у првом стиху треће строфе сонета, поетема из наслова је амплифицирана, овде оксиморонском номинализацијом субјекта („Буди мене миран снаго подаништва“), која у сваком погледу текстуалне организације, па и музичке, има особине песничке формуле. (Ного 1987: 116) Управо конкретизацијом, којом је проширена, народна изрека остварује експресивни потенцијал уметничке стварности на парадигматској оси, у песничкој формули згуснута је културна и историјска слика.

Сонетни епитаф је написан у дванаестерцу двокомпонентног састава, са правилном цезуром иза шетог слога, али и са изузетком по једнога стиха у свакој строфи без паузе („Чекао је худо божије чељаде“, „Сву од мјесечине зобницу ведрине“, „Згрануо си оне ноћи невеселе“, „Нека нам се гробља у небеса селе“). (Ного 1987: 116) Осим што се овим појединачним изневеравањем правилности цезуре превладава тромост једноличне музичке организације, замало све шестосложне и дванаестосложне синтагме и/или реченице поседују изразите сликовне, структурне и идејно-естетске вредности, чиме се квалификују за статус елементарне јединице у песничком тексту. За разлику од претходно анализованих примера где постоји супрапоетемски значај једне песничке формуле, у овом сонету уочљива је већа напоредност поетема истога културног текста.

Као што се лако открива народно усмено и кочићевско порекло „буди мене миран“, исто тако и непосредно помињане поетеме из стихова без цезуре у меланжу народног и Ћопићевог књижевног искуства, тако се могу одредити и песничке формуле настале из писма иза посвете „Баште слезове боје“ Зији Диздаревићу, или из мотива те књиге, које директно упућују на животну драму и крај Бранка Ћопића. (Ћопић 1980: 8-10) Књижевне чињенице из Ћопићевог дела на разноврсне

начине преображене су у сегментирание поетске јединице које су кореферентне са реалном судбином трагичнога писца. У првом стиху сонета поетски је трансформисан наслов Ћопићеве песме, коју је посветио прераном губитку сестре, персонификованој у погибији „Јагоде дјевојке“. У Ноговој песми „гроб у житу“ је вечно место Ћопићевог првог и најзначајнијег темеља, реалног и литерарног („Онај гроб у житу гдје лежи дјед раде/ Ко у својој кући на сеоском гробљу/“). Но, како Ћопић на књижевном јунаку дједа Рада успоставља елементе и поступке приповедња, тако овај књижевни лик, односно, његов специфични доживљај света и Ного узима као конструкт поетема овога сонета. Све што је плаво – дословно, фразеолошко или фигуративно („Испране шафране и јечам у класу“, „Јутро плавог слеза о бетон се сасу“) сугерише на голу бију црту Ћопића, насталу на имагинацији дједа Рада у реалном свету:

„U jedno od najpriyatnijih doba godine, skoro preko ноћи, rascvjetao bi se u baštici kraj naše kuće crni sljez i ljupko prosinuo iza kopljaste pocrnjele ograde. On je u mirna sunčana jutра zračio tako povjerljivo i umiljato da to nije moglo izmaći čak ni djedovu oku i on bi udobrovljeno gundao majući se по дворишту: – Pazider ga, sva se bašta modri kao čivit.“ (Ћопић 1980: 13)

Књижевна стварност из тестаментарног прозног дела на тај начин представља садржинско-идејну срж Ноговог сонета, јер ни Бранко Ћопић није отишао иза границе овога света ујутро него у поподневним сатима, али се у песми боја слеза, ипак, из пролећног сунчаног јутра просула по бетону. Поетема, настала на елементима Ћопићевог прозног израза, као да је одјек песничког идентитета из исте књижевне традиције: „И дрво је рекло немој Јутро моје бело/ име ти своје остављам кад не могу да се вратим/“ (Миљковић 1981: 109) И заиста, у поменутом писму Зије Диздаревића, које представља твар Ноговог сонета, Ћопић уз страдале писце Диздаревића, Кикића и Лорку, наводи и Горана (Иван Горан Ковачић – прим. Н. К), на чији трагичан крај се и односи Миљковићева песма „Горан“, из које је стих са моделативним принципом који подсећа на „јутро плавог слеза“. Сложеним утицајем свих референци из аутохтоне књижевне традиције салива се поетска јединица врхунске естетске вредности, која настаје сагласно, попут а-

самблажа, из јединица ауторске и усмене књижевне заоставштине („Црни коњаници и врани гаврани“). „Црне коњанике“, као актуелизоване симболе свога прогонства, наводи и Ћопић у епистоли Диздаревићу, а поетема у Ноговом сонету је след комплементарне елементарне јединице („Чекао је худо божије чељаде“), при чему епитет „худо“ није у основном значењу већ је део метафоричког комплекса донкихотовског мотива из закључка Ћопићевог писма: „Zbogom, dragi moj. Možda je nekom smiješna moja starinska odora, pradjedovsko kplje i ubogo kljuse, koje ne obećava bogzna kakvu trku. Jah, šta ćeš ...“ (Ћопић 1980: 10)

Овај интернационални мотив у Ћопићевој прози преображен је у аутентичну адаптацију српског културног текста, са значењима референтним на пишчеву невеселу судбину и на културну традицију. Сажета у Ноговој поетемати о худом божијем чељадету, ова јединица добија пуно значење у наредној поетемати која се односи на једну представу регионалног фолклорног предања („Црн завој смијеха и божур на рани/ Носимо во вјеки сви ми преко дрине//“). (Ного 1987: 116) Елементарне поетске јединице метафорске природе, преко метонимијских, аутор овога сонета усмерава на симболички карактер народног памћења. Према том предању и фолклорном фактицитету, искључиво Срби преко Дрине, као и они који су отуда мигрирали уз њену десну обалу, у Србију, носе шајкаче црне боје, и то у знак жалости због српскога пораза на Косову 1389. године. На то се надовезује једно псеудоисторијско тумачење, мање или више присутно, да је предводник прекодринских Срба војвода Влатко Вуковић окаснио у бој, те да се српски пораз због тога десио. Црни завој на косовској рани у Ноговој песми процветао је божуром, јединственим симболом крви српских ратника палих на Косову пољу, истовремено и симболом горчине Ћопићевог „смијеха“. Отуда и порекло реторског питања из колективне свести „Ако сам то што сам Зрно стида Ништа/ Нека нам се гробља у небеса селе“, које у сонету именовано постаје личним разлогом закључне поетеме „Јутро плавог сљеа о бетон се сасу“ (Ного 1987: 116)

ИЗВОРИ

Блок 1914: Александр Блок, *Ночь, улица, фонарь, ай-шека*, Москва и Петербург: *Русская мысль*, с. 24.

Дис 1977: Владислав Петковић Дис, *Песме*, Београд: Рад, с. 104-105

Кочић [1932]: Петар Кочић, *Целокујна дела*, књига прва, Београд: Народна просвета

Лалић 1997: Иван В. Лалић, *Сѣрасна мера*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, с. 165.

Миљковић 1981: Бранко Миљковић, *Поезија*, Београд: Просвета, 1981, с. 97-98

Натасијевић 1991: Момчило Натасијевић, *Поезија*, Горњи Милановац: Дечје новине, Београд: Српска књижевна задруга, 1991, с. 36.

Ного 1987: Рајко Петров Ного, *Зимомора*, друго допуњено издање, Београд: Српска књижевна задруга, БИГЗ, с. 69, 116.

Петровић 1977: Branislav Petrović, *Sve samlji*, Beograd: Prosveta, Rad, Bigz, s. 16.

Топић 1980: Branko Ćopić, *Bašta sljezove boje* [na koricama: Bašta šljazove boje], *Glava u klanci noge na vrancu*, Sabrana djela Branka Ćopića, jubilarно izdanje, knjiga trinaesta, Sarajevo: Svjetlost, Veselin Masleša, Beograd: Prosveta

ЛИТЕРАТУРА

Винокур 1991: Г. О. Винокур, *О языке художественной литературы*, Учеб. пособие для филол. спец. вузов, Предисл. В. П. Григорьева, Москва: Высшая школа Кожина 2011: М. Н. Кожина, редактор, *Стилистический энциклопедический словарь русского языка*, [электронный ресурс], 2-е изд, стереотип, Москва: Флинта, Наука, с. 425-426.

Паластров 2001: А. В. Паластров, *Словообраз „любовь” в поэмах Р. Рождественской*, (Структурно-композиционный аспект), Архангельск: Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и Социальные науки. № 5, с. 77-80.

Пешић 2011: Радмила Пешић, Нада Милошевић – Ђорђевић, *Народна књижевност – речник*, Крагујевац: Лира, Београд: Златна земља

Пешковский 1930: А. М. Пешковский, *Вопросы мейодики родноџ языка линџивистџики и сџилистџики*, Ленинград: Государственное издательство Москва

Руделев 2002: В. Г. Руделев *Принципџ сеџменџацџи џоэџической речи*, Собрание сочинений в шести томах, том шестой: *Друџ мой – язык*, часть вторая, Тамбов: ТГУ им. Г. Р. Державина

Серебренникова 2017: Н. Г. Серебренникова, „*Поэџема*“ как единица џоэџической џзыка у: Ж. Б. Абильдинова, Д. Е. Барашева, Е. В. Головина и др, *Проблемы џязыкознания, џеории џзыка и џприкладной линџивистџики*. Книга 4, Новосибирск: Издательство ЦРНС, с. 43-63.

Тимофеев 1976: И. Л. Тимофеев, *Основы џеории лиџературџи*, Москва: Просвещение

Хайрутдинова 2011: Г. А. Хайрутдинова, *Об эџейџических ресурсах морфолоџии*, Казань: *Весџник ТГГПУ – Филолоџия и кулџура*, №3 (25), с. 177-180.

Шарандин 2002: А. Л. Шарандин *Ведь чџо-џо значаџ слов сџлешенья: к вопросу о џо-эџическом џзыке*, Тамбов: *Весџник Тамбовского государственного университета*, Вып. 3 (27), с. 125-130.

Щерба 1957: Щерба, Л. В. *Оџыџы линџивистџической џолокования сџихоџворений у: Избранные рабоџы џо русскому џязыку*. ред. М. И. Матусевич, Москва: Академия наук СССР, Отделение литературы и џзыка, Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения

Резюме

Ненад Р. Кебара

АСПЕКТЫ ЭЛЕМЕНТАРНОЙ ЕДИНИЦЫ ПОЭТИЧЕСКОГО ТЕКСТА

Последние полвека в рамках русской науки предпринимаются филологические усилия по сегментации поэтического текста и определению его элементарной единицы, которую принято называть поэмой. Наша цель в данной работе – обнаружить сущностную атомарность элементарной единицы поэтического текста, характер этой конструктивности, идейно-концептуальную инвариантность и преемственность в литературной традиции на примерах сербской поэзии XX века.

Обнаруживание и описание поэтем, сопоставление их в поэтических текстах разных авторов предполагает анализ элементарной единицы текста на различных языковых уровнях, контекста, в котором она выступает как своеобразно сформированное содержание традиции – авторов и эпох, а также национальной литературы, из которых черпает смысловые связи.

Ключевые слова: поэтема, эстетика, образность, идейный концепт, синтаксис, стилистика, метаязык культуры

БЕЛЕТРИСТИКА

БЕЛЕТРИСТИКА

Милосав ТЕШИЋ:
Калойџера Пера

Борис ЈОВАНОВИЋ:
Лексикон каменованих ријечи

Милосав ТЕШИЋ

КАЛОПЕРА ПЕРА

(Из истоимене поеме)

X

(ДОК НАЈЕЗДЕ ЉУТЕ ИСКАЉУЈУ НАРАВ)

*Ни мрак неће замрачити од тебе [Господе],
и ноћ је свијетла као дан: мрак је као видјело.
Псалам, 139,12*

*Иврзе се Месећ из руменој клујка:
коленика живне, пошече у шакање,
ше жица ушуми из жуборној чунка,
из разбоја срца, у шакачко сшање.*

Да јагликом првом живици ожуте,
да врба олиста, да облак са венца
маслачком потече, док најезде љуте
искаљују нарав, јер Слепица Јеца
и Живана Слепа, Степанија с Јадра,
Гргуревка Слепа и виде и знају –
осунчати песму слепоћа је кадра! –
да брда су очи, да равни су уши
над линијом пева, да оно што ткају
жалости и цвела, а пурпур је души.

То виде и знају – сунчанице жарка! –
из Врањева Слепа и Слепица Јела,
од незнано којих и Нека из Јарка.
Кад Богу је воља, и тама је бела,
а сунчево светло мрклина дубока.
То виде и знају – док свакој се глава
над гуслама крши! – из Острова Јока,
уз многе у певу и Сремица Пава:

јер гудбени звучник ражарује трнце
и шири се резак, уз јежење коже
и дизање косе, у њему се сложе
јединице коби, суштаства где зрнце
лековито зрачи, а сцене што боле
о струнама дрхте и чарно соколе...
Шареницу вида, од тајне што знају,
њих Девет – а Слепих! – док грла им звоне,
без очију као и с очима ткају.

XI (СА ТАОРСКИХ ВРЕЛА)

*Из најдаље сове кад захукће сумрак
и развије сенке њо јасену, бресџу,
унезвери зрак се и окрене умах
чуварица вила да дозива сесџру.
А дозиви њи су рез њонова хиџрих
иџо аријом сежуу корен њрабиџа,
у њраоблик вида од значења биџних,
иџо чини се као зачеџак освиџа
на чеџице разнеџ врх уморних села –
шум-моравом џорја са Таорских врела!*

*Док њаначи риџам воденица јџо,
уз ударе веџра и слаџова буку,
џреокрене џрен се у џиенично злаџо
и жеџвено џоље са венџима руку,
иџо краџкаје слика џреџереџа смисла
у џлавеџи јасној и сна обасјаџу
џод рељефном језом васионској блисџа,
с енерџјом џуџе у расуџом сџаџу,
иџо векује Царсџвом од расџуклих жеџа –
уз разџовор звезда са Таорских врела.*

*У риџмичком деџџву џајансџвених сила,
рашчлаџује ноџ се на иврчке и клеџке,
као да се чује емисија смиџа
и џочеџе сфере на Божије левке...
Пун најрслих чаша, мозаик небеса,
иџо урезан сџоји у мрамору свесџи,*

*Шек звездану сламу на ѿшесе сїреса,
куд време ће плаћу жиї шрајања јесїи,
док ѿамїивек-жицом до шамних ѿочела
удаљује зов се са Таорских врела.*

XIV

(У ВАЉЕВУ ЛЕПОМ, У БОЛНИЦИ ГРАДУ)

Монархија туђа, под круном аждаја,
тек избљува срцбу са Дрине и Саве,
већ вешала пропе од краја до краја
да грозницом цепте остаци од јаве.
Монархија туђа, колера и куга,
са вашима белим у тифус се расу,
те суноврат-доба, без српа и плуга,
плићаке од гробља грак-вранама засу.
Монархија туђа, што Дворога звер је,
у бугије склопи свих складава смерје:
шљиваке и поља, и доmove, церје...

У Ваљеву лепом, у болници граду,
са свом околином, болештина куља,
под пегавцем жижи и сунце у паду.
У налету смрт је што коси, грабуља!...

А Драгиња лечи са Алис и Беси,
с танкопрстом Косом и сестром Де Хроте.
У времену смрти, што меље и меси
док врућица лиже уз Мач од страхоте,
кад земља је с небом и човеком рана,
кад гомиле мртвих гомилају бројке,
у бољци се створе Сошинска и Хана –
и Косовке обе! – и Радојке, Војке,
и сестрица Дарја, и Флоренс и Флора,
и ѿланинке виле са ваљевских ѿора.

XV

(ПО ЛИВАДИ СЦВАЛОЈ У ЗАУМНУ МЕТВУ)

*И Јелица знак је у вилин-сисѿему,
лејѿша шїѿо шраје у језичком храму,*

*уз њрироке коби шио ѣранају шему
кроз ѣрадива ѣорка и бол-ѣанораму.*

Тек дотекне крепост у жал-кантилену
кроз намрштен ваздух од начетих фрески,
кроз Надеждин „Призрен“, „Грачаницу“ њену
и „Дрво на брегу“, док одсејаји рески
отварају поглед у сна екумену,
што крошњама сенчи и „Ресник“ и „Жетву“.
Ту Надежда, сестра у тифусној дружби,
по ливади сцвалој у заумну метву,
зауоставља боје у врућице журби,
а Јагодњом ено у бојној грозоти
где диже војнике на пакленој коти
док падају они, уз грувања дуга,
у наручје Сестре и Великог друга.

По топличком крају, куд Топлица тече
и значење губи под бичем терора,
тек Даница с венцем од нејаке деце
у јадилу збиље – из деветих зора
док упада крвник – над родом се свија
за голо спасење у ропство одвелих.
Истрајава она и ожилке збира,
уз кретање бола од молова целих,
у ивањско цвеће, где летују звуци
у које се купе на јата *Тренуци*.

У графици рата и крв је палета:
видарица поста Срб-Баварка Бета
и расточи затим сјај „Летњега дана“
у „Маглич“ и „Руже“, и „Одмор у пољу“,
где инсекти жегу, уједају, кољу
кроз сунчево уље из космичких рана.

XVI

(ДА. ИСПУНИ РЕЧ СЕ И ЗАВЕТНО СЛОВО!)

*За вилом се вила у расѣиње баца,
ѣде обиље има и хране и лека:
коренка и здравца, сѣоришка, козлаца,*

*од кућине вина, од кошуће млека,
ше коџриве, слеза и џавеза, бокве,
и водице бисџре из кошуће сџоје...
Уз џоџоке, зденце, уз речџце, локве,
ше видарке џанке, од сџрофе до сџрофе,
исџирају ране и завоје кроје.*

А Иванић Делфа Европом се ломи
док звижде шрапнели и лете шињели,
док дрешџи се тресак што громове коми
и храстове џушти, а дан се не бели...
Тек потекне она, у болничком вешу,
док светле се ребра на свакојем лешу,
да Лазаре диже по Драчу и Лзешу.

А Таром се ломи из Биоске Ленка,
куд курјачки живи и напада вучки,
те злотвора плаши и сопствена сенка,
па престрављен бежи од падања сушки...

А шапатам суштим кад разори тајац,
у вука се створи и Нана Бјелајац,
те уздигне жртву Гром-Јаворник Нана
у звездани бокор од стамених рана,
док Месец се пење уз алпијски ланац.
Тек Милунка, вила из Гвозденог пука –
чистачица потом! – уз крстове хука,
кроз сунцокрет ватре и Знак ореола,
и надражај благи србијанских зора,
раздањује блеском и Старо и Ново
да испуни Реч се и Заветно слово!

XVII (ЕВЛИН)

*Ти зазиви јасни са Повлена виле,
мелодијски ошџри и сечивом цели,
кроз јасенов сумрак из миџа измиле,
ше ошвори сан се шџо вечан се бели.*

*Ти зазиви жар су од искон-шамнине,
 час тромове кроје, час чешљају вуну,
 поаћају они, чудеса кад чине,
 почелу у чело, дрвнине у сируну,
 ше урабе виле – шајансљивена снајо! –
 да задоје нејач и закриле блајо.*

Кроз дечицу бледу, изгладнелу, свелу,
 растрчи се Евлин док тишти тегоба:
 ту кришчицу хлеба, ту пиринча зделу,
 ту куваног жита, ту гњеченог боба...
 Сувишка ту нема, ту ништа не шљашти,
 сиротињска мајко у Бајиној Башти!

Дај чинију граха, кромпирове чорбе
 док пуши се топла, ма била и танка;
 дај сувога воћа из шарене торбе
 и водњике с вењом, и млека из чанка...
 Глад колачи очи на Црном јахачу,
 немаштино сиња о шупљем бакрачу!

Док шири се милост из безмерја Оца
 по значењу неба с ког Васкрс већ зрачи,
 а кишица вуче да крену орачи,
 лик развије Евлин из душиног окца,
 те с осмехом љупким из црквене порте –
 то очима виле тек прогледа Дрина –
 пројављује дух се племените сорте,
 златокоса Евлин, та Змај-Евелина!...

Пуцкета из пећи, брст церов запрашти,
 сиротињска мајко у Бајиној Башти!

ГЛОСАР

Х

(ДОК НАЈЕЗДЕ ЉУТЕ ИСКАЉУЈУ НАРАВ)

коленика живне, потече у ткање,
те жица ушуми из жуборног чунка,
из разбоја срца, у ткалачко стање (I, 2-4)

коленика – дуже вретено за намотавање, сукање пређе пред ткање.

чунак – чунаста дрвена направа са уметнутом цеви с потком, којом се потка, при ткању на разбоју, промеће кроз затегнуту основу (а затим брдом сабија), цевњак.

разбој – дрвена справа за ткање, то јест за израду тка- нине (укрштањем и сабијањем конача основе и потке), ткалачки, ткачки стан.

ткалачки – који се односи на ткаца, ткалце или на ткање, ткачки.

Да јајликом њрвом живици ожуџе (II, 1)

јаглика – *Primula elatior* и *Primula veris*, врсте вишегодишњих зељастих биљака из породице *Primulaceae*, жутих цветова, које цветају крајем зиме и у рано пролеће.

живик – живица, грмље, шипраг.

јер Слейица Јеца

и Живана Слеја, Сїейанија с Јагра,

Грїуревка Слеја и виде и знају –

осунчаїи њесму слейоћаје кагра! –

да брда су очи, да равни су уши

над линијом њева, да оно шїио њкају

жалдсїи и цвєља, а њурїур је души (II, 4-10)

Слепица Јеца – Јелисавета Јовановић (по мужу),¹ Вукова слепа гусларка и певачица из Земуна (?-1828), чији се индивидуални удео у варијантама оних малобројних песама које је она обликовала² одликује изразитијим сликањем ликова, саже-

¹ Нешто више података о њој и слепој Живани саопштио је Илија Николић у кратком раду „Непознати подаци о Вуковим слепим певачима Живани и Јеци“, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XXXI, св. 3-4 (1965), стр. 253.

² То су ове песме: „Љуба богатога Гавана“, „Смрт војводе Пријезде“, „Јерко Латинин и Галовран Луко“ и „Опет смрт Арсена патријара“.

тошћу у казивању, чврстином композиције, емоционалношћу и хришћанском атмосфером:

„Ову је пјесму [песму „Љуба богатога Гавана“] пјевала уз гусле нека Јеца слепица у Земуну просећи од куће до куће, тј. кад дође пред чију кућу, она почне уз гусле пјевати (да је чују да је пред кућом), па кад јој се што удијели, или одговори да се не нада ничему, она престане ондје докле је испјевала, па иде даље; а ко је замоли, она му пјева цијелу пјесму, као што је мени пјевала неколико пута.“³

„Људску судбину слепе Јеце одаје нарочито једна стилска одлика њених песама. Гуслар без очњег вида посеже махом за епитетима чију је садржину могао сазнати чулима додира и слуха: *сйудено* гвожђе, *'ладно* вино, *сув* јавор, *свилен* барјак, *шијо* Дунаво.“⁴

Живана Слепа – Живана Антонијевић (по мужу), (?-1827), Вукова слепа гусларка и певачица из Земунa,⁵ од које је он записао већи број епских песама,⁶ које се првенствено одликују религиозношћу, патријархалношћу и појачаном осећајношћу: „Из оних њених седам несумњивих песама ми смо наслућивали да је слепа жена гуслар, опевајући са изузетном емоционалношћу родитељску љубав, проговорила о једној својој ускраћеној или изгубљеној животној вредности. Песме које смо приписали Живани – оних даљих десет – само нас охрабрују у претпоставци. Њихов најчешћи мотив, и најемоционалнији, јесте породична љубав. Певајући без престанка о

³ Вук Стеф. Карацић, Нп Вук I, стр. 128 (у белешци уз ту песму).

⁴ Владан Недић, „Слепа Јеца, Карацићев певач“, *Вукови певачи*, Београд: Рад, 1984, стр. 131.

⁵ „Седела [је] у Земуну, а родом је била однекуд из Србије, и као слепица ишла је чак по Бугарској“ – каже о њој Вук у предговору четвртој књизи *Народних српских њјесама* (Беч: 1833, стр. XXI).

⁶ То су сигурно ове песме: „Како се крсно име служи“, „Ко крсно име слави оном и помаже“, „Наход Момир“, „Марко Краљевић и Алил-ага“, „Марко Краљевић и 12 Арапа“, „Љутица Богдан и војвода Драгија“ и „Вучко Љубичић“. Неки истраживачи претпостављају (на основу уметничких поступака и стилских особености) да је она ауторски обликовала (чак и да је аутор!) још десетак песама.

њој, Живана је тражила, бар у стиху, замену за трагичну усамљеност слепог просјака луталице."⁷

Степанија с Јадра – Вукова слепа гусларка и певачица,⁸ родом из Јадра (области у Западној Србији), која је у својим гусларским извођењима епских песама чувала њихове старије и најузорније варијанте:

„Преносећи епску грађу онако како ју је упамтила од својих претходника, Степанија није испољила тежњу ка даљем развијању онога што је примила из прошлости. Учинили бисмо неправду, међутим, ако бисмо је зато потценили. Она је саопштила Караџићу четири добре песме. Ако ништа друго, то показује да је имала поуздан укус. За живот усменог песништва били су од не малог значаја и они певачи који нису мењали наслеђену епску грађу, али који су такву грађу прихватили само у њеним узорно уобличеним примерима."⁹

Гргуревка Слепа – Вукова слепа гусларка и певачица,¹⁰ родом из сремског села Гргуреваца („Слепа из Гргуреваца”), која је допевавала старије епске песми и обогатила их снажним осећајношћу и непосредношћу исказа, а поседовала је, поред осталог, и истанчан осећај за обликовање трагичних судбина:

„Четири њене песме [Слепе из Гргуреваца] показују велико узајамно јединство. Пре свега, [...] оне имају за позорницу, без изузетка, Косово. Ту се Лазар приволева царству небеском и гине с војском; ту девојка тражи заручника по разбојишгу; ту кириције налазе одсечену главу Лазареву; ту Марко Краљевић убија насилника. Четири песме сједињује, затим, и личност,

⁷ Владан Недић, „Слепа Живана, певач Вука Караџића”, *Вукови певачи*, стр. 85.

⁸ Од ње је Вук у Срему 1815. године записао ове песме: „Свечи благо дијеле”, „Свети Никола”, „Свети Саво” и „Царица Милица и Владета војвода”. В. Владан Недић, „Слепа Степанија, певач Вука Караџића”, *Вукови певачи*, стр. 170.

⁹ Оп. сИ., 171.

¹⁰ Од ње су Вуку послане ове четири песме: „Пропаст царства српскога”, „Косовка Девојка”, „Обретеније главе кнеза Лазара”, „Марко Краљевић укида свадбарину”, а приписујују се и ове две: „Опет то, али друкчије” (варијанта песме „Марко Крал>евић и орао”) и „Дјевојка надмудрила Марка”. Више о том видети у раду Владана Недића „Слепа из Гргуреваца, певач Вука Караџића”, *Вукови певачи*, стр. 144,149-152

односно спомен „честитого кнеза“. Узајамна блискост огледа се, најзад, у стилу. Од песме до песме понављају се на махове исте појединости [...]. Досад набројане одлике њених песама – географија гусларских путовања, издвајање личности несрећне заручнице, изузетна живописност појединих одломака и чврсто стилско јединство – говоре у прилог закључку да имамо посла са ствараоцем."¹¹

цвељати – нагонити у плач, расплаквати, цвелити.

пурпур (лат. *purpura*) – јарко црвена боја љубичастог одраза, гримиз.

То виде и знају - сунчанице жарка! –

из Врањева Слепа и Слепица Јела,

од незнано којих и Нека из Јарка.

Кад Боју је воуи, и шама је бела,

а сунчево свейло мрклина дубока.

То виде и знају – док свакој се љава

над љулама криши! – из Осћрова Јока,

уз мноје у љеву и Сремица Пава (III, 1-8)

из Врањева Слепа – гусларка и певачица од које је записана песма „Виде Маричић и Токовић Осман“:¹²

„На полеђини рукописа једне песме, коју Вук Караџић није објавио, али је исписивао речи за друго издање свог *Рјечника*, написано је: 'Певала једна слепица из Врањева, а из њени[x] уста преписао Исидор Ј. Павловић.' То је једини помен слепе певачице којој је вероватно завичај био Банат, у оном делу који је припадао Војној граници, те се још задржао интерес за јуначке народне песме."¹³

Слепица Јела – гусларка и певачица од које је песникиња Милица Стојадиновић Српкиња записала две песме: „Крајцара

¹¹ Владан Недић, „Слепа из Гргуреваца, певач Вука Караџића“, *Вукови љевачи*, стр. 146-147.

¹² Н п Вук VII, 468-475.

¹³ Марија Клеут, „Као пчела по цвету: биографије и песме слепих певачица“, у зборнику радова *Без очију кано и с очима*, Нови Сад: Филозофски факултет и Академска књига, 2014, стр. 121. (У том раду постоје обавештења и о другим гусларкама и певачицама опеваним у овој строфи.)

је мален дарак" и „Везак везла госпођа баница" (именоване према почетним стиховима).¹⁴

Нека из Јарка – једна од неименованих слепих гусларки и певачица о којој је остало тек штуро обавештење земунског свештеника Филипа Петровића Карабаша у његовом писму Вуку (од 17. новембра 1821. године), где пише и ово: „Послаћу вам пјесме, што је Романчић од шљепице у Јарку преписао. Заиста су врло лепе"¹⁵ – али те песме нису пронађене.

из Острова Јока – гусларка и певачица од које је половином XIX века Милован Јанковић у фрушкогорском манастиру Раваница записао песму „Јетрвица адамско колено":¹⁶ „Мени је за ову песму казао један од учитеља (и то један од најбољих), који је само плакао на ову песму, а није је записао. Ја сам после нарочито ради ње отишао на Видовдан у Раваницу (Брушку), те срећом нађем баш ону слепицу која једина и зна ову песму како ваља. Она је из Острова код Вуковара и зове се Јока Јездимировића."¹⁷

Сремица Пава – гусларка и певачица од које је песникиња Милица Стојадиновић Српкиња записала песму названу према почетном стиху „У свијет се наћи не могаше",¹⁸ написавши испред записа једино ово: „Овај час преписа[x] од Паве слепице из Срема."¹⁹

*Шареницу вида, од ѿајне шћо знају,
њих Девей – а Слейих! – док їрла им звоне,
без очију као и с очима ѿкају (IV, 7-9)*

Девет Слепих – толико има слепих гусларки и певачица о којима се овде пева: Слепица Јеца, Живана Слепа, Степанија с Јадра, Гргуревка Слепа, из Врањева Слепа, Слепица Јела, Нека из Јарка, из Острова Јока и Сремица Пава:

¹⁴ В. Милица Стојадиновић Српкиња, *У Фрушкој їори 1854*, [књ. прва], Нови Сад: 1861, 58-61. Иначе, Слепици Јели песникиња је крстила мушко дете и наденула му име Божидар (*op. cit.*, стр. 62).

¹⁵ *Вукова їрейска*, књ. четврта, Београд: државно издање, 1909, стр. 74.

¹⁶ *В. Даница*, година VI, бр. 19, 1. јул, 1865, стр. 450-452.

¹⁷ *op. cit.*, стр. 452 (у белешци).

¹⁸ В. Милица Стојадиновић Српкиња, *У Фрушкој їори 1854*, [књ. трећа], Нови Сад: 1866, стр. 90-91.

¹⁹ *op. cit.*, 90.

„На крају, остаје питање: шта се нас сада тичу песме слепих певачица, зашто их изучавамо и зашто пишемо о њима? [...] Просјациње, гусларке и певачице унеле су осећајност непознату или сасвим ретку у мушких преносилаца; теме породичних односа, крвног и духовног сродства развијале су у својим песмама уз теме јунаштва, подвига и јавних послова. Искрена хришћанска религиозност, онако како се огледала у обичајима, одлика је песама слепих жена. Фрагменти њихових биографија и делићи животног искуства утиснути у песме сведочанство су о маргиналном социјалном положају инвалидних и сиромашних. Најбитније, у неким остварењима, слепице су створиле добру поезију.”²⁰

„У песмама слепих певачица, као пред црквом уочи великог празника, срели су се калуђери, ходочасници, просјаци и 'обичан свет'. Из тог жамора, понекад, могле су ове жене, и без очију, разабрати неку библијску причу или хришћанску легенду, и увести их у своје песме. Тако се, у том прожимању и преплитању, књижевност обнављала из саме себе.”²¹

без очију као и с очима ткају – овде је у односу на стих из народне песме „Зидање Манасије” *без очију кано и с очима* извршена замена поредбених везника (*као* уместо *кано*):

*Пак је Пејтар време живовао,
Седамдесет цркви саирадио,
Са шејриши и са сараори
Без очију кано и с очима.*²²

XI

(СА ТАОРСКИХ ВРЕЛА)

Ова песма донекле је инспирисана и двема народним *вилинским скаскама*, које сам записао у околини Бајине Баште седамдесетих година прошлог века, што значи да су и тада у народној свести, мада на издисају, још увек постојале живе представе о свету вила.

У скасци „Нешто бијело ко снијег” описан је – са уверењем да се то стварно догодило – лични сусрет с вилом, док је у

²⁰ Марија Клеут, „Увод о слепим певачицама народних песама”, у зборнику радова *Без очију кано и с очима*, стр. 26.

²¹ Наташа Половина, „Библијски мотиви у иесмама слепих певачица”, *ор. сИ.*, 47.

²² Нп Вук VI,151.

скасци „Нешто виче са Повлена“²³ испричан ловачки догађај с вилама.

У аутентичном изговору оне гласе овако:

Нешто бијело ко снијег

Била сам ко' стоке у планина са бабом, па сам изгубила овце. Онда ја и баба тражи овце, тражи – нема. Ноћ нас у'ватила. Дођемо кољеби – нема воде. Немамо шта да пијемо. 'Оћемо д' идемо на изворац да донесемо воде.

Прекучимо се изворцу: нешто бијело, косе му, плетени-це до земље – бијело ко снијег. Ми онда гледамо. За'вата воду из бунара и све 'вако умива се. Пошто видимо (оно вила била!), а ми ондај натраг, побјегнемо у кол.ебу и више нисмо излазиле. – Кад^т после нека вилина косица²⁴ нарасла ко' тога изворца.

Нешто виче са Повлена

Ишли ловци. Нашли под^т Повленом у пећини срна и кошу-та и ту су пећину зазидали, па да вече дођу да и' побију. Зазидају п' оду кући. Дођу кад бијо мрак да то побију. Ка' ти викне са Повлена, виче нешто: „Оо сее-јоо! 'Ајде 'вамо затворена нам је марва!“ (То викала вила: она са Повлена викала у Медведник, а она друга се одазвала на Медведнику.) Они чују. Брже пећину отворе, па бижи. Једва побјегли. - После су боловали, ћели помријети.

Таорска врела – скупина извора у повленском селу Таор (општина Ваљево), који се завршавају водопадом и граде Таорски поток, који се улива у реку Скрапеж (леву притоку Ћетиње). Ту је некад био читав венац воденица.²⁵

Док таначи ритам воденица јато,
уз ударе ветра и слапова буку,
преокрене трен се у пшенично злато
и жетвено пол.е са венцима руку,
што кратка је слика треперења смисла
у плавети јасној и сна обасјању

²³ Наслови су моји.

²⁴ Било која од врста паразитских, махом једногодишњих биљака из породице Cuscutaceae, то јест из њеног јединог рода Cuscuta, које су без корена и лишћа и чија нитаста стабла хаусторијама црпу храну и воду из других биљака.

²⁵ „Таор је чувен са својих најлепших врела и извора. Таорско врело је јединствен пример јачине и индустријске примене воде.“ (Љубомир Павловић, *Ужичка Црна јора*, Српски етнографски зборник, књ. XXXIV, 1925, стр. 45)

под рел.ефном језом васионског блиста (II, 1-7)

таначити – подешавати, дотеривати. **блист** – блистање, пресијавање.

У ритмичком дејству тајанствених сила,
рашчлањује ноћ се на цврчке и клепке (III, 1-2)

клепка – звоно које се веже стоци ока врата, клепетуша, чактар.

Пун напрслих чаша, мозаик небеса,
што урезан стоји у мрамору свести,
тек звездану сламу на потесе стреса,
куд време ће глађу жиг трајања јести,
док памтивек-жицом до тамних почела
удаљује зов се са Таорских врела (III, 5-10)

потес – земљишна целина под њивама и ливадама, уза што друго, у подручју једног села.

почело – елементарна праматерија.

XIV

(У ВАЉЕВУ ЛЕПОМ, У БОЛНИЦИ ГРАДУ)

*Монархија њуђа, колера и куја,
са вашима белим у шифус се расу (I, 5-6)*

колера (грч. *χολέρα*) – тешка акутна заразна болест коју изазива отровна бактерија *Vibro cholerae*, а испољава се тако што болесник има јаке проливе, честа повраћања, високу температуру, болне грчеве мишића, као и што друго.

куга - уопште било која тешка заразна болест која се брзо шири; помор, пошаст, епидемија.

ваш бела – *Pediculus humanus (vestimenti)*, бескрилни инсект паразит из породице *Pediculidae*, који живи у постелини и одећи, а храни се људском крвљу и преносник је пегавог тифуса и неких других заразних болести.

*Монархија њуђа, шито Двороја звер је,
у бујице склои свих складова смерје:
шљиваке и поља, и долове, церје (I, 9-11)*

бугија (тур. *buğu*) – велик и густ дим.

пог пегавацем жижи и сунце у пагу (II, 3)

пегавац – тешка заразна болест, праћена грозницом, високом температуром, тешком главобољом и осипом, коју изазива бактерија *Rickettsia prowazekii*, а преносе беле ваши. Она је у Србији **1914.** и **1915.** године прерасла у пандемију и однела десетине хиљада живота.

*А Драгиња лечи са Алис и Беси,
с шанкојрсиом Косом и сесјром Де Хроше.
У времену смрти, што меље и меси
док врушица лиже уз Мач од страхоше,
кад земља је с небом и чвеком рана,
кад њомиле мрјивих њомилају бројке,
у бољци се створе Сошинска и Хана –
и Косовке обе! – и Рагојке, Војке,
и сесјрица Дарја, и Флоренс и Флора (III, 1-9)²⁶*

Драгиња – Драгиња Бабић (1886-1915), рођена Ваљевка, прва Српкиња која је студије медицине завршила на Берлинском универзитету. У време балканских ратова и Првог светског рата пожртвовано радила као лекар у Ваљеву, где је и умрла од пегавог тифуса (као једна од првих жртава међу медицинским особљем).²⁷ **Алис** – Алис Хачисон (Alice Hutchison), докторка хуманитарној мисији Болница шкотских жена (Scottish Women's Hospitalis), која је руководила њиховом болницом у Ваљеву.

Беси – Беси Сатерленд (Bessie Sutherland), чланиг хуманитарне мисије Болница шкотских жена, која је, обо љевши од пегавог тифуса, преминула у Ваљеву 15. септембра 1915. године.

Коса – Коса Кораћ, једна од многих добровољних болничарки у Ваљевској болници и чланица Одбора за помоћ рањеницима.

Де Хроше – Јакоба Марта де Хроше, медицинска сестра из екипе холандског ратног хирурга Аријуса ван Тинхов на, с којим је, на апел српског Црвеног крста, међу првил стигла у Србију и радила у Ваљевској болници.

Сошинска – лекарка, вероватно руска Јеврејка, која убрзо по избијању Првог светског рата дошла у Србију радила, у

²⁶ У овој строфи опевају се жене медицинске струке, које су у Ваљеву 1914. и 1915. године, у окружењу ратних страха, пожртвовано радиле на збрињавању рањеника и на лечењу и сузбијању заразних болести.

²⁷ Сви подаци о овим медицинским хероинама узети су из публикације *Стрдање и хуманизам: Ваљевска болница 1914-1915*. Велибора Видића, Београд-Ваљево: Архив Србије и Историјс архив Ваљево, 2015.

оквиру швајцарске хуманитарне мисије, у једн од болница у Артиљеријској касарни у Ваљеву.

Хана – лекарка и жена Лудвига Хиршфелда, пољског научника јеврејског порекла, имунолога и бактериолога, с којим је (по евакуацији Ваљевске болнице и напуштања Ваљева) са српском војском прешла Албанију:

„Пред само повлачење [српске војске преко Албаније], српска влада је ослободила свих обавеза по уговору стр но [медицинско] особље, исплатила им плату за месц унапред и све путне трошкове како би се вратили у своје земље. Велики број њих није хтео да остави српски народ у најтежим данима па је са војском прошао албанску голготу. Међу њима су били многи чланови мисија, али и ДОКТОРИ Консеј и Хиршфелд са женом Ханом.”²⁸ **Косовке обе** - хероина из народне песме „Косовка Девојка” и јунакиња из народне песме „Мусић Стефан” (в. *худница Бела и Девојче с реке*, стр. 85-86).

Радојке, Војке – умножена имена двеју добровољних болничарки у Ваљевској болници и чланица Одбора за помоћ рањеницима (чија презимена нису забележена).

Дарја – Дарја Коропкина, добровољна болничарка из Петрограда, хероина која је, спасавајући рањенике на по- ложају, погинула у бици на Гучеву 2. октобра 1914. године.

Флоренс – Флоренс Катон (Florence Caton), болничарка у хуманитарној мисији Болница шкотских жена, која је радила у различитим српским болницама од 1915. до своје смрти у Солуну 1917. године.

Флора – Флора Сендс (Flora Sands), Енглескиња која је донела у Србију 1915. године велику хуманитарну помоћ у медицинском материјалу и радила као болничарка у болници смештеној у згради Ваљевске гимназије. Касније, истичући се изузетном храброшћу, била ратник добровољац у српској војсци. Двапут рањена. Добијањем чина пешадијског потпоручника ова хероина уједно је стекла статус прве жене официра у српској историји. Поред других одликовања, носилац је и Карађорђевог звезде с мачевима.

²⁸ Оп. cit., *стр.* 36.

XVI

(ДА ИСПУНИ РЕЧ СЕ И ЗАВЕТНО СЛОВО!)

За вилом се вила у растиње баца,
 где обиље има и хране и лека:
 коренка и здравца, споришка, козлаца,
 од купине вина, од кошуће млека,
 те коприве, слеза и гавеза, бокве,
 и водице бистре из кошуће стопе...
 Уз потоке, зденце, уз речице, локве,
 те видарке танке, од строфе до строфе,
 испирају ране и завоје кропе (I, 1-9)

коренак – *Gentiana lutea*, вишегодишња зељаста лековита биљка из породице *Gentianaceae*, висока и до метар и по, наспрамних јајасто елиптичних листова (од којих доњи на дршкама, а горњи седећи), са жутом круном раширеном у котур, *линцура*. **здравец** – *Geranium macrorrhizum*, вишегодишња, зељаста (понегде и полужбунаста) миришљава и лековита биљка из породице ждраловки (*Geraniaceae*), прекривена маљама, усправљене стабљике, високе до близу пола метра, палмолоко режњевитих лиски и црвених цветова (светлијих и тамнијих), која, по народном веровању, поседује апотропејску и егзорцистичку моћ (то јест њоме се одбија неко зло или истерују зли духови из човека).

споришак – *Achillea millefolium*, вишегодишња зељаста и лековита биљка из породице главочика (*Asteraceae*), усправне и вунасто длакаве стабљике, перастих листова и претежно белих цветова у гроњама (с нешто затворенијим нијансама у средини), *хајдучка трава*.

козлац – *Agum maculatum*, вишегодишња зељаста биљка из породице козларки (*Agaceae*), условно јестива, копљастих листова у основи стабљике (мрежасте нерватуре и с лица смеђе пегавим), чија је цваст у облику клипа који је обавијен приперком, а плодови су јој наранцасте бобице.

слез – исто име за две лековите зељасте биљке из породице *Malvaceae*, прекривене маљама и при дну дрвенастих стабљика:

1) *Althaea officinalis*, вишегодишња биљка, стабљике високе и преко метар и по, јајасто троугластих и шилјатих листова, белоружичастих или белих цветова, *бели слез*;

2) *Malva silvestris*, двогодишња или вишегодишња биљка, стабљике високе и до метар и по, режњевитих, бубрежастих

или срцастих листова, цветова у нијансама ружичасте и љубичасте боје, с тамном нерватуром, *црни слез*.

гавез – *Simphytum officinale*, вишегодишња зељаста и лековита биљка из породице *Violaginaceae*, длакава, чврсте и шупље стабљике, с мрежасто набораним листовима (од којих су доњи ланцетасто јајасте и са дршкама, а горњи су седећи), и најчешће љубичасте крунице.

боква – исто име за три врсте зељастих, лековитих и већином вишегодишњих биљака из породице *Plantaginaceae*, с приземним лисним розетама, *боквица*:

1) *Plantago lanceolata*, врста ланцетастих листова, често и с многим усправним или уздижућим цветним стабљикама, са цветовима збијеним у главичасте или цилиндричне класове, *мушка боквица*;

2) *Plantago maior*, врста с једном или више усправних или уздижућих цветних стабљика, са цветовима често скупљеним у веома дуге цилиндричне класове, најчешће збијене, *женска боквица*;

3) *Plantago media*, врста с неколико цветних стабљика, лежећих па уздижућих, ширих елиптичних или јајастих листова и са цветовима збијеним у цилиндричне класове.

кошући – који се односи на кошуту, кошутин.

кропити – квасити, влажити неком течношћу, шкрупити.

А Иванић Делфа Евројом се ломи

док звижде шрајнели и леће шињели,

док дреши се шресак ишо тромове коми (II, 1-3)

Иванић Делфа (1881-1972) – Делфа Иванић, ретко племенита, пожртвована и крајње упорна хуманитарна радница, са заслугама и у културно-просветном и националном раду. Као велики родољуб, радила до исцрпљења, често ризикујући и сопствено здравље. Припадала је најужем кругу оснивача хуманитарне организације *Коло српских сесџара* (чији је била први секретар, касније и председник) и при којем је (1912) основала болницу за ратне потребе. У Првом балканском рату, затекавши у Љешу и Драчу српске болнице у бедном стању, довела их је у ред и тако спасла животе многим рањеницима и болесницима. Касније је током Првог светског рата организовала у Француској велику акцију прикупљања и слања помоћи нашим заробљеницима по аустроугарским и немачким логорима што је многим од њих помогло да преживе. Одликована је, поред других значајних признања, и Медаљом за милосрђе

„Флоренс Најтингејл" Међународног црвеног крста: „Стигли смо у Љеш. [...] Затекли смо најгоре стање које се може замислити. Рањеници и болесници лежали су на голом камењу у једној џамији. Није било ни сена ни сламе. О лековима ни речи, и свако јутро кад бих дошла у болницу, застанем пред капијом да се мало охрабрим, па је онда отворим и ту нађем на 25-30 мртвих како леже на- слоњени на џамијски зид. Сви су сахрањивани без сандука, без опела, без ичега што се мртвима чини."²⁹

шрапнел (енг. shrapnel, нем. Schrapnell) – распрскавајући артиљеријски пројектил, напуњен металним куглицама.

комити – крунити.

*Тек ѿошкне она, у болничком вешу,
док свеише се ребра на свакојем лешу,
да Лазаре диже ѿ Драчу и Љешу (II, 5-7)*

потећи – појурити, потрчати.

Лазаре – акузатив множине од метонимијски употребљеног властитог имена *Лазар*:

„И дође [Исус] на гроб [Лазара из Витаније]; а бијаше пећина, и камен лежаше на њој. Исус рече: Узмите камен. Рече му Марта, сестра онога што је умро: Господе, већ смрди; јер су четири дана како је умро. Исус јој рече: Не рекох ли ти да ако вјерујеш видјећеш славу Божију? Узеше дакле камен гдје лежаше мртава; а Исус подиже очи горе, и рече: Оче, хвала ти што си ме услишио. [...] И ово рекавши зовну иза гласа: Лазаре, изиђи напоље. И изиђе мртава обавит платном по рукама и по ногама, и лице његово убрусом повезано. Исус им рече: Раздријешите га и пустите га да иде."³⁰

Драч (алб. Durrës) – јадрански град и лука у средишњем делу Албаније; cf. горе *Иванић Делфа*.

Љеш (алб. Lezhe) – град на северозападу Албаније надомакушћа реке Дрим у Јадранско море; cf. горе *Иванић Делфа*.

*А Таром селоми из Биоске Ленка,
куд курјачки живи и најада вучки,
ише злоиџвора илаиш и соисивена сенка,
иа иресиврављен бежи од иадања сушки (III, 1-4)*

²⁹ Delfa Иванић, *Успомене*, приредила Јасмина Милановић, Београд: Институт за савремену историју, 2012, стр. 147.

³⁰ *Јеванђеље ѿ Јовану*, 11, 38-44 (Вуков превод, као и сви даљи наводи из *Новой завети*)

из Биоске Ленка – Ленка Пјевић (удајом Рабасовић) девојка комита у време Првог светског рата, родом из ужичког села Биоска. Да би избегла хапшење од стране окупационе власти, придружила се (1916) комитској чети свог брата Цвије. Као стрелац и бомбаш смело се борила махом по планини Тари, против патрола окупаторске војске, а извршавала је и курирске и обавештајне задатке.

сушка – краћа сува грана на дрвету или комад од ње суварак.

*А шайајом сушићим кад разори шајаја,
у вука се створи и Нана Бјелајац,
ше уздиће жриву Гром-Јаворник Нана
у звездани бокор од сјамених рана (IV, 1-4)*

Нана Бјелајац, Гром-Јаворник Нана – Антонија Јаворник (1893-1974), Словенка из Марибора, српска хероина из балканских ратова и Првог светског рата. Да би заштитила своје најближе сроднике у Словенији од могућих невоља, уколико би била заробљена, променила име у Наталија Бјелајац. Најпре била добровољна болничарка касније ратник добровољац и то у првим борбеним редовима. Одликовала се изузетном храброшћу и великом умешношћу у заробљавању непријатељских војника. Виге пута рањавана. Добила чин наредника. Носилац многих одликовања, наших и страних, међу којима и оних највиших: двеју Медаља „Милош Обилић“, Карађорђевог звезде с мачевима, Ордена белог орла и Легије части: „На скромној свечаности поводом Шездесетогодишњице пробоја Солунског фронта појавила се без одликовања. Готово нико није знао ко је [...]. Па и становници мале улице на крају Маринкове Баре мало су знали о њој. Из милоште су је звали Нана. А кад је умрла, побринули су се за сахрану, подигли скроман спомен и на њему уклесали ове речи:

*Наредник српске војске Најшалија Бјелајац.³¹
Тек Милунка, вила из Гвозденој љука –
чистиачица љошом! -уз крстоове хука,
кроз сунцокрећ вайре и Знак ореола,
и надражсај блаи србијанских зора,
раздањује блеском и Сјаро и Ново
да исјуни Реч се и Завейно слово! (V, 1-6)*

³¹ Антоније Ђурић, *Жене солунци говоре*, Београд: Евро-Ђунти, 2014, стр. 39.

Милунка – хероина Милунка Савић (1890-1973), као бес-примерно храбар борац бомбаш добровољно учествова- ла у оба балканска рата и у Првом светском рату. Рањавана неко-лико пута. Одликована највишим нашим и страним одликова-њима, поред других: Медаљом „Милош Обилић“, Карађорђе-вом звездом с мачевима (коју је добила двапут), француским одличјима Легија части и Ратни крст са златном палмом. Између два светска рата радила као чистачица у Хипотекарној банци, а после Другог светског рата као кафанска чистачица. Сахрањена је на Новом гробљу у Београду, којом приликом су, мада најављене, изостале све државне и војне почести.

Гвоздени пук – Други пешадијски пук „Књаз Михаило“ који се, у саставу Моравске дивизије првог позива, борио у Ослободилачким ратовима које је Србија водила од 1912. до 1918. године. Одликовао се изузетном ратничком вештином и чврстином, великом храброшћу и високим борбеним моралом.

(ЕВЛИН)

Евлин – Евлин Хаверфилд (Evelyn Haverfie, 1867-1920), шкотска баронеса из племићке породице Скарлет; надарена пле-менита личност; сифражеткиња и борац за људска права. У току Првог светског рата (1915) дошла у Србију као чланица Болница шкотских жена и била добровољна болничарка. У повлачењу српске војске с ретким пожртвовањем радила на евакуацији и збрињавању рањеника, а затим напустила окупи-рану Србију и почела да организује помоћ њеној војсци. По свршетку рата вратила се у ослобођену Србију и о свом тро-шку отворила и издржавала у Бајиној Башти дом за ратну си-рочад и болесну децу. С мештанима се толико сродила да су је из љубави звали *наша Евелина*. Ту је и умрла. Почива у порти бајинобаштанске Цркве Светог Илије под стаменим над- гробним спомеником. Одликована је Орденом Светог Саве и Ор-деном белог орла. Дом здравља, парохијска кућа и једна улица у Бајиној Башти названи су њеним именом:

„Једна од водећих чланица Лондонског одбора Болница шкотских жена, госпођа Карингтон Вајдл, пише у једном писму: 'Госпођа Хаверфилд је била импулсивна, великодушна можда толико да је то прелазило у ману, и није умела да про-цени људе, тако да су њену великодушност често злоупотреб-љавали. Она је била сва пуна ватре и духа и у сваком погледу се премарала.' Докторка Изабела Емзли [...] говорила је о њој:

'Све нас је освојила својом љупкошћу и блиставим осмехом и сви смо се дивили њеном лепом лицу с јасним ситним цртама, њеној виткости и златној коси'."³²

Ти зазиви јасни са Повлена виле,
мелодијски оштри и сечивом цели,
кроз јасенов сумрак из мита измиле,
те отвори сан се што вечан се бели.
Ти зазиви жар су од искои-тамниие,
час громове кроје, час чешљају вуну,
погађају они, чудеса кад чине,
почелу у чело, древнини у струну,
те уграбе виле – тајанствена снаго! –
да задоје нејач и закриле благо (I, 1-10)

зазив – дозивање поклицима, зазивање, клицање.

Повлен – планина у Западној Србији, југозападно од Ваљева.

искон – прво појављивање, почетак, настанак.

древнина – давнина, древност.

благо – стока.

*џу кришчицу хлеба, џу џиринча зделу,
џу куваној жиџа, џу џњеченој боба (II, 3-4)*

кувано жито – гушће скувано јело од зрна житарица (јечма, кукуруза, пшенице), које се једе заслађено или засољено.

џњечени боб – јело од скуваног и згњеченог боба (зачињено уљем и белим луком).

*Дај чинију џраха, кромџирове чорбе
док џуџи се џоџла, ма била и џанка;
дај сувоџа вођа из џирене џорбе
и водњике с веђом, и млека из чанка...*

*Глад колачи очи на Црном јахачу,
немаџџино сиђа о џуљкем бакрачу! (III, 1-6)*

танак – фиг. који је ниске масноће и недовољне густине, разводњен, редак (о житкијим јелима).

водњика – напитак од воде у којој су преврели плодови различитих врста вођа.

вења – плод смреке, смрекова бобица.

³² Моника Крипнер, *Жене у раџу (Србија 1915-1918)*, превео са енглеског Веселин Костић, Београд: Народна књига, 1986, стр. 78-79.

чанак (тур. çanak) – дрвена или земљана посуда за јело, с поклопцем или без њега (која служи и за држање и ношење јела).

Црни јахач – трећи од четворице јахача Апокалипсе, који јаше црног (враног) коња и означава глад, као једно од великих зала које ће снаћи Земљу и људски род кад буде Страшни суд:

„И кад [Јагње, то јест Исус Христос] отвори трећи печат, чух трећу животињу гдје говори: Дођи и виђи. И видјех, и гле, коњ вран, и онај што сјеђаше на њему имаше мјерла у руци својој. И чух глас између четири животиње гдје говори: Ока пшенице за грош, и три оке јечма за грош; а уља и вина неће ни бити.“³³

сињ – сив.

бакрач (тур. бакраç) – котао од бакра, који служи за кување на отвореној ватри.

а кишица вуче да крену орачи (IV, 3)

вући – давати подстрек, подстицати на нешто.

лик развије Евлин из душиној окца,

ше с осмехом љуиким из црквене ѿорше –

шо очима виле шеќ ѿроледа Дрина –

пројављује дух се ѿлеменише сорше,

злашкоса Евлин, ша Змај-Евелина! (IV, 4 -8)

окце – зачетак изданка, пупољак.

порта (лат. porta) – двориште око цркве.

Пуцкета из пећи, брст церов запрашти (V, 1)

брст церов – церово грање од лисника (које се, кад га стока обрсти, користи за ложење, обично онда кад ваља потпалити или разбуктати ватру).

(Уз сагласност аутора пренесено из збирке *Са Авале ѿо-
ллег*, Чигоја штампа, Београд, 2021)

³³ Откривење, 6, 5-6.

ЛЕКСИКОН КАМЕНОВАНИХ РИЈЕЧИ

Одустали су.
 Објавили пораз.
 Нема камена мудрости.
 Не постоји *magnum opus*.
 Разбили алембик и алудел, разидали атанор, преврнули
 купелу, шутнули реторте...
 Стала је фабрика чуда.
 Схватили: ако и пронађу, узалуд су пронашли.
 Кога више интересују чуда...
 Сваки *magnum opus* човјеколики су ђаволисали,
 пождерали и изметнули свако велико дјело...
 Чему алхемичари у рашчуђеном свијету...
 Кад човјеколике ништа не чуди сем потребе да се још
 понеко понекад тобоже зачуди...

Подрумар понекад избије на површину, праћакне се у
 биртији као пастрмка на сунцу и врати се у свој подрум.
 Попије с ногу дуплу млаку лозу.
 Никад се не задржи више од три минута.
 Шарне по нама отеклим очима, кесастим подочима,
 промрмља збрзану захвалу и запути се излазу.
 - Јеси ли пронашао - пита га поспрдачке један који не
 вјерује у чудеса.
 Чудотворац из подрума само одмахне руком и оде
 чудотворници...
 Спопадне нас навала чудног смијеха.

Надодајемо грохот док нам очи не крену.
Станемо тек кад чудотворац опет изрони и објави да
чуда одиста нема.
Кад се рашчудимо, ћутимо као пржене рибе...

АНЂЕО

И снијег је пао, мада је био некакав мај.
А у мају човјеколики захроптани пред биртијом.
Захротани биртијаши посувраћених рукава бијелих.
Јер, био је некакав мај...спарно под лобањама.
И међу њима овај што ово пискара.
Захротан, зароктан, посувраћених рукава бијелих...
Заракијан, забректан, зазвијерен,
закрвављен, зарозан, заканут...
Сав набрекао од сунчанице и ракије...
Био је некакав мај...мучно у прсима...
А онда одједаред из црне корабље
која искрсну горе, засу снијег.
И покри трг варошки и биртијаше.
И начас се зацрнише трагови у снијегу,
јер мноштво бијаше, јер бијаше мај.
Само овај што записује зину, а уста не отвори.

И обрете се бјелокрили, зашушкета као лабуд.
Слетје нам тик до астала.
Протресе крила да их посложи, засу нас пахуљама.
Некако постиђено као изгубљена мајка.
И ништа да каже, само ми се у лице загледа.
Тукли су га малчице потом, а снијег је сипао као
брашно, играле су лепирице као руске балерине.
Иако бјеше мај, само корабља над главама.
Гледам како га туку и цвилим потихо као шугаво куче.
Криомице, да не чују ови који туку.
Затукли су му крила, чује се као сјекиром
по лиснатој грани мајској...
Окрвавио је снијег док су га вуцарали.
Бацили су га тамо код фонтане, оне – на тргу.

Вода прскала, а из њега – крв.
 – Серафим или Херувим... – захропта
 онај што му је крила притуцао.
 Загуши га смијех, забаци главу, сасу, трупну ногарима.
 Гледам како отреса крила и како се диже.
 Снијег је окопнио, окопнила крв...
 Само штрца из фонтане као из пререзаних жила.
 – Шта зијеваш у небо – пита ме онај што је ударио
први.
 Нема снијега у мају. Нема крви по снијегу
 Нема ни анђела.
 Шта ћу овакав међу биртијашима....

БАШТА

Било је никло. Кренуло у напредак.
 Бујнуло и зашаренило, а није изнијело плода.
 Човјеколики развалили тарабу, обрстили као губари.
 Све су прогутали, сем сопствене глади.
 Рскали незрело, мљацкали зелено.
 Упали у башту, оставили пустилину.
 Да су попрочекали, било би таман свакоме.
 Ено их како јекте од глади поред заваљене тарабе.
 Плач им на лавез личи.

Чим мај, ето ме.
 Дивим се његовој башти.
 Љуљка нас плима мирисног шаренила.
 Заћем између леја, баштован ме гледи.
 Кад му похвалим биљчице, срце му расте.
 Кад погладим лист, душа му пролиста.
 Кад загризем, као да сам запјевао.
 Заврте се оне штрцаљке, изнад нас плава милина.
 Тада приждије из моје кутије, од
 мерака, иако мрзи дуван.
 Срећан, као да се расцвјетао уз ивицу баште.
 Нема га више.
 Ни баште нема.

Ни мене тамо нема.
Сад сам у биртији.
– Како му онда бетонирасмо башту... – зацерека
се разбаштиник до мене, сјети се баштована.
Они су му залили башту бетоном.
И направили другу башту...

БУНАР

То је био бунар.
Снијевао му мјесто.
Усред ноћи се пренуо, тако му вода замирисала.
Излетио из куће, скинуо бијелу спаваћу кошуљу,
притискао је каменом на оном мјесту.
Као бијела голубица.
Па слатко заспао до првих пјетлова.
Па опљунуо дланове без доручка.
Није стао док јој није видио око.
На тридесет трећем метру.
Огледнуо се у рођеној води.
Тајио како је сузама накапао воду – дожудницу.
Кад су банула она пасја времена, човјеколики
га бацили у рођени бунар.
Па су га, у друга пасја времена, човјеколики
човјеколиких зачепили бетоном.
Па окот окота уступчио грдобу на темељу од бунара.
У ова трећа, пасја, времена.
И још се питају: Шта ли смо Богу згријешили...

– Е да ми је бунарске воде – завапио најжеднији
у биртији као да је на самрти.
Конобарица му придала пуну чашу.
Искапио чашу.
Жеђ – јок.
То је један од оних што су оно око оног бунара.
Већ пао у бунар.

ЂАВО

Некад се говорило:
 Дошао ђаво по своје.
 Да није долазио, не би се забезекнуо.
 Од свих родитеља оностраног свијета
 само су њега дјеца превазишла.
 Сад не личе на оца, него сами на себе.
 Принц таме се угасио у човјеколиком мраку.
 Може ли и то чудо бити, рођаче, да су
 и теби човјеколики доскочили...
 Некад си био, сад ни тебе, изгледа, нема.
 А ако нема зла, како ли ће добра бити...
 Кад су оно убили Бога, изгледа да су и тебе убили.
 И ти си, сва је прилика, одсвирао своје.
 А ако негдје и тињаш, нико те не зарезује.
 Не бива да будеш страшило на
 страшној позобаној њиви.
 Не бива да мрсиш путеве замршенима.
 Ни да измичеш клупицу објешенима.
 А некад си био бог зла.

Кад је прикан бануо међу нас, а била је ноћ и киша
 је лила, ђавоља киша, сви смо знали да је то он.
 Непоменик лично.
 И кад је заскичао, а канцице му задрхтале: Помозите,
 ако Бога знате, сви смо се од смијеха упишали.
 А он се скамењен још и постидио.
 Кад је дошао до даха, утекао колико га папци носе.
 Као тане излетио из наше ђавоље биртије.

ЂАК

Кад би могли да их затворе.
 Кад су их већ узели под своје.
 Па да отворе нове.
 Кад су им већ излили темеље.
 Да укину и звонце.

Кад су већ укинули знање.
Да запљуну пламичак, кад су већ каменовали пламен.
И да каменују оног потоњег ђака што
бјежи од њихових школа.
Да га одуче од учења.
Да га ослободе од слободе.
Да му омрзну пусто ђаковање.
Кад су му већ замукли учитеља.

Још не уђе, а бијесни кидише:
– Јеси ли донио буквар – па затропће
испод шанка као коњ од мува.
Онда зањишти, тако се смије.
И ми, замекећемо.
Онај са књигом – стидан као ђаче.
Сједне поскрајнуто, сакрије књижицу.
Стигне му кафа, па кришом зашушка.
Срком маскира листање.
Па је заклопи и милује дланом.
А лапис крије испод астала.
– До ког си слова стигао – опет онај
бијесни за шанком закопита.
Па зарза послѣје њиске.
– Ја до А, ти до Ш.
Као да му одговори.
А не рече ништа...

ЂЕДОВИНА

Нема ко се међу њима не курчи поријеклом.
Нема ко нема ћесу пуну-пунану медаља за храброст.
И оне курце са укрштеним мачевима.
Остало од ђеда.
И левор-колаш– буренце му још мало као бадањ.
Више одликовања него људи.
Како ли се постизало...
И колики је ђедо морао бити да укреше онолики
левор...

Левор већи од пуцача.
 Да су имали коме, човјеколики би продали.
 И медаље и левор.
 И ђеда.
 Као што су будзаштили и кућу и појату и њиву и
 поток.

Распарали комад неба изнад старог
 оцака, испрали га, па и то продали.
 Продали и праг и гроб.
 Продали мртви брк и пресвисле гусле.
 Ко није продао, све дао корову и трњу.
 Змијама и акрепима.
 Понеки понекад и наврате, напуне се грозом и утекну.
 Као миши пред мачором.
 Бјеже од себе, не могу да се сустигну.

– Неће да прода – сикће па запечати псовком и
 пљувком.
 Жиле му набрекле, цакти прстеном о чашу.
 Све би срсноу кад би могао.
 Лед тихо бућне у малом океану.
 Гледа онога што неће, као крвника да гледа.
 А онај што неће, сркуће танку кафу и водицом је спира
 Чисти ћелу испод качкетића и ћути.
 – Неће, па неће – сикће воловрати
 и прстеном астал печата.
 Помислим: нека неће, а онај што
 неће устаје, па к вратима.
 Нема ни медаље, ни левор.
 А то што нема и не треба му...

ЊЕГОШ

Постоји ли и један једини камен у каменом леглу који
 нијеси обесмртио и којим те нијесу каменовали...
 И постоји ли иједна смрт којом те
 човјеколики нијесу усмртили...
 И постоји ли горе усмрћење од
 овога што је тебе снашло...
 Иако си вјечан.

И што ли им опрашташ кад си још жив...
 Или им то што су живи и није опроштење...
 Кад ћеш сићи, ако нећеш сад...
 Кад већ не слазиш, онда се узнеси
 и докажи да си Тајновид.
 Чик, Владико...
 Је ли ти још десна шака...знаш на шта мислим.
 Има ли икога да се сјети да ти кришом дотури перо...
 И дивит.
 И нешто хартије.
 И кубуру.
 Да је запнеш и убијеш глувотињу.
 И кап.
 Да им утолиш жеђ страшног заборав.

Кад гледам, док плутам као
 Владика у Прчњу, понешто и видим.
 Док се на води љуљушкам помислим: Кад већ одоздо
 понешто видим, како ли бих тек видио одозго...
 Па се винем као стријела Језерском врху.
 Да одозгоре видим чудо које сам слутио одоздо.
 – Какав је поглед одозго – питам једног
 што се давно запутио одоздо.
 – Ништа се не види одозго – рече ми
 високи кад промину, одоздо.
 Стадох као укопан, обезвољен се вратих.
 Што ли сам кретао одоздо кад нијесм
 видио како је одозго...
 Право у биртију.
 – Тај што си га срео је ли био такав и
 такав – пита ме крчмар у коноби.
 Приноси ми густо вино за густу жеђ.
 – Јесте, баш такав – потврдох му, а уз цјеванице –
 мравци
 – Је ли ти рекао: Ништа се не види одозго –
 притврди крчмар припучајући црну кецељу.
 – Јесте, баш тако је рекао – потврдох
 и умукох као слеђено звоно.
 – И нијеси га познао – па ми се унесе у лице
 мада никога није било да нас чује.

Код седме чаше престрављено сам га запитао:
 – Хоће ли одиста доћи...
 А било тамно као у раскопаном гробу.
 И тада су шкринула тешка храстова врата...

ЋИРИЛИЦА

Најприје су јој забили клинце под слова
 баш они човјеколики које је исписала.
 Њих је живе уписала, а они је живу сахранили.
 Постоји ли нешто слично у животињским царству:
 да младунчад сахрањују живу матуру...
 Ако постоји, бар нијесу уникум
 .Кажу – грдна им је.
 Кажу да им је као спарушкана баба.
 Личи им, веле, на вјештицу.
 Кажу да је латиничење за прогресивно човјечанство,
 а ћириличење за пећинске ћириличаре.
 И још штошта латиниче.
 Само не кажу да се стид и љубав некако
 љепше на ћирилици исписује.
 А и море, слобода, људи, вријеме...
 Црна Гора је на ћирилици више гора, а мање црна...
 На латиници – обрнуто
 Као што се све обрнуло.

Кад је требало да удари потпис подршке главном
 жбиру
 и несоју међу латиничарима, он бупнуо ћирилицом.
 Поджбири га у биртији срдито прекорили:
 – Нећеш ваљда ћирилицом – цикнуо
 онај што не зна латиницу.
 – Збунио сам се – промуцао укореник,
 хладан зној га облио.
 Као да је пред дукљанским главосјецима, а не пред
 папирчином на којој се треба смандрљати.
 Прецртао ћирилично име.
 Па се опет потписао.
 У магновењу, другим именом.
 Нијесу му рекли да је довољно да промијени писмо.
 Није крива латиница...

ШУМА

Како их само сијеку, као да сију.
Како их само сатиру, као да саде.
Како их кољу, као да милују.
Падају, падају, падају...
Ко их чује како плачу, како цвиле, како
туже, како лелечу, остаје без сна.
И ако заспи, сања страшан шумосијек.
И тај шумосијек у њему расте.
Притисне му душак, помрачи му дан.
Вриште тестере, младе шуме вриште.
Не дају се лако, али ће се дати.
Кад побију шуме, касапе пале мртваце.
Кидају ноге, руке, главе.
Брсте им зелене очи.
Просипају крв која шуми.
Кад човјеколики оду, не чује се ништа.
И тада се чује све.
Ледикрвка закланих шума.

Знам онога што ми је убио завичајну шуму.
Умјесто да му кажем – шумоубицо –,
само му пружим ручицу.
Још га и частим у биртији.
Сручи неколике, устане, оде.
– Еве ми купца – каже и трчи ка камиону.
Наслагао никад више мртваца.
Можда понекад сања сјекиру, мислим
док шумоубица одлази.
Како му се прикрада, оштра и хладна.
Како му улази у постељу као змија.
Или ипак не сања.
Шуме се не свете као ја...

Из књиге Борис Јовановић: *Бої у биртији* (лексикон
каменованих ријечи), Zenit, Нови Сад, 2021.

Цица ЧОЛОВИЋ

ЦОКА

Хладно зимско вече. Напољу вије снијег. Мећава. Југово под Чемерном. Чује се јака горе са Јаворка. Вјетар наноси сметове. А у магази милина. У шпорету се разгорела ватра. Ноћ дуга, нико не жури да почине. Млађо се насмјеши, ваљда се нечега присјети, па као за себе рече:

– Ја, ће седев цоке умало оба не изгубисмо главу.

– Ђедо, а шта је цока? – упита Радоман, његов најстарији унук.

– Питаш ме шта је цока? Па ево, душо, казаћу ти: Цока је важна и поуздана 'аљинка. И по киши и по снијегу под њом је сигурно. То је вунена кабаница с јаком. Огрнеш се, а на главу натакнеш ону јаку, па у чобанство. Ем је под њом топло, ем не можеш покиснути. Дрмнеш раменима те се са прамења стресе снијег или слије киша. Ма то је нешта роба! Сад народ набавља фабричке кабанице. Цока се само у пођекога може наћи. Још је понека заостала. Од жеље да се види. Сад их нико не тке и не шије. А ткале су их жене на натри, по ткиву извличиле прамење. И шиле на руке. Најчешће бојиле у мркилу. Било је и сингавије. Сад се све набавља. Богме су то само прње. Само се још понешта израђује на руке. А нема топлине без вуне. Ни здравине. Сва ођећа и нотње 'аљине, све је било од вуне и кучине. Оно на шта ћеш лећи, чиме се покрити и шта под главу турити. Спавало се на миндерима. А они били од кучине, па налагани сламом. Јастуци ткани од вуне, и они напуњени сламом. А покривало се вуненим поњавама. Па све здраво и весело било. Упамти душо, ово што ти ђедо прича. Ја ћу умријети, па нек вам остане успомена шта се у смутним временима са мном збивало, – заврши старац па се за чашу с ракијом маши.

Ми смо га нетремице слушали и гледали. У уво се претворили. Споља се чуо звиждук вјетра, под чијим налетом се

повијао огромни орах испред куће и својим гранама ударао у прозорска окна. Чуо се лавез паса. Млађен се подиже и изиђе да види што ли завија шаров. Кад се врати, стресе се од студени, па узео још једну ракију да се загрије. Понамјести се у наслоњачи, узео банак да приповиједа нешто што је наумио.

– Не знам душо, причах ли икад ово вама, а старијима јесам, чим сам се отуд вратио. Ево наниз’о сам осамдесет љета, а све памтим, таман ко да је јуче било. Тешке године, црни дани су то били, Ђецо моја, кад Хитлер поведе крваво коло. И ето га, пут нас. Нападе Југославију. Окрену се зло и наопако, да горе не може бити. Оплете се раздор у српском народу. Један народ, а подијели се у двије војске. Једна отаџбинска, да одбрани земљу и краљевину. Друга, што је посијаше из Русије, да одбрани земљу и да преотме власт и постави ту, наку, комунистичку управу. Комунисти турише смуту у народ. Не знаш ни куд ћеш, ни шта ћеш од живота. И не би ми ни у једну војску. Ђе да идеш да се брат с братом бије. Но, она наша млађарија, што је ишла у Гимназију у Пљевљима, залута тамо. По баксузу, наставали су код Стане Церовић. Не могу рећи, била је то фина жена и домаћица. Али, њен син, што је учио школе у Београду, уврзе их тамо. Тај комунизам се увук’о у народ, преко школаца. Студената и ђака. Младеж, вреле, усијане главе. Неискусне. Не каже се узалуд „младост, лудост.“ Али они главни што су их тијем путем повели, знали су на шта иду. Додуше, има и она друга „младо лудо, старо наопако“. Па, може бити, ја нећу ишчекати да се покаже би ли наше наопако или њино лудост. За нашијем школцима, Милорадом и Михаилом, оде још ове наше млађарије. За њима одоше очеви. Нисмо ми знали шта је комунизам. Но моја браћа одоше, веле, да некако синове сачувају, одбране земљу и мајку Русију. Ми ошадосмо да их у позадини помажемо и да налету сваке војске одолијевамо. Ко год наилази, једе, узима и носи шта му треба. Тако ми, што у слободи бијасмо вични имаштини, научисмо се и немаштини. Морадосмо се привићи сваком необичају. Прегоне се војске. Нажалост, не гоне се само с душманским но и ове наше међу собом. Ратна срећа се преокреће. Некад на једну, па час превагне на другу страну..., – накратко застаде Млађо да коју испије, да, како каже, подмаже грло. Ракија му је милија од сваког другог пића. Кад је има, не окреће главу на иће.

– Тако, кад про зиме 1944. године, кроз Југово, отуд од Бољанића, наљегоше партизани који су пошли у Србију, дигоше мене и Јована да их проведемо до Јабуке. Не питају ’оћеш ли или нећеш. Има да идеш или те није. Веле, да су им рекли, да су у Чоловиће сигурни да их неће завести.

Стег’о мраз, срце у срцу пуца. Снијег цијелац, велики, до паса. Црногорица шума стегла се од студи. Гране се повиле под снијегом. Вјетар шиба, гором одлијеже. Нас двојица пред војском пртимо про Чемерна. А оно пространо, никад га прегазити. Они што уз нас гацају, видим нешта се згледају. Уморни, преморни, непознати им наши крајеви, чини се сујмају да ли их правим путем водимо. Док се онај њи’ов командант окрену према мени, груну ме стиском у прса и привикну:

– Изгледа, ви нас заводите да изгубимо главе, је ли?

– Вишњег ми Бога, водимо вас правим путем куда вам ни длака с главе неће фалити. Што ме тако удари болан не био. Убиј ме ко чо’ека ако сујимаш, велим ја трљајући се руком по прсима да мало ублажим бол од његовог ударца. Кад виђе шта са мном би, Јоле шмугну у чечаре, завуче се у онај густиш говорећи да мора нужни пос’о да обави. Док се он спорад себе забави и притаји, колона прође. Прич’о ми је да је отле побјег’о у тазбину у Жидовиће. Није смио кући. Бој’о се да га можда могу некако потражити. Пут се удуљио. Чемерно, Црни врх па Црљенице, и даље. Дотужио умор пртећи по ’ноликом дењизу. Душа дошла у коталац, а мораш кроз велике сметове. Бјежећи од голијети, све се држећи шуме да нас ко не види и не пресретне, стигосмо на Јабуку. Тада ми јако повјероваше да сам их правим путем водио. Стали смо сви да душом данемо. Није шала с наком упаћом се изборити. Окренух се према оном команданту па им велим: Не идите у град. Сигурније вам је. Одавде, чуо сам, можете заобићи Пријепоље. Ја, додуше, те путеве не познајем, а млим да ви имате везу ко ће вас даље водити. Ту се растадосмо. Онај командант се рукова са мном, потапша ме по рамену и зафали ми се. Још рече: „Опрости што те ударих. И не чуди се, „у страху су велике очи“, каже народна пословица. Заиста сам мислио да нас заводиш. А онај ти се рођак изгуби, је ли?“

– Не знам, можда се у снијег заглавио и досад скочачио од мрза, рекох и слеглох раменима.

Да ли ме нису послушали, или их је неко завео или су добили наређење, не знам. Тек они су отишли на Пријепоље и

тамо, касније се чуло, грдно пострадали. Ту се одиграла страшна битка. Многи су изгинули, а они што су обучени Лим прегазили, поразболијевали су се и помрли. Они који су се дуисали, к'о наш Михаило, да голи воду преброде, а високо, изнад главе пренесу ођећу и обућу до друге обале и ту се обришу и обуку, ти су прекостали.

– Шта даље би, ђедо, – упита радознало дијете. – Полако душо..., чућеш. Уморан, ама само што се са животом нисам раставио, докапулах кући...

Но, мало, иза те њине погибије на Пријепољу, дође патрола четника нашим кућама. Сазнали, да смо спровели партизане. Јоле би срећнији. Не нађоше га, био је у шуми код стоке. Сподбише мене. Дигоше и Василија, да намире штету пошто нема Јована. Одведоше нас у Котлине. Затворише нас у нечију стају с јарадима. Заударају јарећи брабоњци, а навалила она јарад на нас, не можемо да се одбранимо. А да их ударамо, гре'ота је. Зато замолисмо оне људе да нас одатле макну. Виђеше и они да нам је жао да бијемо животињу, па нас преведоше у њин штаб, у Ђурову кућу.

Ноћ тмурна. Окренула нека малокава. Прво удари киша, па блатњав снијег, трпа ли трпа...Вајо спава, а мени нема сна на очи. Гледам око себе. Видим крај загаслог огњишта, један стражар, богме накав спрчељак, спава. На трен ми сину нада да би можда могли побјећи. Стога се полако привучем брату, пробудим га, па шапатам тишим од трептаја ока, на уво му говорим:

– Устани, да бјежимо.

– Бојим се, опазиће нас – шапну Василије и нечујно се мало подиже. Један крајичак његове цоке, којом се био покрито, бијаше притиснуо стражар који је спав'о. Њему се учини да овај спава тврдим сном, а жао му да остави цоку, па је лагано повуче. Преварио се. Стражар је спав'о зечки, па се одмах разбуди.

– Шта ћете то? 'Оћете ли то да бјежите, а да мене на ватру наложите. Да ја за вас главом платим, – викну 'нако бунован и што би се рекло „погледа нас мрко попријеко.“

– Ма јок, лале, дијете, но мишљах мало спорај себе, прекућу. Па 'оћу, на овој малокави, да покиснем до голе коже – учас се снађе Вајо. У пратњи стражара изиђе напоље. Држи га чов'ек на оку, све док се у кућу не врати. А ноћ дуга ко го-

дина. Тамна и пред свитање најтамнија. Шта ли нас сјутра чека, један другог погледима питамо.

Кад се кроз прозор забијеље, командант се са врата огласи поздравом:

– Здраво сванули!

– Здраво свану ли ти? – одговорисмо сви. То рече и нареди да нас спроведу у главну команду у Пљевља. И док су се гомбали ко ће нас спроводити, јер нико није желио да кисне, а јутарња киша је била још јача од ноћне, нађе се добровољац. Младић се сам пријави. Жели да се умили команданту, помислисмо.

Повезали су нам руке телом, и још нас једног за другог свезали, како не бисмо могли бјежати. И кренусмо. Ми пред њим, он за нама. Пушка му о рамену стоји. Киша не па-тише. Ко из кабла лије. Небо се на земљу прекренуло. Вајо има цоку, а мени за врат уљева. Газимо по каљавици. Опанци проклизавају. Корак напријед, а пола корака назад. Кад смо се примакли ријеци, онај младић, Бог му дао, прође пред нас, стаде па гледајући ме право у очи, упита:

– Познајеш ли ти мене?

– Не дијете, никад те, до јутрос, очима нисам видио.

– А би ли ти, о Аранђеловдану, на слави, код Радисава Лончара у Бушњима.

– Био сам, то ми је пашеног – рекох му.

– Е ту сам те тада видио и лик ти запамтио. Слушајте ме добро – настави он. – Кад стигнемо до воде, одвезаћу вас па бјежите. А ја ћу у небо опалити. Мени је речено, ’оћу рећи наређено, да вас успут убијем. Али ја то нећу учинити – рече сажаливо у нас гледајући. По реченој, крај ријеке нас развеза и одвеза нам руке. Онда с рамена скиде пушку па неколико пута увис испали. Благосиљајући момка, полако пузећи да нас ко не опази, кренусмо уз Југоштицу. Повремено смо се, час један час други, окретали да видимо да се момак не предоми-сли и крене за нама да наређење изврши. Вучем се, а у глави ми звони „одвезаћу вас, па бјежите.“ И дан-дањи, кад се при-сјетим тога, у ушима ми одзвања оно, „одвезаћу вас, па бјежите.“

Млађо, занимљиви наратор, застаде. Не узе чашу, већ боцу с ракијом, па накрену. Пошто отпи добра два три гутља-ја, запјева: „Ништа љепше од љепоте нема, а ја и ти моја мила

дико.“ Сви се насмијаше. Нису се изненадили. То је била његова пјесма увијек када се понапије. А Иван би у пјанској увијек запјевао: „Ој, ђевојко гар-гарице, чиме гариш обрвице.“ Јован, наш сердар Јоле је опет имао своју пјесму: „Милка моја злато моје, што је тавно лице твоје.“ Млађо подиже руку, потрља се по затиљку, усправи се ријешен да још нешто свом казивању дода.

– Е..., да не би оног момка, Бог му дао и откле се не на’до, давно би нам за душу пили. Не бисте сад слушали Млађена, а Вајо је поодавно отиш’о Богу на истину. Запамтите, ђецо моја, било је људи и нељуди на обје стране. А да су сви били, што се каже, најзадње погани, било би још више грдило. А рат ? Ко га желио, дабогда му у кући био. Од старине нам је остало „поменуло се , не повратило се.“

ЕСЕЈ

ЕСЕЈ

Душан КРЦУНОВИЋ:
*„Мизолоџија“ (μισολογία) као
стање душе и друштва:
Плајтон и наше вријеме*

Драган ЛАКИЋЕВИЋ:
Племић у невитешком добу

Драгољуб ПЕТРОВИЋ:
Урбеничка њорноџрафија

Душан КРЦУНОВИЋ

„МИЗОЛОГИЈА“ (ΜΙΣΟΛΟΓΪΑ) КАО СТАЊЕ ДУШЕ И ДРУШТВА: ПЛАТОН И НАШЕ ВРИЈЕМЕ

Текст њосвећујем 60. броју и 18. годишњици излажења часописа Слово, као и свим његовим борцима њројив мизолоије.

У гласовитом дијалогу *Федон* Платон нам својим врским драмским умијећем опризорује последњи Сократов дан, према античком календару негдје мјесеца „таргелиона“ (мај-јун), 399. године прије Христа. Мудрац је заточен у ћелији, али сталожено чека извршење смртне казне због „кварења омладине“, „невјеровања у државне богове“ и „увођења неког новог божанства“, како гласи оптужница по којој је проглашен кривим од стране институције демократске државе. И док се справља летална, за њега посебно прописана двострука доза отрова кукуте, Сократ настоји да утјешу и увјери своје ожалошћене пријатеље и ученике у бесмртност људске душе. Цјеложивотна брига за душу и његовање душе путем дијалошког (само)испитивања, суштина је Сократове философске мисије у полису, градској демократској држави чији је беспопштедни критичар био управо његов најдаровитији ученик, божански Платон.

Платонова критика демократског устројства античке Атине није изгубила на релевантности ни у доба савремене демократије у којој афирмација индивидуалистички схваћених људских слобода и права смјера на запостављање бригае за душу и жудње за истином.¹ Занемаривање и запостављање

¹ Да је овај сократовско-платоновски проблем уједно и један од универзалних проблема савременог човјечанства, то између осталог потврђују и реформисани образовни системи широм Европе у којима некадашња *studia humaniora*, тј., хума-

бриге за душу води у једно стање душе за које је Платон у *Фегону* сковао ријеч „мизологија“ (μισολογία).² Необична Платонова кованица упућује на „мржњу“ (μῖσος) према „логосу“ (λόγος) као разложном и аргументованом мишљењу и говорењу. Проблем мизологије као одбојности према рационалном дискурсу додатно се заоштрава тиме што је човјек једини живи створ који посједује логос на коме почива његова јединствена способност разликовања добра и зла³ и, сходно томе, њега душе која је у тијесној вези и са човјеку природеном потребом за оријентацијом у друштвеном и природном свијету. Све то оправдава настојање да се боље разумије душевни и друштвени феномен на који се односи појам мизологије, нарочито у доба свеопште дезоријентације. Другим ријечима, превођење тог појма у наш савремени мисаони, језички и животни свијет, омогућава нам властито саморазумијевање.

Ако бисмо тражили неки савремени појам који би одговарао Платоновом појму мизологије, онда би се он могао наћи у појму „постфактичког“ или „постистине“ као кључној ријечи и сигнатури доба у коме живимо. Својим појмом мизологије Платон је антиципирао појам постистине који погађа стање савременог друштва.

О озбиљности тог стања Сократ говори у критичном дијелу цијелог дијалога *Фегон*, гдје је мизологија означена као стање душе од којег човјека „не би могло задесити веће зло“. У *Држави*, другом великом Платоновом дијалогу, Сократ ће поново и чак још одређеније говорити о човјеку који „постаје непријатељ логоса (*misologos*) и необразован (*amouros*)“, описујући таквог човјека као онога ко је „непријемчив за разлоге“, који се „понаша као нека дивља звер, свуда примењује силу и грубост“.⁴ То што се Платонов Сократ посветио теми мизологије у два најобимнија дјела, и посебно у *Фегону* гдје то чини у последњим сатима свог живота, само по себи говори о опасности тог феномена означеног као највеће зло за човјека. Сократова борба против мизологије чини цијели дијалог *Фе-*

нистичке и друштвене науке и *artes liberales* или „слободна умијећа“ која у човјеку развијају човјечност, имају све мањег удјела и значаја.

² Платон, *Фегон*, 89d

³ Тако Аристотел у *Полицици*, 1253^a9-18.

⁴ Платон, *Држава*, 411d.

дон његовим философским тестаментом и последњом вољом. О томе на свој начин свједоче и његове последње ријечи на самом крају дијалога: „Критоне, Асклепију дугујемо пијетла. Принесите ту жртву, немојте за-боравити“.⁵

Ако знамо да се пијетлови приносе на жртву богу Асклепију у знак захвалности за излечење, онда помало реторички звучи питање о врсти болести која је на крају излијечена током последњег Сократовог разговора са пријатељима. Одговор на то питање већ је дат, али то није одговор какав проналазимо у тумачењу овог чувеног мјеста код Фридриха Ничеа. Јер, ријеч у Сократовом обраћању: „ја Асклепију дугујем једног петла“, у Ничеовом тумачењу, „та смешна и ужасна - 'последња реч', за онога ко зна да чује значи: 'Ах Критоне, живој је болесѝ'! [...] Сократ је *йаѝио од живоѝа*“.⁶ Колико год било утицајно контроверзно Ничево тумачење Сократових „последњих ријечи“,⁷ њихово право тумачење садржано је у дијагнози те болести коју је поставио сам Сократ. Јер, у кључном дијелу дијалога, Сократово аргументовање у прилог бесмртности душе улази у кризу, наилази на оповргавање код двојица његових пријатеља, по имену Симија и Кебет. Услед тога и остали Сократови пријатељи и учесници у расправи почињу да постају неповјерљиви и губе поуздање у било какву аргументацију. Ако у фундаменталним људским стварима заказује повјерење у аргументативни дискурс, онда тиме бива доведен у питање смисао сваког даљег разговора.

У наставку дијалога *Фегон*, Сократ успијева да излијечи своје саговорнике од тог највећег зла које може да се догоди човјеку и управо отуда тражи да се непосредно прије његовог смртног часа принесе пијетао на жртву Асклепију, у знак захвалности за излечење, али не од живота, како је тврдио Ниче, него од мизологије.

И док у *Фегону* мизологија фигурише као дијагноза душевног стања појединаца који постају когнитивно непри-

⁵ *Фегон*, 118а7.

⁶ Фридрих Ниће, *Vesela nauka*, превео Милан Табаковић, Београд: Grafos, 1989, параграф. 340, стр. 235.

⁷ Против Ничеовог тумачења аргументују Laurel A. Madison, „Have We Been Careless with Socrates' Last Words?: A Rereading of the *Phaedo*“, *Journal of the History of Philosophy*, Vol. 40/4 (2002), 421-436, Francisco J. Gonzalez, „Review: Is There an Art of Living?“, *Salmagundi*, No. 126/127 (2000), 253-275.

јемчиви за разложну аргументацију, у *Држави* мизологија добија шири друштвено-политички контекст и постаје зло које неминовно води пропадању цијеле заједнице. У оба случаја, важност Платоновог открића и упозорења на феномен мизологије као на патолошко стање душе и друштва превазилази оквир његових дијалога који нијесу релевантни само са становишта подстицања рефлексивности код савремених читалаца.

Мизологија је опасност која пријети савременим демократским друштвима која одбацују властито културно наслеђе и показују отворено непријатељство према грчко-хришћанској идеји логоса. Само што, за разлику од грчке антике, у хришћанској култури пијетао више није симбол за жртвоприношење Асклепију у знак захвалности за оздрављење. У јеванђелској причи апостол Петар препознаје Бога тек када је пијетао запјевао. Тада је препознат очовјечени Божији Логос, Ријеч и Смицао у обећању: „И познаћете истину, и истина ће вас ослободити.“ (Јован., 8:30-32).

Ову егзистенцијално-онтолошку свезу између истине и слободе имао је на уму Николај Берђајев, и сам предвиђајући долазак доба мизологије и постистине: „Демократија је – слободољубива, но слободољубље не ниче из уважаења човечјега духа и човечје индивидуалности, то је – слободољубље равнодушних према истини“.⁸ На овај феномен је указао и Албер Ками, говорећи да „(...) човјек којег се не може увјерити јесте човјек који улијева страх“, додавши на то да „(ж)ивимо у страху јер увјеравање више није могуће“.⁹

Али, умјесто живота у страху и бјежања од стварности, мизолошко стање душе и друштва захтијева непрестану борбу, сократовско-платоновску и хришћанску, дијалогску... Јер, дијалог човјека са човјеком и човјека са Богом најбољи је лијек против мизологије. Тим прије што Сократ, као и Христос на свој начин, играјући улогу Тезеја, ослобађа своје дезоријентисане пријатеље из лавиринта који илуструје савремене хибридне политичке режиме и од Минотаура који оличава њихове господаре у свијету постистине и мизологије.

⁸ Николај Берђајев, *Ново средњовјековље*, превео др Никола Телер, Београд: КИЗ „Хипнос“ 1990, стр. 93.

⁹ Албер Ками, *Кронике*, Загреб: Zora 1971, стр. 84.

Драган ЛАКИЋЕВИЋ

ПЛЕМИЋ У НЕВИТЕШКОМ ДОБУ

Мајка га је звала „Рано“, у вокативу: Ранко и (х)рана!
Песник Ранко Јововић. Рођен у Косићу код Даниловграда 1941. године, умро у Подгорици 2020.

Титоградски гимназијалац, био је члан Клуба младих писаца Дома омладине „Будо Томовић“ – млађи од њега, поносили смо се што је некад, пре нас, и он ту разговарао о поезији и књигама, рецитовао нове, младе, бунтовне стихове, какве је писао целог живота.

Као и многи други, готово сви, у оно доба, на студије одлази у Београд – тамо је, као многи од нас, имао стрица.

Београд је нама песницима био други родни град: родили смо се кад се за нас као песнике сазнало у *Стјуџенићу* и *Видицима*, на трибинама од Калмегдана до Славије, у кафанама од *Бранковине* до *Лије*, *Грмеча* и *Шумативца*. И та географија била је наш књижевни завичај. За тим катедрама непрекидно се предавало о нашим братствима и племенима и домаћим јунацима из Никшића, Билеће, Ваљева, Бијелог Поља...

Завичај код „Коларца“

Уместо на Факултету, остао је код *Коларца* – ту, за карираним столовима, дане су проводила „браћа по перу и несаници“. Песнике су једнако познавали конобари и професори универзитета. Песници-дошљаци ту су стицали стаж и постајали кандидати за урбане боемске легенде. Усмена реч била је уважена и упамћена колико и штампана.

Тамо су га већ чекали: Аца и Брана, и дружина остала – већина их је сада бесмртна: Пајић, Гробаров, Крца, Амбро, Чуде. Има и живих сведока. С њима су били глумци и сликари... Који памте и који заборављају.

Средишња фигура боемске епохе Ранка Јововића био је Брана Петровић, песнички геније, духовити мудрац, енигма за чуваре реда, закона и тековина револуције. Ранко га је до краја живота сматрао највећом песничком звездом коју је упознао у доба кад Кнез- Михаиловом пролазе и Таса и Мија, и Матија и Стева, а са Десанком сви смо били род род... До Бране је увек био Аца (Секулић) једини од толико песника коме је замерено што је написао песму о Титу „То мајка више не рађа“; Антикомунист, Ранко му то није замерео. Кад се Аца правдао Раичковићу, како су и други – рецимо Миљковић – писали песме о Титу, овај је рекао: „Миљковић се убио!“).

Ранко је у Београд дошао са две штампане збирке песама: *Гвоздена шума* и *Додир шуме* – прва је штампана у Титограду, друга на Цетињу – све је тада било ћирилицом...

Ранку је, чини се, било важније да буде присутан и будан међу песницима, живим легендама са улице и из школске лектуре: Десанка, Ћопић, Давичо, Вукосављевић, Б. В. Радичевић, Васко...

На том Олимпу, знало се ко је Ранко.

Мало је радио као новинар у листу неке фабрике или комбината – од нечега се морало живети, мада је Петар Пајић причао како си у то време, у Београду, без и једног динара, свакога дана могао бити пијан: где год уђеш, неко маше и зове: Ајде, Перо, на пиће!

Онда се вратио у Титоград.

Посао у Скупштини

Титоград је имао своје боеме, Витомира Николића пре других.

Како се ближила тридесетогодишњица Револуције, тако су комунисти све више побеђивали и бранили своје тековине које су, од толике славе, и њима самима постале сумњиве. Партија је увећавала чланство и стезала редове. Ранко је био у проблему: његов отац, професор књижевности, у току Другог светског рата, нестао је са војском Краља и Отаџбине. Син је пак био виђен као даровит – млад, леп, жустар... Без посла.

У љубавној песми „Балада“ имао је следеће стихове:

И док млатараш, док се клатиш

Ко онај злодух посвуноћ

У глави ти се мути, јави

Да ли ће доћ... Доћи ће, доћ...

Довољно да га, на саслушању питају: *На која си мислио? Ко ће гоћ? Одакле ће гоћ? Признај све!*

Главешина црногорских комуниста оног доба наређује да се Јововићу да посао – ништа мање него у Скупштини Црне Горе... Неко је питао:

– Како у Скупштину, друже пре’сједниче? Знаш ли ти чији је он син?

А главешина:

– Е, ако је Ранко опаснос’ за Скупштину и Државу, нека пропа’ну и Скупштина и Држава!

Песниково радно место било је у Документацији – замишљамо га негде у подруму, међу актима и регистраторима, где су средства за рад били фото-копир-апарати и спајалице...

Лични и општи бол

Живети је било лепо, али није било лако. Велика горчина обузимала је песника и његове речи. Језик је био израз срџбе и недостатка љубави... Надмоћ песничког племства била је на удару многих – највише каријериста и сељака у градском оделу, службеника администрације и комитетских функција... Било је то време погодно за развој шпијунског заната, који је и у Црној Гори имао знатне традиције... „Вито, Мишо, Перо и Ранко, на Црквини, у друмској кафани, пјевали *Ко што каже Србија је мала!*“ Тада се остаје без посла, лете кривичне пријаве...

Почињу политичке деобе које захватају и књижевно-уметнички свет.

Зачиње се комунистички сепаратизам: вођа бесповратно стари, ратници умиру, на власт још долазе гори:

Нема више госпде.

Све го гологлав голанфер и голман

И шмокљан и к томе слика и прилика –

Погледај те фаце, те буразере

Мажњавају крајају крканцију у ресторацијама...

Полако, али све брже, пропадају вредности, и песник то гледа, реагује, приказује у реским сликама и љутим речима... Војводић и Ћупић пишу чланке и памфлете, Јововић горке и реске стихове.

Режим не пристаје на примедбе, брани се и оптужује: да је песник незадовољан поретком који је извојевала Револу-

ција и делује с циљем да се на власт доведу поражене и назадне снаге...

Ранко је знао за милост и братство и опраштање – само понекад провалио би из њега бол: гнев из детињства ускраћеног и обележеног очинством и трагедијом појединца и народа.

Лични бол постаје општи, кад добије песнички облик и значење.

Кад је заказано суђење Гојку Ђогу, за књигу *Вунена времена*, годину дана после Маршалове смрти, ког су дежурни ловци препознали у симболима и профилима необичне поезије, Ранко лети у Београд – да буде присутан, да и он преузме део песникове кривице, ако не може део казне...

Међу Црногорцима

У Црној Гори, расаднику Голог Отока, ниједно зло није прошло: увек је остао макар заматак, да се понови кад буде погодно за рађање зла: гувернадуре, харање Куча, Николине краљевске улизице, комите из Гајете, шпијуни свих земаља... Субјект је усамљен као песник:

Како сам црн као крило орла
 Како сам усамљен као мој отац
 Како сам се зажелио вина, друштва, домовине –
 Како живиш међу овим Црногорцима
 Како се не убијеш!

Јововићеве књиге зидају тврђаву језика и лирског пламена – незадовољства: *Дивљи њлач*, *Пољубац за Ану Ахмајову*, *Гомилање сјраха*, *Земља за укой*, *Црњански*, *Пајани њред расјећем*. О њему пишу Миодраг Перишић, Никола Милошевић, Срба Игњатовић, Владимир Секулић. Трипковић му посвећује песму „Страдалник“.

Црногорски песнички круг поделио се. На једној страни српски и пројугословенски, на другој антисрпски и комунистички. Божанство поезије наклоњено је првима, режим је наклоњен другима. Први пишу и штампају ћирилицом, други прелазе на латиницу – то је њихов отклон од српског језика, културе и искона... По тој линији делио се и грађанин и народ. Песниково је да вапије у пустињи.

Но, он није сам. У Подгорици бугари Момир Војводић, вилинским гласом пева Миодраг Трипковић, а од млађих: Саво Лекић, Славко Живковић, Влајко Ђулафић... да поменемо

само мртве... Београд није далеко – сија као огледало... Црногорски режим схвата да се од Београда мора одвојити све: најпре партија и полиција, потом валута и државна граница, па ако то прође, могу се преименовати и узурпирати језик, црква, име и презиме... По партијском задатку, почиње *испирати предака* (Драган Станић).

Песника све то боли. Његов дух пламти. Он пише стихове као крикове у ноћи. Песме су портрети негативних јунака и жигови срама у моралном и традицијском дискурсу. Својеврсно изгнанство обележава субјекта/јунака Ранкове поезије.

Југославију растурају споља и изнутра, Србија је нападнута са свих страна. Ранко тада уређује часопис *Сиварање*. Једног дана, Министарство културе укида средства свим новинама и часописима на ћирилици и они истог трена престају да излазе... Уместо потпуне ћирилице од искона Црне Горе, уводи се потпуна латиница, као у доба аустријске окупације 1916–1918...

Како то делује на српског песника и како се односи на њега – види се у његовој поезији, чак и у самим насловима књига: *Мрачни хљеб*, *Шта је човек без њодвића Госиоде*, *Земља за укои*, *Залазак сунца заувјек*.

Још од раних стихова, Јововић на уму и у стиху има мотиве власти и кукавичлука. Моралне димензије подразумевају се у тим мотивима и односима, мада у његовим раним песмама преовлађује емоционалност, а у зрелима етичност.

Поезија је пуна бола и беса, очаја и моралних излива. Све даље од Његошевог мисаоног злата, песник је све ближи моралним императивима Марка Миљанова и његовог учења да је срамота тежа од смрти!

Црногорци тако често мисле да знају много, или све. Ранко је знања бирао – волео да зна она посебна: била су у животу и у књигама. Његова лектира била је друкчија.

Тугованка за песницима

Јововић добија највеће награде за поезију. Награде су, исто, српске: *Марко Миљанов*, *Лаза Косић*, *Грачаничка њовела*, *Јелена Балшић*, *Јован Дучић*, *Бранко Ћопић*, *Одзиви Филипу Вишњићу*, *Жичка хрисовуља*, *Извискра Њеиошева* и многе друге. Али, као посебне казне, као осуде на самоћу, стижу смрти песника и пријатеља: ево и Ранко, са Ацом Секулићем, доиграо из Подгорице, да на Новом гробљу сахранимо

Раичковића – нема ту ни државе ни државне телевизије, али у спроводу корача стотинак песника... Плакао је за Ацом Секулићем и за Ракитићем и за Момиром, никад се није потпуно опростио са нераздвојним другом Миодрагом Трипковићем, ни са животном сапутницом Надеждом Лазаревић (која је, деведесетих, обнављала Коло српских сестара у Црној Гори), али највише тужи за Бранчилом Петровићем и светом у чијем је средишту столовао:

Оде ми Б. Петровић
У ведре небеса –
Од сумње и горчине
Сав се разби у звијезде и дубине.

А ја се зажељех београдских лица
Улица и кафана. И пића.
И нашег царског живота
До свитања и преко свитања.

И расплаках се за звијездама
За „Коларцем“ и „Липом“
Да се још једном у тим рајским одајама
Потучем и изљубим
С неким непознатим типом.

Али данас
Кад ја немам много разлога да живим,
Мада друкчије не могу,
Прођем градом,
И чујем шапат књига у излогу,
И помислим: То твоје Срце бије –
Страшно је, брате, живјети од живота
Кад живот више није.

У подгоричким баштама и кафанама Јововић сваког дана прича о Београду и његовим легендама. Саговорници, чак и они који никад нису били код *Коларца* и у *Клубу књижевника*, све то имају пред очима – имена, лица, речи, реплике. На престолу седи Брана, као неки боемски поглавица.

Лиричар са епском храброшћу

Београдска Просвета штампала га је 1981, а Српска књижевна задруга трипут – у три своје најугледније едиције:

Гомилање сѝраха у „Савременику“, Издахнућу на балкону у „Атласу“, Чекајући јакобинце у плавом „Колу“...

Кад је долазио на промоцију „Коло на Коларцу“ – био је то један од његових последњих долазака у Београд – конобар Божа, код *Коларца*, познао га је после тридесетак година: *Где си, Ранко, шѝо ѝе нема! Јеси ли жив?*

Долазак на Сајам књига за Ранка је био годишња обавеза. Тада му се Брана Петровић поверио: „Кад уђем у Сајам, стално држим цигару у углу уста, да се не љубим с Црногорцима – знаш како они кидишу!“

Ранко је био отмен и господин. О томе је лепо говорио Бећковић, на комеморацији у Српској књижевној задрузи.

Био је лиричар са епском храброшћу.

Увек је каснио на састанак – поздрављали су га, на улици, и задржавали многи. Он је хтео сваког да уважи и сваком да одговори.

Вечити младић!

Омиљен, уживао је поштовање многих из противничких табора.

Власт му је посредно нудила да јој приђе, па да добије све: националну пензију, Његошеву награду, кућу и шофера.

Он је, међутим, био књижевни потомак Марка Миљанова, Драинца, Диса, Васиљева, Црњанског... Сународник Јована Дучића...

У прилогу последње књиге унео је и писмо Добрице Ћосића, пуно скепсе и опроштаја од живота и од заједништва Србије и Црне Горе – две земље истог народа, вере и језика.

Те две земље у Ћосићу можда су се могле раздвојити. У Јововићу, не могу – ни сада ни увек.

Умро је у време великих православних литија у Црној Гори, почетком 2020. године. Доживео васкрс већег и бољег дела народа. На вест о одласку песника и пријатеља, написао сам:

Нека оне велике литије ѝправославноѝ народа ѝо ѝрѝовима и ѝуѝевима „усѝравне земље“ Црне Горе буду сѝровод ѝеѝовом срѝском ѝраку.

Често би за неког ко је „разминуо“ рекао: *Слава му души!*

И ми да кажемо: Слава души Ранка Јововића, песника, и сада и увек!

УЦБЕНИЧКА ПОРНОГРАФИЈА

ЕСЕЈ

Говорио сам досад често о разарању српског школства и сад ћу покушати да покажем како се то, и уз помоћ којих сила, чини преко уцбеника као основног – разарачког средства. И пратићу две врсте таквих уцбеника: оне који описују људску биологију и оне који отварају видике према људској души. (А после им додати само покоју појединост о томе како се уопште разара[ло] српско памћење.)

Оно прво почињем наводом да се у речницима српског језика *џол* дефинише као ‘анатомско-физиолошка обележја по којима се разликују мушке и женске јединке и имају улогу у оплођењу; *род*’; с друге стране, реч *род* има више значења и једно је од њих ‘пол’ (с ближим одређењем: *мушки род*, *женски род*). У српском језику те су две речи, дакле, синонимне и нико ни Српкињу ни Србина није могао поучавати којег је *џола* или *рода*: они су се увек рађали и развијали са јасно одређеним полним, тј. родним идентитетом.

Прилике су се у том правцу почеле мењати кад је Ален Далс, половином прошлог века, најавио да ће *они* „уништити омладину“, после се на трагу те идеје Кинси размахео са својим педофилским пројектима и врштање силованог двомесечног детета „дефинисао“ као његову оргазмичку манифестацију, његов „научни образац“ у наше дане Бајден унапредио у налог да се некрофилија и зоофилија природе свету „као сама срж демократије“, педофили из Светске здравствене организације „прописали“ да дете од рођења треба учити да мастурбира, а њихова сабраћа затражила да се граница дозвољеног сексуалног односа са децом спусти испод десет година. Ослањајући се на такву „науку“, и наши педофили из министарства за осмуђену памет (или из ЗУОВ – не знам како су „распоредили надлежности“) утврдили су да се „пол и род не поклапају“, да се пол одређује рођењем, а род се формира током живота, да

се пол „носи међу ногама“, а род „у глави“ и да деца могу да „бирају“ шта ће им од тога бити лепше без обзира на то шта „носе међу ногама“.

Наука о томе да полни и родни идентитет нису синоними, како видимо, заснива се на ставу да је оно прво „биолошко својство“, а ово друго „друштвена улога“ (коју преузимамо током живота и своди се на „наш осећај“ *мушкостии* или *женскостии* – наши аутори говоре о *женственистии* јер српски језик још нису научили). Тиме се једној биолошкој чињеници „признаје“ социолошки статус у складу с педофилском памећу која такву науку заснива: девојчица може бити дечак ако јој се то више допада, а може бити и једно и друго и тада је обележена међуполношћу, тј. показује се као родно неутрална, одн. као *интерсекс*, али се не зна је ли то *међуиол* или *међурод* и да ли то може бити *транспродна* особа. А онда се на то надовезују и неке друге недоумице па међу њима и она о *сексуалној оријентацији* (која може бити хомосексуална, бисексуална, хетеросексуална и не знам да ли тамо спадају и Бајденове некросексуалне и зоосексуалне оријентације). И ту се срећемо с крупном недоумицом о заснованости нове кинсијевске педофилске памети: с обзиром на њихов „инвентар“, која се од тих „оријентација“ може сматрати „природном“ и, у случају да се сагласимо да „таква постоји“, ваљало би поставити питање у чему су оне остале „неприродне“ и какви се односи према њима могу успостављати.

Не знам колико у овој причи „има реда“, али је много извесније да у свему о чему говоримо има много више педофилске комбинаторике и „бајденовске демократије“ него – биологије. Показаће нам то и следеће појединости (према „Клетовој“ интерпретацији): „Поред родног идентитета, постоји и *родно изражавање* које се односи на то како особа показује свој родни идентитет“ (како се облачи, шминка, какву има фризуру); „није увек лако разумети разлике између родног идентитета, родног изражавања и полног идентитета, а треба имати на уму и да је родни идентитет различит од сексуалне оријентације“; „то што је хетеросексуална оријентација већинска не значи“ да оне друге „треба да буду предмет *дискриминације*“ будући да „управо биолошка варијабилност омогућава процес еволуције“ (па хомосексуалци и они који не разликују „мушко“ и „женско“ могу знатније да „подупру“ еволуционе процесе); „различитост никако не треба да буде основ за пре-

драсуде, осуду и дискриминацију, а право на родни идентитет и сексуалну оријентацију је *законом зајаранјовано њраво* свакога од нас“. Слично о томе „учи“ и „Вулкан“: они који осећају да нису полно потпуно утемељени „могу доживети неки вид *дискриминације*“ па се то догађа и када је реч о „родном и полном идентитету“ будући да „у многим случајевима друштво намеће да они морају да се подударају“.

За шири увид у ту проблематику узећемо „Вулканово“ разјашњење о *међуполним* (интерсексуалним) *особама*, за које се вели да се то њихово својство може утврдити већ на рођењу, али понекад тек касније (кад се, рецимо, покаже да особа са спољним женским органима не добије месечни циклус јер нема јајнике и материцу); такве се особе „могу идентификовати као особе мушког или женског рода, али има и оних који себе сматрају *родно неутралним*, тј. да не припадају искључиво једном или другом роду“. Посебно се, при том, истиче да је „као и код осталих *различитости* (*курзив* – Д. П.) међуполним особама веома важна подршка и разумевање околине“ и да „ми као друштво треба да развијемо осећај и разумевање за све различитости, да прихватимо да је у реду бити друкчији, све док нечије понашање не угрожава друге“. И овде се, дакле, срећемо „с позивом на толеранцију и демократију“, али томе ваља додати још две занимљиве појединости: *прва* је од њих да је „међуполност релативно честа у људској популацији“ (таквих „има више него риђокосих“), а *друга* да „*међуполност није медицински проблем*“.

И управо нас те две појединости доводе до суштине проблема о којима говоримо, односно до питања: *колико су такве појаве честе* и како их треба објашњавати ако нису *медицински проблем*.

У књигама које се пред нама налазе та се два питања *не постоваљају* и ја ћу сада покушати да то учиним – са становишта сопственог незнања.

Ја сам, негде, чуо (прочитао?) податак да таквих (бајденовски демократских, међуполних, родно неутралних, хомосексуалних, бисексуалних, интерсексних, трансродних, педофилских, некрофилских, зоофилских, различитих, дискриминисаних, друкчијих итд.) има – *1–3 проценти људске популације*, не знам је ли то „више него риђокосих“ (Клет нас о томе не информисе јер се он више бави идеологијом него биологи-

јом) и ја ћу покушати да „вратим на тему“ и Клет и онога ко га је на такву памет „обавезао“.

И чиним то једноставним питањем: ако све то о чему говоримо *није медицински проблем*, зашто се о томе говори *са становишта медицине* (тј. биологије, анатомије, физиологије, психологије) и зашто се сви њихови налази преводе на ниво *идеологије*, тј. бајденовски дефинисане „демократије“ („различитост никако не треба да буде основ за предрасуде, осуду и дискриминацију“; „право на родни идентитет и сексуалну оријентацију је *законом загарантовано право* свакога од нас“; треба развијати „осећај и разумевање за све различитости“, при чему таква памет *заповеда* да је „у реду бити друкчији све док нечије понашање не угрожава друге“). И на тој се тачки сустичу и *немедицински* поглед на различитости, али и на границу од које нечије „понашање почиње угрожавати друге“.

За оба та проблемска комплекса Клет нам доноси уверљиву илустрацију: једна „атлетичарка“ освојила је много медаља на разним такмичењима (а међу њима и златну на 800 метара на Олимпијским играма у Рију 2016. године), али јој је Међународна атлетска федерација забранила да се такмичи у женској конкуренцији због „концентрације тестостерона у њеној крви изнад прописане границе за жене“ па се претпоставља да има „интерсексуално стање“ обележено „присутвом Y хромозома, што узрокује развој тестиса“, они остају „унутар абдомена и производе тестостерон... па се особа развија као жена са вагином, али без јајника и материце“. О таквом стању наши уџбеници говоре једино са становишта идеологије: такве су „женске“ особе „малкице оштећене“ са становишта анатомије, физиологије, биологије, психологије, тј. *медицине*, и за њих Клет вели да „треба имати разумевања“ без обзира на то што су тиме директно „угрожене њихове нормалне конкуренткиње“ будући да су медаље (за које се све оне боре) резервисане за неке актере за које се не зна јесу ли *мушкарци* или *жене*. Или, прецизније: не зна се јесу ли у њима „оштећени“ мушкарци или жене. И да ли се ту уопште ради о „оштећењима“ и „оштећенима“?

Помињем у вези с тим проблемским комплексом још једну појединост коју наши уџбеници заскачу, тј. занемарују, и опет је идеологизују: „Хомосексуалци на одређеним местима имају измењен волумен коре великог мозга, исто тако и можданог предворја, данас увелико познатог емоционалног гене-

ратора, таламуса... Интересантно је да мозгови хомосексуалаца реагују сличније мозговима педофила на стимулусе... Педофилија и хомосексуализам базирани су на сличним променама на мозгу, дакле ради се о психичким последицама можданих промена“.

Наши удбеници за појаве о којима говоримо веле да имају битну социолошку, тј. демократску димензију, из других извора сазнајемо да је Америчка психијатријска асоцијација (АПА) *наредила* (1973) да хомосексуализам нема медицинске основе, а двадесетак година касније томе додала и педофилију и садизам и тиме омогућила да се ти „немедицински феномени“ *медицински легијимизују* као највиша мера и образац државне памети, да се заштите као и свака ретка биолошка врста и да се законски уреди да се граница дозвољеног сексуалног односа са децом спусти испод десет година (и да таква памет уђе у програме Лабриса, Инцест траума центра и ЗУОВ-а – рецимо). То тако изгледа данас, али је занимљиво да се пре поменутих наредби на хомосексуализам и педофилију гледало као на „поремећај“, тј. „девијацију“, тј. некакво „генетско оштећење“, тј. „генетски ексцес“. И ваља очекивати да ће, у следећем „вучењу“, из девијантних регистара оне напред поменуте асоцијације бити искључено, рецимо, и чедоморство.

Како постаје извесно, Кинсијеви педофилски налази, уз огромну финансијску подршку Рокфелерове фондације, пренесени су у закон, ушли у школске програме и, захваљујући умножавању настраних „сексуалних едукатора“, тј. педофила, довели до тога да се у много последњих деценија „деца уче у школама да буду објекти за педофилију“. На Западу тај „тренд“ утемељен је пре много деценија, а ми смо ту „мало заостали“ и неке „НВО“ (као што су, рецимо, Лабрис, Гејтен, Ламбда, Queegia, Аркадија, Инцест траума центар и друге такве) сад хоће да нам „спасавају образ“ и да покажу да и ми знамо „како се *то* ради по њиховим правилима“. А у вези с тим посебно је занимљива чињеница да се, рецимо, Инцест траума центар наљутио на министра Шарчевића и саопштио да ће „привремено обуставити улагање новчаних средстава у сферу образовања до повратка министарства“ на оно што заповеда »ЛГБТНЗ«-идеологија, тј. на „доследну примену УН конвенције о правима детета, Ланзароте конвенције, Закона о забрани дискриминације и Закона о родној равноправности“, тј. на оно што је срж кинсијевско-рокфелеровске педофилске

научне комбинаторике. Нормалан зналац лако ће разазнати да се иза свега тога налази настојање да се успоставе они механизми којима ће бити уништена омладина као претходница уништењу цивилизације. Такву „идеологију“ намећу педофилски монструми тиме што (под изговором да брину „о деčјим правима“) ограничавају права родитеља да контролишу понашање своје деце: родитељи не смеју детету забранити касни „одлазак у живот“ нити показати заинтересованост за то како тај „живот“ тамо изгледа, тј. да ли се њихова ћеркица тамо дрогира (и тада да ли „пуши“ или се „боцка“) или се само секса (и тада да ли то чини само са својим „дечком“ или с оним који се тамо затекне); родитељ нема право да зна да његово дете има криминални досије у полицији или наркомански на некој клиници; родитељи немају право да знају ни да је „њихова синчина“, на неком трећем месту, до краја довео „процедуру промене пола“. А ако било коју од тих забрана прекрши, родитељу је остављено право да затвор упозна изнутра зато што је – „угрозио интегритет детета“.

То је један аспект приче који нам је раније „образложио“ Инцест траума центар, а онај други остаје сасвим нејасан: која то „новчана средства“ Центар улаже „у сферу образовања“, из *којих извора* она долазе и с *којим се циљевима* улажу у образовање: да ли с циљем да се деца *одбране* од сексуалних первертита и садиста или, што је много вероватније, да им се *погведу* у складу с налозима »ЛГБТНЗ«-идеологије? (Да је у питању овај други мотив, показују све појединости које се горе наводе: конвенције које су изведене из Кинсијевих педофилских налаза и домаћи закони који су на тим налазима такође засновани: закон о заштити сексуалних первертита и садиста и закон о заштити недовршених жена.)

И тако нас сва ова прича изводи на чистину: уџбеници о којима говоримо не баве се биологијом него идеологијом, тј. бајденовски схваћеном „некрофилно-зоофилном демократијом“. И њихов је циљ да нам „поуче децу“ да је нормално бити *ненормалан, девијантан, њоремећен, биолошки ошићен, обележен ѱенейском ѱрешком*, да се не зна је ли човек *мушкарац* или *жена*; и да може бити да није ни једно ни друго него нешто треће; и да том *девијацијом, ѡоремећајем, биолошким ошићењем, ѱенейском ѱрешком* може бити обележено *1-3 ѡроценћа* људске популације, да то може бити разлог *за ѡнос* и основа да се таквој (*девијантној, ѡоремећеној, ѱенейски*

ошћене) мањини **призна право** да ону огромну већину од 97-99 процената својих **нормалних** поредника терорише сопственом девијантношћу и присиљава је да и она буде *девијантна*, тј. *поремећена*, тј. *ненормална*. И да је **преводи** у *девијантну*, тј. *поремећену*, тј. *ненормалну* будућност, ону коју људској цивилизацији приређују они примерци људске врсте за које је давно речено да их је – Бог обележио.

*

ESEEJ

Сва наша досадашња разматрања односила су се на то како девијантне особе „заслужују разумевање“ („толеранцију“, „подршку“, „законску заштиту сексуалне оријентације“), али поглед и на неке друге уџбенике који се деци стављају у руке у њиховом раном узрасту показује да се иза свега о чему говоримо налази – **девијантна српска национална џамеј**. Она је, рецимо, уредила да педофили из ЗУОВ-а, у договору с Лабрисом и/ли Инцест траума центром, одреде да **неко** има право да ујутру буде „мушко“, у подне „женско“, а увече „(н)и једно (н)и друго“, да то „министарска сабраћа“ овере, а Клет запише, објасни и запечати за вечност. Та се „сарадња“ огледа, рецимо, и у томе што је Лабрису пошло за руком да из српских школа избаци шест уџбеника зато што у њима, на прави начин „и афирмативно“, није објашњено оно што нам је остало нејасно и кад смо саслушали све оно што нам је о томе разјаснио Клет: да „генетски ексцес“ није медицински проблем јер ону атлетичарку „не боли ништа“ (а Светска атлетска федерација цепидлачи због такве безначајне „ситнице“ каква је она да се не зна је ли она *женско* или *мушко* па због тога није јасно да ли се она можда [не] такмичи у „погрешној конкуренцији“).

Таква се девијантна памет, у лепој мери, испољава и у српској књижевности и о томе доносимо само покоју назнаку коју ишчитавамо из новинарског записа Љиљане Бегенишић. Па је на линији такве памети, рецимо, из Његошевог дела „очишћено све што смета евроинтеграцијама“, испуштена је његова реч да Енглези још држе „мртву турску руку под српском гушом“, *Горски вијенац* „сведен је на предлогачак за проучавање народног обичаја обавезним одломком »Бадње вече«“; „косовски мит“ уписује се као забрањен појам у свим читанкама које се могу наћи у рукама српских ђака; из *Романа о Лондону* испуштени су фрагменти о напаћеним Србима, „а одабрана је емиграција из царске Русије“; с друге стране, из

Сеоба је, место многих сцена српског страдања, „описана прељуба и братоиздајство Вуковог брата Аранђела Исаковића и његове снахе Дафине, Вукове жене. Одломци у појединим читанкама обједињеног издавача садрже експлицитне сцене љубавне страсти и распамећености главних јунака“ и зато као наслов овога прегледа и бележим нешто што сам раније налазио код оних „издавача“ који су се љутили на Шарчевића: у српској књижевности нема значајнијих страница од оних порнографских. Као што се, пред налетом педофила и недовршених жена, ни српски језик није могао одржати па се у њему, уз *мушки* и *женски род / ѿол*, појавио и *педофилски ѿол*, и *недовршени род*. И појављују се неки чудни језикотвори жена којима није довољно да буду *боља* половина људске врсте па су намериле да се изједначе с оном *ѿором* половином и сад се муче да начине „женске“ речи према „мушкима“ (према *инжењер* може *инжењерка*, према њој и *режисерка*, а може и *инжењеруља* према *режисеруља*), али им озбиљне проблеме доносе *ѿрудница*, *ѿорогиља* јер још не знају како да према њима начине „мушке именице“. А без њих се, веле, „неће моћи“ кад Чомићкини и Зоранини једнополни *суѿружњаци* почну да рађају и да нам поправљају наталитет. И да надокнађују оно што су оне (и њихове „жене у црном“) пропустиле да учине док су се бавиле демократијом, Трилатералном комисијом и ружењем Срба и српског имена и језика па нису стигле да, помало макар, буду и – жене.

До које је мере доведено сатирање српске школе, показују и нека разматрања Александра Липковског о „страдању“ математике. Као наставник „Линеарне алгебре“ („једног од фундаменталних предмета на студијама математике, без кога не може да се иде напред“), он је утврдио да је „знање које показују студенти... на самом почетку својих математичких студија, из године у годину, све ниже и ниже“ и, трагајући за коренима таквога стања, стигао до нижих разреда основне школе. И утврдио да је већ тамо „функција образовања једноставно деградирана“ јер деца у прва четири разреда основне школе не само да „не знају таблицу множења, него не умеју ни да пишу“, при чему „све остало није толико важно колико те две основне компетенције“. Свему томе Липковски додаје и своје дубље увиде у механизме разарања српске школе и у вези с њима две су појединости посебно погубне.

Прва је она да да се „образовање мора финансирати из буџета, не из кредита, не из средстава страних фондова и помоћи, а то се управо дешава. Страна средства, страни дародавци, страни кредитори финансирају... своју агенду“: издвајају и одводе најспособније, а нама остављају „оне друге“, при чему таквим својим понашањем неука српска власт или несвесно пристаје на свој колонијални статус или међу педофилима-реформаторима школства „негује“ и стране разараче српске националне памети.

Друга је појединост много малигнија и, већ по себи, трагичнија: судбину српског школства уређују „две мафије. Једна је информатичка мафија, која за свој интерес има имплементирање што више рачунара, интернета и свих информатичких ствари. Друга је грађевинска мафија, која са друге стране, има интерес да се школама одузме што више простора, да се што више школског простора пренамени, да се не отварају нове школе, да се пребаци у приватну сферу свака државна иницијатива за отварање нових вртића, школа и факултета. Те две компоненте имају изузетно погубан ефекат на образовање. Имате у школама, чак и у овој ситуацији КОВИД-19, проблем простора, а притом много школског простора у Београду је неискоришћено и пренамењено. Имате ситуацију са плацом на Новом Београду поред Факултета драмских уметности, који је годинама био предвиђен за високо образовање, а сада је одједном пренамењен. Влада га је пренаменила, то ће сада бити простор за Министарство унутрашњих послова“.

Наводећи такве чињенице, Липковски „амнестира“ Министарство од одговорности „да се није снашло да сачува квалитет образовања“, али превиђа чињеницу да су неки министри били врло агилни у отварању приватних школа и у Србији и „у региону“ (понекад с високим „процентом власништва“), али су често знали „акредитовати“ и неке „факултете“ или „универзитете“ (испод Три букве“, или на аутобуској станици „иза бифеа“, или у „киоску на раскрсници лево“). А како се тамо „студира“, сведочила ми је колегиница сопственим искуством: на испит из „страног језика“ дошао јој кандидат који није знао ни азбуку, она га вратила једном, па још једном, али трећи пут то већ није могла јер ју је „декан“ обавестио: „Колегинице, он је платио све рате!“ Таквих „студија“ има и на „државним универзитетима“ и о једном од њих и сад се пише), а на њему се могу студирати и неке „науке“ којих ниг-

де на дуњалуку нема, али их је онај министар који све зна и никога не пита „устопоставио“ одмах пошто је – укинуо Национални просветни савет. (А није га баш ни укинуо, али га јесте обесмислио: правна служба обавестила га је да на то „има право“ ако мисли да зна више, и „види даље“, од НПС.)

Завршавам овај оглед о пропадању српског школства једном мало необичном „статистиком“: у трима књигама о ишчашеној биолошкој памети коју смо напред покушали представити, по свему судећи, мушкарци су скоро изумрла врста: остало их је само двојица – насупрот 24 жене које ове књиге потписују као аутори, рецензенти и „евалуатори“. Не знам да ли ће то бити потврда да жене много боље разумеју налоге кинсијевске педофилске памети, али је извесно да су се Српкиње жестоко проредиле: овима које су остале много је важније да кастрирају језик него да буду *жене*, много им је лепше да буду *инжењеруље* и *режисеруље* него *мајке*; и много им је лакше, и профитабилније, да буду „кандићке“, „бисерке“, „милићке“ и да се мотају око „трилатералних“, „билдербершких“, „сорошевских“, „бајденовских“ и/ли сличних адреса и тамошњих доларских благодати. Спремне да распродају све оно што су њихове (пра)мајке уграђивале у српску повесницу и српску традицију. И у српску душу.

И зато Србе више нема ко да *скрене с њуџа* – према тминама историје.

Од оваквих данашњих Српкиња то се не може очекивати. Оне су, у међувремену, безнадежно појевтиниле и више се не могу довести ни у какву везу са женама о каквима је, рецимо, беседио Владика Николај и каквима су припадале њихове (пра)мајке „које су волеле своју децу више но себе и своју отаџбину више но своју децу, мајке које су знале једну од највећих вештина овога света – да од детета створе херојски јака и карактерна човека. На место ових мајки садашњост показује жене које мисле да се могу звати мајке само ако роде дете и науче га себичности, жене које су увек пре жене но мајке и увек све друго пре него жене“.

То су такође знали и бугарски кољачи у Топличком устанку кад су записали да су „најопасније српске жене“ и да су, „као одушевљене патриоткиње и изванредне организаторке, ...носиоци српских идеала“. И зато их са једнаким жаром клали као и њихову браћу и мужеве.

Њихове кћери данас се не могу срести на путевима којима су ходиле њихове (пра)мајке. Оне данас могу бити и председнице, и министарке, и трилатералке, и трофр-таљке, и режисерке, и билдербергуше, и инжењераче, и микробиологуље, али су заборавиле да буду – жене. И претвориле се у најјевтинију војску, башибозук – такорећи, коју светски олош предводи у свом походу најпре на словенско православље, а потом [ће] и на Словенство уопште.

А на челу тога олоша нашли се Енглези. С Американцима – као својом ударном песницом. И свима њима наше су уцбеникуше склониле све помене и поравнале све злочиначке трагове по којима су у српском памћењу остајали уписани.

И оставиле једино порнографију као највиши облик српске духовности и културе. И своје мисије. И заједно са још неким силама, прогнале Национални просветни савет из одлучивања о томе како да се нормалније уреди српско школство и да се Србима врати право на наду да о њиховој судбини неће бити пресудна реч оних који ни својим поступцима не знају управљати.

(Из необјављене књиге *Поћед у маїлу*)

ИСТРАЖИВАЊА

ИСТРАЖИВАЊА

Будимир АЛЕКСИЋ:

Христолошко освјетљавање

Њејошевој дјела

(радови о Њејошу Миџројолија Амфилохија)

Предраг ЖИВКОВИЋ:

Достојевски као најовјестилац

каџехона

Милорад П. РАДУСИНОВИЋ:

Црна Гора и Њејош у расјрави

Анијона Будиловича 1877. године

Будимир АЛЕКСИЋ

ХРИСТОЛОШКО ОСВЈЕТЉАВАЊЕ ЊЕГОШЕВОГ ДЈЕЛА (Радови о Његошу митрополита Амфилохија)

***Сажетак:** Рад се бави текстовима митрополија црногорско-приморској проф. др Амфилохија Радовића, објављиваним у периоду 1963-2014, а обједињеним у књигу Свети Петар II Цетињски јусићњак и Ловћенски јажновицац, коју је приредила Ивана Јовановић. Ријеч је о текстовима у којима митрополиј др Амфилохије освјетљава религијску димензију Његошевој дјела јоказујући да Његош стоји у хришћанском предању: јеванђелском, апостолском и светоотачком, те да је Христос централна личност Његошевој јјевања и мишљења. Ти митрополијови текстови доносе брину новину у јојледу јумачења и разумјевања Његошевој дјела. Његов јрисују Његошу је еминентно библијски и христолошки. Он јврди и доказује да је светост најбринија димензија Његошеве личности. Као доказ Његошеве светости, митрополиј Амфилохије ојширно износи и јумачи својства Његошевој бојословља које је, јо њему, библијско, јеванђељско и светоотачко.*

Кључне ријечи: ПЕТАР II ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ, МИТРОПОЛИТ АМФИЛОХИЈЕ РАДОВИЋ, ИСУС ХРИСТОС, ХРИШЋАНСТВО, ХРИШЋАНСКИ МОТИВИ, „ЛУЧА МИКРОКОЗМА“, „ГОРСКИ ВИЈЕНАЦ“.

У науци је већ констатовано да је остало недовољно проучено и запажено присуство хришћанских мотива у Његошевим дјелима, и да је хришћанска компонента Његошевог стваралаштва континуирано запостављана. То се, прије свега, може објаснити чињеницом да је српска мисао о књижевности

у дугом временском интервалу испољавала са Запада преузети отпор према намјери да се за основом литерарног израза трага у наслагама хришћански дефинисане традиције (Миличевић, 2013: 22). Давор Миличевић с правом дословно тврди да је „неповјерење поетике према теологији у посљедњих неколико вијекова (је) постепено расло и постало је готово универзална чињеница на свим просторима чији је претходни духовни развој био дефинисан хришћанским оквиром“ (Миличевић, 2013: 22). Тако је историја српске књижевности према хришћанском наслеђу имала предрасуде, па је према писцима који су у својим дјелима тематизовали своје религијске назоре учинила не мали гријех. Тако је било и са тумачењем Његошевог дјела. Иако је хришћански утицај на Његошево књижевно стваралаштво толико очигледан да га ниједан озбиљан интерпретатор не може заобићи, у протеклим деценијама настала је обимна литература која је настојала да Његоша по сваку цијену секуларизује. Тако смо читали радове у којима је „доказивано“ да је Његош агностик, скептик, па и марксист; у његовом стваралаштву су „откривани“ елементи гностицизма, новоплатонизма, манихејства, богумилства, а неки интерпретатори и тумачи су га чак проглашавали претечом дијалектичког материјализма и социјалистичког самоуправљања¹. Једноставно – многи аутори су настојали да Његоша укључе „у текуће идеолошке трендове, посматрајући га као баштиника рационалистичког, еволуционистичког, материјалистичког и уопште хуманистичког погледа на свијет“ (Кнежевић, 2016: 4).

Дакле, дуго се превиђао хришћански дух Његошеве књижевне творевине, а наглашавали су се и домишљали најразличитији нехришћански утицаји и мотиви у његовом стваралаштву². Кад све ово имамо у виду, јасно ћемо сагледати

¹ Као репрезентанта таквог приступа Његошу митрополит Амфилохије издваја марксистичког философа – др Душана Недељковића: „Треба се овдје само сјетити сомнабулизма Душана Недељковића и њему сличних 'револуционарних' идеолога и тумача Његошевог дјела, као и оних који, нарочито у посљедње вријеме, са својих идеолошких разлога поистовјећују код Његоша његово српство, вјеру и Православље, па да се види какав може бити Његош стваран по слици идеолошких предрасуда и заблуда појединаца или група људи“ (Радовић, 2017: 419-420).

² Први вриједан рад који указује на Његошево изворно хришћанско, јеванђељско, апостолско-светоотачко виђење и схвата-

значај радова митрополита Амфилохија посвећених Његошевој личности и његовом дјелу. Радови су обједињени у књизи *Свети Пећар II Цетињски џусишњак и Ловћенски шајновицац*, објављеној 2017. године (Радовић, 2017). Књигу, највећим дијелом, чине пригодни текстови, предавања и бесједе, које је аутор изговорио или написао у годинама обиљежавања двестогодишњице Његошевог рођења. У радовима објављеним у тој књизи налазимо обиље сазнања и увида важних за разумевање Његошевог књижевноумјетничког дјела и његове личности. Она представља, најкраће речено, христолошко освјетљавање Његошевог стваралаштва, које је уистину вјеродостојно. Митрополит Амфилохије стручно и компетентно говори о Његошевој вјери, његовом личном искуству Бога, као и о литургијском искуству једног архијереја. Већ у првом тексту књиге – *Свети Пећар II Пећровић Њејош, свједок Христа расијејоја и васкрслої* (који је заправо архипастирска посланица објављена о Васкрсу 2013.) митрополит Амфилохије показује да је Његошево виђење тајне људског живота, смисла људског живота и судбине човјекове на земљи „у знаку Христовог крста и васкрсења“ (Радовић, 2017: 13). Аутор указује на Његошево еминентно хришћанско виђење свијета и човјека у њему. Он истиче да „Светитељ ловћенски“ све своје погледе и ставове темељи на „Предвјечном Слову Бога вишњег“ (Радовић, 2017: 10), и – попут светог апостола Павла - „свеобасјава свјетлошћу Христове смрти и васкрсења“ (Радовић, 2017: 10). Митрополит Амфилохије с правом говори о Његошевом апостолском свједочењу Христа васкрслога које ће посебно бити посвједочено „и васкрсењем његовог свештеног ћивота на Ловћену, обновом цркве Св. Петра Цетињског и покојем његових моштију у њему, сагласно његовој последњој вољи“ (Радовић, 2017: 13). Аутор изричито тврди и доказује да је Исус Христос централна личност Његошевог пјевања и мишљења. Он истиче да је Његош Христа поставио као коначни критеријум и мјеру свега, тако да је „тај логосно-христолошки (...) моменат основна црта његовом богословља, које тек треба да буде проучавано и осазнавано на прави начин“ (Радовић, 2017: 364).

ње свијета и човјека било је саопштење др Атанасија Јевтића изложено на 18. Међународном скупу слависта, посвећеном Његошу а одржаном 11. 9. 1988. у Београду (Јевтић, 1989: 41-52).

Полемишући са ставовима неких критичара који су тврдили да је Његош био „црквени прелат који је најмање рекао и записао нешто о Христу“ (Радовић, 2017: 236), митрополит каже да је то „једна потпуно погрешна представа о Његошу, коју је записао неко ко суштински није продро у та најдубља ткања Његошеве мисли“ (Радовић, 2017: 236). Своје становиште о Његошевој христологији митрополит аргументује цитатима из његових дјела: „Ту је и Христово Васкрсење – Слово из кога је све настало, које је 'обучено у човјечество' 'Васкрсењем је смрт поразило'; ту је и Његово Рођење, Божић као најчудеснији празник – *Славио сам Божић у Вишлејем, славио га у Аѿонску јору, и: Нема дана без очнога вида, ниши ѿраве славе без Божића!* Толико је присутан Логос, вјечни Јованов Логос у Његошу“ (Радовић, 2017: 236). Митрополит Амфилохије учава и да је цјелокупно Његошево дјело, почевши од његове пјесме *Црнојорац к свемоћућем Богу* па до његовог тестаментa, прожето славословљем Творца, те да је то благодарење, славословље „суштина хришћанског, јеванђељског, библијског, светоотачког доживљаја Бога, а управо је то и суштина доживљаја Бога, свијета и човјека Петра II Петровића Његоша“ (Радовић, 2017: 231). Све су то, подсјећа митрополит, „литургијски изрази код њега, јер управо је благодарност, благодарење основни став православне Литургије и кроз то православног живота“ (Радовић, 2017: 231).

Сериозно разматрајући Његошеве поетске творевине, прије свих *Лучу микроkozма* и *Горски вијенац*, митрополит Амфилохије закључује: „Он је заиста богослов, по преимућству је богослов, не само у својој 'Лучи микроkozма' и 'Горском вијенцу', него и у осталим својим пјесмама“ (Радовић, 2017: 355). Према његовом мишљењу, Његош је богослов великог формата, „као Свети отац Цркве Христове, један од најзначајнијих богослова који је писао на овом српском језику, богослов, на страну и то што је пјесник“ (Радовић, 2017: 363). Већ самим насловом рада *Бојословље и еѿика мѿиpојолишиа Пејра II Пејровића Њејоша* митрополит Амфилохије одређује оквир у којем се креће његова анализа Његошевих етичких исходишта. За њега нема сумње да је Његошев поглед на свијет библијски – и старозавјетни и новозавјетни. Он тврди: „Петар II Петровић Његош се уздигао на ниво библијске етике, старозвјетно-новозавјетне. У том смислу је Стари Завјет и Изабрани Божији народ старозавјетни, и Мојсије као законо-

давац и пророк, надахнитељ овог и оваквог Петра II Петровића Његоша“ (Радовић, 2017: 362-363). Митрополит уочава и Његошеву пророчку компоненту, и наглашава да је Ловћенски тајновидац „несумњиво пророк: има тај пророчки, мојсијевски и јеремијски, доживљај човјек, свијета, тајне. Пророк Јеремија и Мојсије су му најблискији и најсроднији“ (Радовић, 2017: 363). Разматрајући Његошеву религиозност и важност религијских извора за његово стваралаштво, митрополит Амфилохије посебно инсистира на томе „колико је Библија преко богослужења присутна у свеукупном његовом виђењу тајне“ (Радовић, 2017: 358).

Митрополит посебно указује на значај Његошевог литургијског искуства као архијереја: „Литургија није за њега просто нешто што се догађа у времену и простору, као што ми обично мислимо, у неком храму. Литургија је за Његоша, за његов доживљај (...) функција бића свеукупне творевине. То је сакривено у његовој 'Лучи микроkozма'. Треба полако улазити у њен унутарњи ритам да би могао то да откријеш, и онда да се то повеже са другим његовим виђењима, у записима у његовој 'Билежници', и у неким од његових пјесама, у дјеловима 'Горског вијенца' и понегдје у 'Лажном цару Шћепану Малом“ (Радовић, 2017: 357). У раду *Богословско-молитвени лик Петра II Петровића Његоша* митрополит образлаже тврдњу да је литургија „појам који је веома присутан у свеукупном виђењу свијета и човјека код Његоша“ (Радовић, 2017: 222), те да је то нарочито евидентно у *Горском вијенцу*: „Треба имати у виду да се сва суштинска догађања у 'Горском вијенцу' догађају у оквирима Литургије, на саборима – на саборима о Тројичинудне, на саборима о Госпођину-дне... Дакле, Сав живот његовог племена, живот његовог народа, његове Црне Горе, Цетиња, Ловћена, сав је укомпонован управо у ту Литургију, у тај свештени ритам постојања“ (Радовић, 2017: 222).

Његошев богословски став из *Луче микроkozма* да се Слово Божије, Ријеч Божија, тј. Исус Христос, „обукло у челојечество“, митрополит узима као једну од основних истина Његошевог богословља, и сматра да је Његош Слово Божије, односно Сина Божијег, открио и пронашао у богослужењу

Цркве – у светој литургији³. Пажљиви аналитички увид у *Лучу микроkozма*, као и у Његошево литургијско искуство, упућује га на закључак: „Ако пажљиво прочитамо његова дјела видјећемо да је Његош – у свеукупном свом доживљају – по преимућству литургијско биће. Само што његова Литургија није просто само оно што се догађа у храму и што се догађа у човјеку као 'храму ништавоме' (...) него је његова Литургија – литургија која обуима собом свеукупно биће. Нема бића, нема створења, нема ничега од искони што се догађа а да није дотакнуто, да није укључено у оно што он назива *свешћена Литургија свесвешћја* – израз, колико је мени познато, који је једини и први употријебио на српском језику Петар II Петровић Његош. У тој једној реченици његовој, у ствари садржано је све оно што је он говорио и што је записао" (Радовић, 2017: 221). Митрополит наглашава да је, сагледавајући Његошево пјесмотвораштво у контексту литургије и у контексту „оне најдубље истине живота Цркве и богословља Цркве" (Радовић, 2017: 244), дошао до спознаје да Његош „оваквим богословско-молитвеним литургијским виђењем *свесвешћја* и *Оћњишћа свесвешћја* несумњиво спада не само међу највеће богослове, мудраце и пророке српскога народа, него уопште међу највеће европске и свјетске мудраце, тајнозналце и пјеснике" (Радовић, 2017: 243).

Због пјесме *Ноћ скућља вијека*, која се и формом и садржином издваја из Његошевог богатог стваралачког опуса, неки аутори су покушавали да доведу у питање његову религиозност (Калезић, 2009: 133-141). Говорећи о Његошевом богословљу, митрополит Амфилохије се осврће и на те приговоре, и проишљиво запажа: „Ова његова пјесма, кад је човјек озбиљније протумачи, у контексту свеукупног његовог дјела и његове личности, то је Пјесма над пјесмама Соломонова. Ако је Пјесма над пјесмама Соломонова могла да постане канонска књига у Библији, онда зашто на основу једне пјесме неко њега може прогласити за нешто што он апсолутно није. Његова личност, све што је записао, нарочито ово писмо⁴ посвједочује

³ Философ и теолог Жарко Видовић је cjелокупно Његошево пјесништво сагледавао из перспективе литургијског доживљаја као његовог духовног средишта (о томе у: Видовић, 1989).

⁴ Мисли се на Његошево писмо упућено са Цетиња доктору Петру Маринковићу августа 1850. године.

колико је Његош дубљи од свега тога и колико је тај његов монашки идентитет коме се посветио, па и на силу Бога, испунио све његово биће и његово поимање живота и људских односа, а и односа мушкога и женскога“ (Радовић, 2017: 361-362).

Митрополит изричито тврди да се, и без уласка у подробније излагање и анализу Његошевог богословља, са сигурношћу може рећи да су основне истине хришћанства – „истина и учење о Светој Тројици, која се провлачи на посредан и непосредан начин кроз његова дјела и којој он на самртном одру предаје на аманет Црну Гору; истина о вјечном Слову Божјем, које је све из ничега створило (...); вјера у бесмртност људске душе и побједу живота над смрћу; схватање да су они који поричу човјеков вјечни живот и бесмртност душе 'зли тирјани душе бесамртне' (...); вјера у Христа као Спаситеља свијета и исповиједање Богородице која га је родила; признавање хришћанских врлина и поста као начина постојања, - основне премисе Његошевог мишљења и живљења, његово животно Вјерују“ (Радовић, 2017: 82-83).

Његош је, истиче митрополит Амфилохије, прозreo у тајну свих постојећих свјетова, и то на начин који је „заиста откриењски“ и који се сусреће у Јовановом јеванђељу (Радовић, 2017: 220). Митрополит прихвата указивање епископа Николаја Велимировића на дубинску сродност Његошевог виђења „тајне свесветија“ са Јеванђељем по Јовану: „Било би веома занимљиво да неко узме Јованово Јеванђеље, његов почетак, а посебно Јованово Откривење, па да упореди виђење, откривење Његошево са откривењем Јована Богослова. Уради ли то видјеће колико има између њих дубинске сродности“ (Радовић, 2017: 220). Митрополит каже и да је Његош непојмљив без оних ријечи јеванђелиста Јована, записаних у његовом јеванђељу, а које гласе: Ја сам свјетлост (Јн 8, 12). „Свјетлост је оно што прожима свеукупно откривење Његошево, и колико ја знам нико није код нас толико дубоко доживио тајну свјетлости, као основну тајну и божанског бића и свеукупног бића које се купа управо у тој свјетлости божанскога лика, као што су то урадили Његош и Никола Тесла“ (Радовић, 2017: 236-237), сматра митрополит.

Митрополит наглашава да је на формирање Његошевог богословско-молитвеног лика пресудно утицао његов стриц – Свети Петар Цетињски: „Он је још као дијете дошао у Цетињ-

ски манастир, и несумњиво да је Свети Петар Цетињски оставио најдубљи траг на њему – и као његов стриц и као Светитељ Божији, као једна изузетна личност, поред које је стасао и који му је био духовни отац, у правом смислу ријечи“ (Радовић, 2017: 218-219). Нема сумње да је у Његошу живио дух његовог светог стрица. Надахњивао се поукама и порукама његових посланица и епских пјесама; читао је књиге из његове богате библиотеке, највише руска дјела. Из богатог стваралачког опуса Петра Првог, Његош је преузео знатан број тема, мотива и идеја које је стваралачки развио и обликовао у својим дјелима. Митрополит Амфилохије је свјестан да без сагледавања снажног утицаја старог митрополита на младог Његоша – нема потпуног схватања Његошеве личности и његовог стваралаштва.

Митрополит Амфилохије је снагом свога духа успио да препозна и сагледа најбитнију димензију Његошеве личности, а то је светост. Он је, захваљујући свом духовном чулу за препознавање и поштовање светог човјека, у Његошу препознао светитеља Божијег и покренуо је питање његове светости. Тако је два дана прије почетка засиједања Светог архијерејског сабора СПЦ – 19. маја 2013. године, у храм Цетињског манастира унио икону, а у току литургије, пјевањем тропара и бесједом, објавио је да ће се тог дана, на нивоу Митрополије црногорско-приморске, као свети славити митрополит Петар II Петровић Његош. Митрополит је тада рекао да ће на предстојећем Сабору бити покренуто питање канонизације и уношења у Диптих Светих митрополита Петра II Петровића Његоша и на свеправославном нивоу. Опширнија најава оваквог чина објављена је у *Васкршњој посланици* митрополита Амфилохија, у којој он Његоша назива светим пустињаком, пророком, тајновидцем и боговидцем, изједначавајући његово духовно општење са Богом са духовним искуством светих апостола: „Повукавши се у келију Цетињског манастира, у току четрдесетодневног Васкршњег поста, Његош је очевидно доживио молитвено виђење најдубље истине и тајне живота, записавши то виђење у 'Лучи микроkozма'. То његово виђење је све у знаку свјетлости Христовог васкрсења и бесмртности постојања 'свих свјетова' и човјека. У ономе што је суштинско његово виђење, и из њега рођено знање, истовјетно је са виђењем тајновидца Јована Богослова и боговидца Апостола Павла. Јован Богослов, свједочи 'оно што је видио, чуо и опипао, о Слову

(Логосу) живота (ср. Јн. 1, 1), да 'Све кроз њега постаде, и без њега ништа не постаде што је постало', као и то 'да Слово постаде тијело и настани се међу нама, и видјесмо славу Његову' (Јн. 1. 3. 14). Истовјетно је са тим и свједочење Његошево, сажето у његовом Завјештању: 'Твоје је Слово све из ништа створило, Твоме је Закону све покорно' (Радовић, 2017: 8-9).

Епитети „тајновидац“ и „боговидац“ користе се и у тропару и кондаку, испјеваним у Његошеву част: „Петре нови, Ловћенски тајновидче“ (Радовић, 2017: 47) и „Петре Цетињски боговидче“ (Радовић, 2017: 48). Коначно, као додатак *Светијоре* за Духове 2013. појавило се и *Житије Светиої Миџројолиџа Пешра Друјої* из пера митрополита Амфилохија.

Митрополит Амфилохије, дакле, доноси једну битну новину у погледу тумачења и разумијевања Његошевог дјела. Његов приступ Његошу је еминентно библијски и христолошки. Као доказ Његошеве светости, митрополит Амфилохије опширно износи и тумачи својства Његошевог богословља које је, по њему, библијско, јеванђељско и светоотачко. На темељу те своје свеобухватне анализе, митрополит Амфилохије закључује да се Његош „одликовао у свему и свагда узоритом светињом живота“, да су га „свагда украшавале све хришћанске врлине“, односно да су „дјела његова била свагда таква да су показивала живу унутрашњу тежњу да се приближи идеалу светиње“, и да су „свагда служила за узор у љубави и побожности“, односно да се испуњава услов „да нико на свијету не може рећи противу светиње његове“.

Литература:

- 1 Видовић, Жарко (1989): *Њејош и косовски завјет у новом вијеку*; Београд: Филип Вишњић.
- 2 Јевтић, Атанасије (1989): „Његош и патристика“, *Теолошки њојлеги*, година XXI, број 1-2, Београд; 41-52.
- 3 Калезић, Димитрије (2009): *Њејошева 'Пјесма над њјесмама'*, у: *Њејошеве њеме*; Београд: Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке Српске православне цркве, 133-141.
- 4 Кнежевић, Микоња (2016): *Њејош и исихазам*; Београд – Косовска Митровица: Православни богословски факултет Универзитета у Београду – Филозофски факултет Универзитета у Приштини.

5 Миличевић, Давор (2013): *Ка дефинисању православне духовне основе српске књижевности двадесетог вијека*, у: Давор Миличевић и група аутора, *Ризничари и памтићелџи. Православна духовност српске књижевности XX вијека*; Бања Лука: Филолошки факултет, 9-73.

6 Митрополит Амфилохије Радовић (2013): *Житије Светог Митрополита Петра Другог – Цетињског Пустиняка и Ловћенског Тајновидца*; Цетиње: Светигора.

7 Митрополит Амфилохије Радовић (2017): *Свети Петар II Цетињски пустиняк и Ловћенски тајновидцац*, приредила Ивана Јовановић; Цетиње: Издање Митрополије Црногорско-приморске – Епархије Будимљанско-никшићке.

Assistant Professor Budimir Aleksić, PhD

Seminary of „St. Peter of Cetinje” Cetinje

CHRISTOLOGICAL LIGHTING OF NJEGOŠ'S WORK

(Works on Njegoš by Metropolitan Amfilohije)

Summary: *The paper deals with the texts of the Metropolitan of Montenegro and the Littoral, Prof. dr. Amfilohije Radović, published in the period 1963-2014, united in the book St. Peter II – Hermit of Cetinje and Lovćen's Secret Seer, prepared by Ivana Jovanović. These are texts in which Metropolitan dr Amfilohije illuminates the religious dimension of Njegoš's work, showing that Njegoš stands in the Christian tradition: evangelical, apostolic and papal, and that Christ is the central figure of Njegoš's singing and thinking. These metropolitan texts bring an important novelty in terms of interpretation and understanding of Njegoš's work. His approach to Njegoš is eminently biblical and Christological. He claims and proves that holiness is the most important dimension of Njegoš's personality. As a proof of Njegoš's holiness, metropolitan Amfilohije extensively presents and interprets the properties of Njegoš's theology, which, according to him, is biblical, evangelical and holy fatherly.*

Keywords: PETAR II PETROVIĆ NJEKOŠ, METROPOLITAN AMFILOHIJE RADOVIĆ, JESUS CHRIST, CHRISTIANITY, CHRISTIAN MOTIVES, „THE RAY OF MICROCOSM“, „THE MOUNTAIN WREATH“.

Предраг ЖИВКОВИЋ

ДОСТОЈЕВСКИ КАО НАГОВЈЕСТИЛАЦ
КАТЕХОНА

Наслов овог рукописа који обавезује аутора његових редака да легату Фјодора М. Достојевског приступи са становишта једног проницљивијег промишљања, навео га је на (за сада ревносно прати и истрајава на том есхатолошком путу), стазе теолошког и филозофско-со-циолошког ходочашћа које код Достојевског колико антиципирају, толико и откривају амбијенталне прозоре данашњег сукоба између двије цивилизације које, по свему судећи, не трпе и лица неподношљивог прогреса којом се одликује западна цивилизације, нити лице јуродиве Традиције, којом се свијету са прага богословских двери обраћа Источна цивилизација. За боље познаваоце дјела Николаја Данилевског¹, овакав спис, представљао би само један маниристички осврт ако не и приказивачку одредницу којом се не би далеко одмакло од закључака које је горепоменути мислилац изрекао а тиме и подстакао пластичне реплике и у другим филозофским и научним круговима. Казаћемо, да је рад којим настојимо да сузбијемо мисаону недореченост која се као какав рецидив увијек јавља на рубовима настојања да се пише о Достојевском и његовом стваралаштву, те је тако и овај рукопис настао као својеврсна рефлексија пређашњег рукописа који је посвећен обиљежавању 200. годишњица рођења² и обиљежавања стваралачког иконостаса овог руског

¹ Николај Данилевски, *Русија и Европа*, превод Павле Д. Ивић, Нолит – Досије, Београд, 2007.

² Предраг Живковић, *Како остварити иницијацијски њрејород бића? / Меџафизички омаж Пејтру II Пејировићу Њејошу и Фјодору М. Досјојевском, Слово*, број 60, година XVII, 2021, стр. 119-130.

пророка³. Међутим, у овом огледу који ће с времена на вријеме одавати утиске езотерије, наравно за оне који нису навикли, како смо и казали, на путеве књижевног ходочашћа Ф. М. Достојевског, представљени ће бити слојеви сакралне традиције али и елементи неких других традиција које су своје уточиште пронашли у дјелима овог писца. Наиме, настојаћемо да читалачкој јавности кроз добрознану наратолошку форму „Великог Инквизитора“ објелоданимо орнаментуку сакралне географије која са собом носи духовно и револуционарно устројство а исто је прожимало стваралаштво Ф. М. Достојевског. Овдје се не завршава перцептибилност нити езотеријска аотација оних регрутованих сегмената стваралаштва већ напротив, истим регрутованим симболичким значењима отпочиње декалог о Достојевском као наговјестиоцу катехона (*κατέχων*).⁴ Кроз саговорништва која ћемо постепено инволвирати у овом рукопису и на која ћемо се позивати, подробно ћемо објаснити хипотетичка својства која прате нашу аналитичку усмјереност у правцу одбране и оправдавања става да стваралаштво Фјодора М. Достојевског одише богословским завјештањем, те попут мисаоног и књижевног наследника идеје Москве као *Треће Рима*, Достојевски кроз уста својих денотираних књижевних ликова, провлачи горепоменуту есхатолошку мисију руског народа, без обзира да ли се ради о ликовима који су носиоци фабуларног геста или о оним који се налазе на мизансцену његове нарације, за све је карактеристична једна етида религиозне расправе која има дубоко историјско утемељење у идеји катехона и борбе против духовне, историјске и личне апостасије.⁵ Прије указивања на богословске топониме који чине хоризонте нашег аналитичког ходочашћа, кроз са-

³ Николај Берђајев, *Руска идеја / Основни проблеми руске философске мисли XIX и почетком XX века*, превели Марија Марковић и Бранислав Марковић, Бримо, Београд, 2001.

Фјодор Михаилович Достојевски, *Велики Инквизиџор*, приредио Никола Дробњаковић, превели Јован Максимовић, Милош Ивковић, Косара Цветковић, Душан Јагличић, Бернар, Стари Бановци – Дунав – Београд, 2011.

⁴ Александар Г. Дугин, *Метифизика благе вестии*, превео Зоран Буљугић, Логос, Београд, 2011, стр. 191.

⁵ Опширнју анализу ове идеје, погледати у: Александар Г. Дугин, *Метифизика благе вестии*, превео Зоран Буљугић, Логос, Београд, 2011.

мосталне филозофске и теолошке ракурсе, описаћемо онај духовни солилоквијум који се код Достојевског са изразитим таласом наслеђеног историјског рубикона појавио у одјељку „Велики Инквизитор“.

У нади да нећемо остати недоречени у овом мисаоном старешинству над темом која је, чини се, и сама себи довољан старатељ, па су јој и нарације оваквог типа непотребне, потрудићемо се да у наредним аналитичким понорима, доспијемо до тематског понора који ће себе квалификовати за једну скромну али и нову творевину наратолошког мозаика овог руског генија. Како смо и казали, *Велики Инквизиџор* је постао ехо сабрања свјетским књижевницима али и другим мислиоцима да на ову суморну али историографски рецидирану страницу пружи оригиналне текстове промишљања о феноменима који прожимају ову филозофску и књижевну драму у дјелу Браћа Карамазови. Нећемо се упуштати у опширна препричавања дјела Фјодора М. Достојевског, већ у одређеним топонимским и профестким сликама тражити историјску трагику руског друштва. Ако као узорну фигуру саговорника узмемо ракурсе протојереја Георгија Флоровског, умногоме ћемо открити и доћи на метафизички пут⁶ на који је упућивао не само оне „поборнике дражи“⁷ религиозног заноса већ и оне иновјерне, чија иновјерства су се рађала секуларизованим антропоцентризмом и нарастајућом идеолошком тежњом да се христолитост пређашњих вјекова супституише гоштитичким идејама⁸ о којима смо писали у ранијим освртима.⁹ Дали смо себи за право да реплике Ивана Карамазова као лика у којем су се апсорбовали сцијентистички и просвјетитељски духови који су настали раније на подручју Енглске и Француске, представљају својеврсну обзнану љевичарске идеологије која је све више заплускивала

⁶ Протојереј Георгије Флоровски, *Религиозне шеме Достојевској*, у Никола Маринковић (прир.), *Достојевски: њисац и њравославље*, Catena Mundi, Београд, 2020, стр. 31-36.

⁷ Antoan Компанјон, *Antimoderni / Od Žozefa de Mestra do Rolana Varta*, Службени гласник, Београд, 2021, стр. 9.

⁸ Александр Дугин, *Четверта политическая теорија / Россия и политические идеи XXI века*, Амфора, Санкт-Петербург, 2009.

⁹ Предраг Живковић, *Како осјетити иницијацијски њрејород бића? / Мејтафизички омаж Пејтру II Пејровићу Њејошу и Фјодору М. Достојевском*, Слово, број 60, година XVII, 2021, стр. 119-130.

обале руског друштва али и руке духовности, с тежњом, да се иста та духовна завјештања с којима је свако одојче хранило и урезивало у себи, одрастајући и постајући достојним носиоцем свијести о империјалној творевини која је живјела са Русијом али и упућивала на епитафну побуну у декангентним историјским етапама. Руско друштво је, читајући Достојевског, у одређеним фазама свог развоја, укључујући различите фазе културне и политичке филогенезе, бонвивно слиједило органоне западног промишљања и западног просвјетитељства, уистину, ријетко кад је то бјеснило западњаштва допирало до крвотока народа, што значи, да су виши слојеви друштва често западали у апостасију, потајно остављајући вапај монаштву, под којим не треба подразумијевати само аскете повучене у голетима цивилизације, односно у удобности одрицања од цивилизацијски недоречене естетике и истицања добровољне јуродивости, већ много више, а то је руски народ. Ако се вратимо Георгију Флоровском, увиђамо једну сагласност са нашим досадашњим пролегоменама јер и он као и ми у Достојевском препознаје оне залутале и вирулентне идеје социјализма, посебно идеје „раног француског социјализма“, које је открио у „Фуријеу и Жорж Санд“, али кроз своју књижевну експертизу уочавао је догматизам тих идеја али исто тако и захвалност која би након тих разочарења и оних знаних теорија о „братству“ које се нису могле остварити у идеологији социјализма, своју оригиналност би добиле враћањем „Христу“.¹⁰

Евгеније Спекторски, у свом огледу *Достојевски и револуција*, појашњава дух тог погубног социјализма који је завладао у Европи, досежући до нивоа делузије инаугурисањем начела Француске буржоаске револуције. Он темељно и стрпљиво, указује на ону класну обману ове идеологије која је у себи садржавала секуларизовано и профано месијанство.¹¹ У

¹⁰ Протојереј Георгије Флоровски, *Религиозне шеме Достојевској*, у Никола Маринковић (прир.), *Достојевски: њисац и њравославље*, *Catena Mundi*, Београд, 2020, стр. 33, 34.

¹¹ Погледати диспутацију Николе Милошевића са завјештајним идејема и размишљањима Николаја Берђајева у рукопису: *Предраг Живковић, Како остварити иницијацију и рејород бића? / Метифизички омаж Пејру II Пејровићу Њејошу и Фјогору М. Достојевском*, Слово, број 60, година XVII, 2021, стр. 119-130; И: Nikola Milošević, *Carstvo božje na zemlji / Filozofija diferencije*, „Filip Višnjić“, Beograd, 1998.

његовим трагичним хроникама у којима на појединим освртним топонимима описује бесмисао револуционарног патоса и завођења, позивајући се на опомене Пушкина када, након исцртане хронолошке ужурбаности и побуна декабриста, и уопште, свих револуционарних рефлексива које су уочене у руској историји, каже:

„да је свака руска побуна ‘бесмислена и немилосрдна’ [...] Али истовремено многи су сањали о револуцији. У вези с тиме се, пре свега ширио онај мит о Француској револуцији, који је дошао са Запада Европе. Тамо онда још није било Тена који слика револуционаре као крокодиле и револуцију као злочин који се завршио претварањем Француске у касарну и није уродио никаквим добрим плодом ‘онако исто као што није могуће да се од блата на улици или од прашине на друму сазида катедрала Богородици у Паризу или св. Петра у Риму.’¹²

Спекторски у том револуционарном амбијенту, препознаје узаврелост и распродају „социјалних панацеја“¹³ које је су се интегрисале и манифестовале кроз идеолошки сусрет и изнуђену жудњу које су се касније оваплотиле како у рудиментарним облицима социјализма, тако и касније кроз Марксов научни социјализам,¹⁴ о којем ћемо нешто више рећи на крају ове књижевне епитеме и то кроз неподношљиву агенду анимозитета према руском друштву од стране Карла Маркса¹⁵, али с неочекиваним инкорпорирањем и егзалтацијом тих идеја у интелектуалним круговима руског друштва у које се задржао анархистичко рудиментарни гошизам¹⁶, а који ће се касније појавити у пишчевим завјештајним записима. У њима ће бити описане карактеролошке симулације жртве и целата руског

¹² Евгеније Спекторски, *Досјојевски и револуција*, у Никола Маринковић (прир.), *Досјојевски: ишац и љавославље*, *Satena Mundi*, Београд, 2020, стр. 38.

¹³ Евгеније Спекторски, *Досјојевски и револуција*, стр. 39.

¹⁴ Евгеније Спекторски, *Досјојевски и револуција*, стр.39.

¹⁵ Зоран Чворовић, *Обзорје нової свеїа / Зао дух расизма*, Печат, број 724, 2022, стр. 24-25.

¹⁶ Евгеније Спекторски, *Досјојевски и револуција*, стр. 40.

Упоредити и: Александр Дугин, *Четвертая иллюстрическая теория / Россия и иллюстрические идеи XXI века*, Амфора, Санкт-Петербург, 2009.

друштва, то јест непрекидна дијалектика укидања и позивања, глорификовања сопствене прошлости али и будућности, о којима збирно говори Евгеније Спекторски на крају свог епитемског омажа Ф. Достојевском.

Тешко се определијелити само за једно дјело Фјодора Михаиловича Достојевског и на основу њега као једне књижевне парадигме настојати аргументовати удесе не само руског друштва већ и шире, удесе човјека његова времена, који се у бунилу и бјеснилу нашао на раскрсници одбацивања теолошких визура, одбацивању христолжности у њему и прихватању сатанодикеје¹⁷, што ће рећи свих оних идеолошких, социјалних, политичких догми које су га удаљавале од есхатолошке мисије а са њом и до саме сотериологије. Говор о Великом инквизитору, говор је о аксиолошкој идентификацији, односно вриједносном хоризонту који се предочава човјеку кроз питања валоризације његове пролазности која бива евангелично ублажена потврдом инквизиторског суда као ореола његовог убјеђења о немогућности достизања божанских врлина, што Евдокимов разматра у категоријама већ поменуте теодикеје и сатанодикеје.¹⁸

Сви поменути ракурси имају своју аргументовану позваност, и стога, могу се тумачити као самосталне рубрике или ти књижевне и психоаналитичке критике дјела руског пророка јер је исти кроз уста и старатељства судбина својих ликова, компарирао и карактеролошку и духовну позу руског човјека XIX вијека, што бива много јасније ако се ослонимо на ријечи Сергеја Н. Булгакова који у компаративним аналогијама Гетеовог Фауста и овдје тумаченог Ивана Карамазова, закључује да су:

„Фауст и Кармазов... у несумњивој генетској вези: један изражава сумње XVIII, а други XIX века, један извргава критици теоријски, други практични ум [...] Фауст симболизу-

¹⁷ Евдокимов говори о антагонизму свјетова, то јест, долази „до суочавања теодикеје и сатанодикеје (оправдање Бога и оправдање сатане)“. Опширније у: Павле Николајевич Евдокимов, *Лејенда о Великом Инквизицијору*, у Никола Маринковић (прир.), *Достјојевски: њисац и њравославље*, Catena Mundi, Београд, 2020, стр. 84.

¹⁸ Опширније у: Павле Николајевич Евдокимов, *Лејенда о Великом Инквизицијору*, у Никола Маринковић (прир.), *Достјојевски: њисац и њравославље*, Catena Mundi, Београд, 2020, стр. 87-90.

је европску мисао која се ослободила од туторства богословља и која покушава да корача сопственим ногама, први пут постајући свесна својих снага [...] Историјски Фауст, човечанство XVIII века, излази из своје радне собе на арену друштвене борбе, он тежи да се удаљи од својих сумњи и да се заборави у друштвеној делатности. Тежиште живота преноси са изнутра напоље, за циљ живота проглашава се делатност у корист људи. Видите да је Фауст из другог дела већ син XIX века, проповедник друштвене делатности, друштвеног морала. Кратко речено, немоћни и умирући Фауст постаје пророк социјализма XIX века. Његов поглед на свет готово да је истоветан са погледима Огиста Конта и религије човечанства, бесконачног прогреса који је сам себи циљ.¹⁹

А у лику Ивана Карамазова, наставља Булгаков, приказана је зрелост руске интелигенције и сав њен немир, особено месијанство²⁰ које је прожимало интелектуалне кругове руског друштва.²¹

¹⁹ Сергеј Николајевич Булгаков, *Иван Карамазов / у роману Достојевској Браћа Карамазови као филозофски шии, у Лејенга о Великом Инквизиџору*, Стеван Врачар, Драган К. Вукчевић (ур.), превели Петар Буњак, Јован Максимовић, Милан Чолић, Мирко Ђорђевић, ЦИД, Подгорица, Романов, Бања Лука, 2002, стр. 309, 310, 311.

²⁰ Опширније у: Nikola Milošević, *Carstvo božje na zemlji / Filozofija diferencije*, „Filip Višnjić“, Beograd, 1998.

²¹ „Достојевски је посматрао поглед на свијет социјализма исто као и Иваново духовно стање, и то као нешто попут моралне болести, болести развоја, као прелазни поглед на свет после којег ће уследити виша синтеза, која – додаћемо са своје стране – треба да се састоји у стапању економских захтева социјализма са начелима филозофског идеализма и оправдању првога од стране другога. Неспоживост филозофског материјализма или позитивизма са оним тичким замахом који захтева социјализам, болест религиозног неверовања која паралише и социјални идеализам – то је дијагноза коју је Достојевски у лику Ивана Карамазова поставио напредном европском путу.“ Опширније у: Сергеј Николајевич Булгаков, *Иван Карамазов / у роману Достојевској Браћа Карамазови као филозофски шии*, стр. 313, 314.

КАКО ПОВРАТИТИ МЕТАФИЗИЧКУ ПОРТУ КАТЕХОНА?

Колико год да су идеје и орнаментика тада „еуфорички побјесњелог“ социјализма захватиле руско друштво и исте пронашле своје мјесто „осорног подстанара“ у дјелима Достојевског, ипак сматрамо да се у његовом стваралаштву назирала једна друга, тајновитија и сакралнија идеја, идеја која је вјековима хранила ћуд руског човјека. Та идеја је била и тест апостасије о којем ћемо у наредним редовима писати, али прије свега, и појаснити да се та идеја односила, ако не, транспарентно, онда им-плицитно на наратив и сакрамент о катехону (κατέχων). Овдје ћемо детаљно представити и образложити заступљеност овог теолошког учења кроз анализу и медијаторство проф. Александра Дугина. За овог прононсираног филозофа који се сматра једним од најпозванијих аутора који се сматрају настављачима дјела Рене Генона и Јулијуса Еволе, кроз семантику традиционализма, тумачићемо лик Великог инквизитора као и сестрински блиске идеје катехона и Москве тумачене као Трећи Рим. Као ерудитан тумач и познавалац сакралних традиција, проф. Дугин предлаже кастинску структуру (брахмана – свештеника и кшатрија – кате ратника у хиндуизму), као парадигму тумачења којима се може тумачити и хришћанска филогенеза.²² Иако, како и сам каже проф. Дугин, у хришћанској визури се догматски не може примјенити тродјелна кастинска структура, до само горе екстраховане брамане и кшатрије, први би припадали свијету „созрцатеља“ док: „У други тип војника-цара спадају људи *чистој деловања*... Њима одговара средњи свет – гранични свет између материјалне земље и духовног неба.“²³ Ове кастинске структуре, Александар Дугин сматра „архетиповима“ који су се афирмисали у двјема ехстаолошким наративима, „Царства небеског“ и „Царства земаљског“, који прате аналогичне већ поменутих архетипских структура, односно једног домостроја који „надма-

²² Опширније у: Александар Гељевич Дугин, *Метафизика благе вести*, превео, Зоран Буљугић, Логос, Београд, 2011, стр. 179.

²³ „Трећи тип човека је произвођач. Његова главна карактеристика је принцип *мајеријалној деловања*, средобежне оријентације.“

Опширније у: Александар Гељевич Дугин, *Метафизика благе вести*, стр. 179, 180, 181.

шује тварну вечност“ и „Царство земаљско“, које „спада у космичку реалност, у спољни свет, у временску стварност, што се касније „допуњује“ кроз мозаик „сакралног друштва“, то јест:

„Свештена империја – претпоставља пуноћу спасоносне хијерархије и захваљујући њој сви нивои космичке и људске реалности спајају се и преплићу у јединственом ланцу који полази од дна творевине према његовом врху и натраг. У томе се састоји езотеријски симболизам лествице Јаковљеве...“²⁴

Овај симболички домострој најеклатантније је приказан у „концепцији православне симфоније, која, тачно одговара, како тврди проф. Дугин, гибелинском идеалу који на Западу никада није био у потпуности остварен“²⁵, чиме нас ово историјско упутство наводи на помисао инволвирања гордости Великог инквизитора, и немогућности остварења поменутог дијалогског домостроја. Иако се појашњење проф. Дугина односи на „десакрализоване“ историјске етапе одвајања не само државних структура, већ и појединих религијских побуна од доминације Ватикана, која ће се ословити „револуцијом кшатрија“ односно побуном „Града Земаљског“²⁶, ипак, ову дисхармонију потребно је разумјети кроз хронолошку оптику „креационизма“, који је трансценденталну примогенитурну давао „Царству небеском“, насупрот „Царству земаљском“, што се касније оваплотило кроз доминацију теократске касте заступљену прво у „јудејском друштву“, па чак и у „исламу“, у којем су заступљени „семитски креационизам и строги аврамитски монотеизам.“²⁷ Насупрот овом архетипу, „револуција

²⁴ „Царство земаљско је функција ‘стајања’, очувања вертикалног положаја насупрот ентропији материјалне реалности. То је такође борба против инерције, обуздавање доњих, најнижих сила творевине. То је област конкретного деловања – душевног или телесног.“

Александар Гељевич Дугин, *Метифизика благе весиш*, стр. 183, 184.

²⁵ Мисли се на метафизичку компатибилност „Византијског Патријарха и Императора“. Александар Гељевич Дугин, *Метифизика благе весиш*, стр. 184.

²⁶ Опширније у: Александар Гељевич Дугин, *Метифизика благе весиш*, стр. 185, 186.

²⁷ Опширније у: Александар Гељевич Дугин, *Метифизика благе весиш*, стр. 185, 186, 187.

кшатрија“, оваплотила се у јелинском свијету које је инаугурисало „Царство земаљско“ и „култ ратника“²⁸, који су се касније објединили у хришћанским парадигмама, то јест, у „теократским тежњама Ватикана“ и „у хуманистичком патосу ренесансе (касније просветитељства)“.²⁹ Говорећи о гибелинском јединству, проф. Дугин опрезно корача у својим анализама како би вјерном читаоцу предочио значај православне симфоније која се оваплотила у Византијском царству, које је представљало сублимацију једне посебне иницијације која је примјетна и у Новом завјету али у оним концепцијама које ће претходити инаугурацији катехона.³⁰ Оно што је важно за ову концепцију „хиљадугодишњег царства“ јесте симбиоза кастинских архетипова, што ће рећи, да је Византија представљала идеалнотипску парадигму „хилијастичке чулности које се односило на прошло вријеме“, односно:

„Штавише, Византија је била земаљска праслика Небеског Јерусалима чијим ће се силажењем на земљу завршити човечанска историја. На томе је утемељена православна ‘теологија империје’. Ова есхатолошка ‘теологија православног царства’ догматски се заснива на следећим речима из Друге посланице апостола Павла Солуњанима: *Јер њајна безакоња већ дејствује, само док се уклони онај који сад задржава* (подвукао – А. Д.) [...] Али пред свршетак ‘тајне безакоња’, на путу доласка антихриста стоји извесна преграда која овоме ‘не дозвољава да се открије’. То је онај који задржава, на грчком катехон (κατέχων). Православна традиција недвосмислено под *оним који задржава* подразумева Православног цара, а под *оним што му ‘не дозвољава да се открије’* - Православно царство, Хришћанску империју.“³¹

²⁸ Опширније у: Александар Гељевич Дугин, *Метифизика благе вестии*, стр. 187.

²⁹ Опширније у: Александар Гељевич Дугин, *Метифизика благе вестии*, стр. 188.

³⁰ Опширније у: Александар Гељевич Дугин, *Метифизика благе вестии*.

³¹ Опширније у: Александар Гељевич Дугин, *Метифизика благе вестии*, стр. 190, 191.

Под овом есхатолошком драмом, проф. Дугин подра-зумијева и чин апостасије, посебно Ватикана,³² као и каснију конфронтацију Источне Цркве са апостатним фундаментима, а што је започето, како примјећује Фарид Захарија, препуштањем Рима антихришћанским нагонима и акумулацији папске моћи која је услиједила након престоничног алоцирања у Константинопољ.³³ Из овог досадашњег наратива екстрахујемо плодан материјал како би оправдали нашу хипотезу коју смо провлачили кроз Великог Инквизитора. Велики инквизитор је наратив и епитема оваплоћења папске апостасије и нарушавањем гибелинског модела, како је и презентован у студији проф. Александра Дугина. Велики инквизитор је заправо један рационални дефетизам, чију апостасију је једино било могућно редуковати кроз еуфемистичка славља котраиницијације, то јест слављењем теорије прогреса која је на Западу дочекана као ново рационалистичко откровење.³⁴ С друге стране, као достојан носилац идеје катехона и настављача гибелинске традиције појавила се Руска православна црква, али и са атавистичком склоношћу ка наслеђеним црквеним споровима, односно архетипским споровима, који су створени „између прековолшких стараца-нестицатеља (следбеника светог Нила Сорског и убеђених исихаста) и јосифљана (присталица светог Јосифа Волоцког)“³⁵, али надасве, с падом Константинопоља, односно због његове апостасије, Москва постаје сукцесивни наследник „православне симфоније“, а самим тим, и што је најважније, као есхатолошко ткани носилац катехона, илити оваплоћење катехона, који ће опет одложити своје оваплоћење због богослужбених пракси.³⁶

³² Опширније у: Александар Гељевич Дугин, *Меџафизика благе весиш*.

³³ Опширније у: Farid Zakarija, *Budućnost slobode / Neliberalna demokratija kod kuće i u svetu*, Dan Graf, Beograd, 2004.

³⁴ Погледати о „социјалној апостасији римокатоличког свијета“ у: Александар Гељевич Дугин, *Меџафизика благе весиш*, стр. 192.

³⁵ Опширније у: Александар Гељевич Дугин, *Меџафизика благе весиш*, стр. 194.

³⁶ „Тако се појавила теорија о Москви као Трећем Риму“. Наиме, Константинопољ је пао због своје апостасије како је иста тумачена у Русији. Опширније у: Александар Гељевич Дугин, *Меџафизика благе весиш*, 195, 196, 198, 199, 200.

Идеју коју смо представили у овом рукопису за многе познаваоце и љубитеље Достојевског, односно, његова дјела, представља једну врсту езотерије и насилног инволвирања страница, што представља својеврсно светогрђе и десакрализацију његовог књижевног јеванђеља, међутим, ако се узму у обзир профетска поглавља из његовог опуса, минуциозно се може извући закључак да је и Достојевски кроз своје ликовне указивао на историјске шумове, те историју религије, посебно хришћанства, као и унутрашње шизме које су га потресале, са посебним нагласком на очување хришћанских, православних лефата, од којих је свакако једно очување идеје катехона. Та идеја није дјело једног занесењака, већ тежња, унутрашњег преображаја човјека, његова унутрашња борба са изазовима апостасије и тежња да ће коначно „зли дуси изићи из чо- века“.³⁷

Позвана литерарна праћа

1. Kompanjon Antoan, *Antimoderni / Od Žozefa de Mestra do Rolana Barta*, Службени гласник, Београд, 2021.

1. Milošević Nikola, *Carstvo božje na zemlji / Filozofija diferencije*, „Filip Višnjić“, Београд, 1998.

2. Zakarija Farid, *Budućnost slobode / Neliberalna demokratija kod kuće i u svetu*, Dan Graf, Београд, 2004.

3. Берђајев Николај, *Руска идеја / Основни проблеми руске философске мисли XIX и почетком XX века*, превели Марија Марковић и Бранислав Марковић, Бримо, Београд, 2001.

4. Булгаков Николајевич Сергеј, *Иван Карамазов / у роману Достојевској Браћа Карамазови као филозофски тип, у Лејенда о Великом Инквизиџору*, Стеван Врачар, Драган К. Вукчевић (ур.), превели Петар Буњак, Јован Максимовић, Милан Чолић, Мирко Ђорђевић, ЦИД, Подгорица, Романов, Бања Лука, 2002, стр. 283-317.

5. Данилевски Николај, *Русија и Европа*, превод Павле Д. Ивић, Нолит – Досије, Београд, 2007.

³⁷Евгеније Спекторски, *Достојевски и револуција*, у Никола Маринковић (прир.), *Достојевски: писац и православље*, Catena Mundi, Београд, 2020, стр. 47.

6. Достојевски Михаилович Фјодор, *Велики Инквизиџор*, приредио Никола Дробњаковић, превели Јован Максимовић, Милош Ивковић, Косара Цветковић, Душан Јагличић, Бернар, Стари Бановци – Дунав – Београд, 2011.

7. Дугин Александр, *Четверта политичка теорија / Россия и политичке идеје XXI века*, Амфора, Санкт-Петербург, 2009.

8. Дугин Гелјевич Александар, *Метафизика благе вести*, прево, Зоран Буљугић, Логос, Београд, 2011.

9. Евдокимов Николајевич Павле, *Основи једне сајанодије*, у Никола Маринковић (прир.), *Достојевски: писац и православље*, Catena Mundi, Београд, 2020, стр. 59-81.

10. Живковић Предраг, *Како остварити иницијацију прејором бића? / Метафизички омаж Петру II Петровићу Њеиошу и Фјодору М. Достојевском*, Слово, број 60, година XVII, 2021, стр. 119-130.

11. Протојереј Флоровски Георгије, *Религиозне теме Достојевској*, у Никола Маринковић (прир.), *Достојевски: писац и православље*, Catena Mundi, Београд, 2020, стр. 31-36.

12. Спекторски Евгеније, *Достојевски и револуција*, у Никола Маринковић (прир.), *Достојевски: писац и православље*, Catena Mundi, Београд, 2020, стр. 37-48.

13. Чворовић Зоран, *Обзорје новој светињи / Зао дух расизма*, Печат, број 724, 2022, стр. 24-25.

Милорад П. РАДУСИНОВИЋ

ЦРНА ГОРА И ЊЕГОШ У РАСПРАВИ АНТОНА БУДИЛОВИЧА 1877. ГОДИНЕ

Познати руски слависта Антон Будилович (1846-1909), проф. Универзитета у Варшави од 1881. године, објавио је низ филолошких радова који су се односили на црквенословенски, старословенски и староруски језик. Публиковао је и бројне радове из области славистике, етнографског, историјског садржаја. Ослањајући се на бројне изворе и литературу, он се 1877. упустио у већу расправу “О изучавању словенског свијета“ на страницама „Славјанског сборника“ (на 54 странице)¹

I

Проф. Будилович је запазио романске и њемачке утицаје на Словене, док појава великог Пушкина није оставила равнодушним неке словенске књижевнике. Тако је словачки пјесник Сладкович² нагласио да је Пушкин „брат душе своје“. Одмах након тога поменуо је Његоша и његову пјесму посвећену Пушкину:

“Са истом таквом љубављу обратио му се најгенијалнији пјесник Јужног Словенства Петар II Његош са пјесмом *Сјени Александра Пушкина*”

II

Будилович је у својој анализи закључио да се словенска народна поезија одликује природношћу мисли и једноставношћу форме:

¹ Славянский сборник, том II, С. Петербург 1877.

² Андреј Сладкович (1820-1872), словачки пјесник и фолклорист, писац историјске поеме “Гроф Никола Шубић Зрински на Сигету“.

“У том односу само се грчка књижевност може сматрати претходницом словенске. На тој истој основи, прије свега, свде се и словенски пјесници-умјетници. У ствари, упоређујући идеје и форме словенских пјесника народне оријентације, на примјер Чеха Ербена, Словака Само Халупку и руског Кољцова, Словака Колара и руског Хомјакова, Хрвата Прерадовића и нашег Љермонтова, Србина Петра II Његоша и украјинског Шевченка, Словенца Прешерна и Некрасова итд., ми налазимо међу њима читав низ најјаснијих аналогичности и духовног сродства»³

За своје словенофилске идеје Будиловић је нашао упориште код хрватског римокатоличког свештеника Јураја Крижанића (1618-1683), чешког опата Јозефа Добровског (1753-1829) и руског протојереја и znalца источних језика и русистике, академика Георгија Петровића Павског (1787-1863). Он се није ограничио на културну историју Словена него се упустио и у анализу развоја словенских држава кроз вишевијековну историју. Уочио је да је Карађорђе знатно раније укинуо турске беглуке и спахилуке у Србији, док је руски цар Александар Други укинуо кметство тек 1861. године.

Будиловић је упоређивао руску сеоску общину и српску задругу, а онда се упустио у још једну анализу:

«Ако би уклонили суштинску разлику између држава и народа, који проистичу из њихових размјера, онда би се могло упоредити, на примјер, савремени државни поредак Русије и Црне Горе и наћи изузетна сличност у погледима једног и другог народа на своје представнике државне власти. Истина, то се не може рећи у тој мјери за Србију, али и у њој народ, у суштини потпуно друкчије гледа на свог кнеза него што би

³ Карел Јагомир Ербен, словачки пјесник и фолклориста, доп. члан Петербуршке академије наука (1856); Само Халупка (1812-1883), књижевник романтичар; Александар Васиљевич Кољцов (1809-1842), руски поета; Јан Колар (1793-1852), словачки и чешки пјесник и научник из периода Препорода; Александар Степановић Хомјаков (1804-1860), филозоф и писац, један од идеолога словенофила, доп. члан Петербуршке академије (1856), Петар Прерадовић (1818-1872), књижевник илиризма у Хрватској, писац алегоријске драме »Краљевић Марко«; Љермонтов Михаил Јурјевич (1814-1841), познати руски књижевник, Тарас Шевченко (1814-1861), украјински поета, Франце Прешерн (1800-1849), словеначки пјесник, Николај Александар Некрасов (1821-1877), руски пјесник. .

требао да посматра с тачке гледишта свог устава. Тај устав је позајмљен од Аустрије и уопште из Западне Европе и у потпуности не одговара ни инстинкту, ни потребама Српског народа, као што се то јасно види у непрестаној борби партија и трагикомичним сценама, које се догађају на свакој скупштини.»⁴

III

Указао је и на древне споменике словенског права, у поређујући Руску Правду са Винодолским статутом у Хрвата, Законом Стефана Душана и Вислацким статутом. Словене су у њиховој борби за независност предводиле династије Рјуриковича, Пјастовића, Пшемисловића и Немањића (који су били у женидбеним везама са Арпадовићима). У тој борби истакли су се «сви велики политички људи Словенства»: Растислав и Болеслав, Симеон и Немања, Жишка и Подебрад, Мињин и Пожарски, Петар Велики и Суворов, Кутузов и Јермолов...». Западни Словени су заустављали њемачки притисак у правцу Русије, а Јужни Словени насртаје Османског царства. Западни Словени нису успјели да се уједине, а ни бугарски цар Симеон и српски цар Душан нису ујединили Хрвате и Словенце. Само је независно Руско царство успјело да окупи Источне Словене (изузев Црвене Русије) и постане узданица поробљених Словена и оних који стичу државну независност:

«У њему (тј. Руском царству-напомена М. П. Радусиновића) налази се и увијек ће налазити тачка ослонца и подлога за све нове политичке творевине Словена, као што су Црна Гора, Србија итд.»⁵

IV

Примањем хришћанства и прихватањем писмености у доба Тирила и Методија Словени су ушли у круг европских народа, уносећи и свој удио у европску културну баштину. Професор Будилович је обратио пажњу на дјеловање католичког Рима међу Западним Словенима и на Словенском Југу гдје су уложени значајни напори да се потисне православље. Зане-

⁴ Славянский сборник, т. II, С. Петербург 1877, с. 17-23.

⁵ Исто. Будилович је свој текст завршио 1. новембра 1875. у Њежину који је објављен 1877. године.

марујући вјерски предзнак, истицао је етнички словенски код, па му није промакло истаћи имена низа истакнутих словенских научних посленика чија се слава пронијела широм Европе. У том кругу су се нашли Никола Коперник, Јан Коменски, Руђер Бошковић, Лајбниц и низ других.

Проф. Будилович је уочио да културне и црквене везе Срба и Бугара с Русима нису прекинуте ни поковањем Русије од Монгола у 13. вијеку, ни доцнијим турским завојевањима на Балкану, током 14. и 15. вијека. Напротив, православни монаси, окупљени око Свете Горе као свог међународног средишта, у току многих вјекова били су носиоци и словенске писмености. Њихова међусобна сарадња је постепено утирала пут будућим међусобним везама православних Словена. Гашењем Византије, уздигла се Русија као центар новог свјетског царства. И Руска црква се изборила за своју аутокефалност. Истовремено, јачањем и ширењем руске државе, расла је и улога руског православног монаштва. То је на својеврстан начин нагласио и проф. Будилович илуструјући то становиште посебном напоменом у којој помиње црногорског митрополита Саву Петровића:

„У Гласнику Српског ученог друштва за 1867. годину, ст. 22, штампано је важно интересантно писмо црногорског митрополита Савве Петровића московском митр. Платону од 26. фебр. 1776. г. у којем он, у своје име и 9 других српских епископа (Самоковског, Штипског, Скопског, Новопазарског, Нишког, Ужичког, Београдског, Босанског и Херцеговачког) исто као и од «свих архијереја Словено-сербских», моли м. Платона да измоли код царице Катарине покровитељство над Српском црквом (Пећком патријаршијом, која је нешто прије тога укинута) и прими је «у вјечито сродство под Свети Управни Сверуски Синод: и да ниједан архиепископ Српски не може се поставити без молбе Њеног Величанства и Светог Сверосијског Синода. А ако буде потреба за престо Пећ онда може бити руски архијереј архиепископ Пећки по једној крви и по једном језику».

„Ова молба српских архијереја, како се види, тада није била услышана и удовољена. Но притисци који су изазвани како од Турака тако и од грчких фанариота није престала ни у наше дане, као што се види из историје посљедњих деценија у Бугарској, Босни, Херцеговини итд. Мислим да ће питање које

је поставио црногорски митрополит Сава дође некада на ред и тешко да ће поново бити одбачено.»

V

Проф. Будилович је запазио да се о Русији, до појаве Петра Великог, мало знало, блиједа су била сазнања о међусобном сродству Словена, чак је Иван Гундулић, у часу док су Пољаци, тада најмоћнији међу Словенима, господарили у Кремљу, у свом знаменитом „Осману“ славио пољског краља.

Након тога руски научник се, неизбежно, усредредио на личност цара Петра Великог, реформатора и носиоца великих промјена, кад је словенски фактор почео да игра одређену улогу у спољнополитичкој оријентацији Русије. И Европа се заинтересовала за Русију, па су и Словени, расути на великом простору, махом под туђином и без сопствене државне организације која би их штитила, обратили пажњу на нову силу која се помањала на истоку континента:

«Петар Велики имао је огроман утицај на буђење словенске самосвјести, што је био не само резултат сопствене многостране активности него и свог схватања положаја Русије међу Словенима и оних користи које могу да проистекну од узајамног међусобног зближења..

Он је успоставио извјесне односе и са Чесима, и с Далматинцима, и с Црногорцима, користећи се њиховим услугама час по књижевним, час по морепловству, час по војним питањима. Познато писмо Петра Великог црногорском митрополиту Данилу, а такође и кнезу Луки Петровићу (од 3. марта 1711. г.), у којем он позива сва «духовна и свјетовна лица који се налазе у Албанији, Србији, Славонији, Македонији, Босни, Херцеговини, Црној Гори» да се заједно с њим наоружају против Турака. * Црногорци су с огромним полетом прихватили овај позив свог «хришћанског цара » и стварно су направили диверзију против Турака, која није донијела корист Русији само због тога што је Петар сам упао у замку код Прута и морао је закључити неповољни мир. Од тог времена иду непрекидне везе између Црне Горе и Русије. Ауторитет руског цара у црногорском народу био је толико снажан да се њиме користио непознати скитница који се издавао за руског цара Петра III и, усљед тога, прихваћен од Црногораца као кнез, под измишљеним именом Шћепана Малог. Из нама савремених црногорских еписких пјесама се види да тај народ гледа на сво-

ју земљу и земљу Руску као на једну државу, а свога кнеза сматра сарадником „хришћанског“ или „словенског цара“ . **

VI

Занимљиво је да проф. Будилович донекле прихватио да српски и чешки језик могу бити мелодичнији и хармоничнији од руског језика. Истовремено, он није запоставио да упоређује плодност земље коју посједују поједини словенски народи.

Руски научник је признао да Русија има неплодне тундре и степе, али истовремено располаже с великим плодоносним површинама:

„Па која од словенских земаља садржи у себи такву разноврсност услова за живот и развитак као Руска земља? Земља насељена Пољацима нема вина и кукуруза, Чешка – соли и мора, Словачка – жита; Истра, Херцеговина и Црна Гора много страдају од суше и недостатка воде, Македонија нема шуме и све су оне лишене широког хоризонта, излаза на разне стране – и на сјевер, и на југ, и на запад, и на исток, што чини Руску земљу. Нема у свијету друге земље, независне у односу на друге, по изобилју средстава за живот и тако ограђене природом, то планинама, то морима. Зар се и Кина може да упоређује с Русијом...“⁶

VII

Проф. Будилович је нагласио да су Словени и у древним временима створили своје законе и положили темеље своје правне науке. Затим се осврнуо на друге заслуге Јужних Словена, посебних православних народа. Управо, од њих су Руси преузели броје културне утицаје, као и ћирилицу, бројне књиге, не само богослужбене, а у Русији су се обрели и бројни учени људи, махом из Србије и Бугарске, који су оставили свој траг. Будилович је подвукао да је православна Србија била важна препрека у ширењу “папизма” тј католичанства, у правцу Русије. Као другу заслугу коју Руси признају Србима навео је чињеницу да су својим отпором Срби успорили напредова-

*Грлица Календар Црногорски за 1835.г. 76-85 стр. Упоред. «Огледало Србско. Белградъ 1845,стр.24.

** Вук С.,Караджич : «Српске народне пјесме» Беч 1865. V т. 1 пјесма.

⁶ Слав. сборник, II ст. 32.

ње Османског царства, па се Русија у међувремену прибрала, одбацујући налете Монгола и Турака на своје границе. Није занемарио да су се и Срби ван Србије снажно одупирали продору ислама кога су донијели Турци. Примјетио је да су једино Срби у Босни и Херцеговини, упркос бројним устанцима, имали мање успјеха у борби против завојевача због знатног присуства домаћих житеља који су примили ислам, на које се ослањао турски окупатор. Ипак, као резултат тог дуготрајног отпора, који је трајао неколико вјекова, уз бројне жртве, појавиле су се двије словенске државе: Црна Гора и Србија.

Проф. Будилович је на посебан начин издвојио међу Словенима Русију, Црну Гору и Србију:

„У политичком односу Русија се у данашње вријеме убраја у порвразредне државе, равноправно с Енглеском и Сједињеним Државама. Међу словенским државама, Русија се јавља као једина велика и независна, тако да од двије савремене самосталне словенске државе, једна (Црна Гора) не може претендовати да се назове великом, а друга (Србија) на звање независне. Па и самим својим постојањем оне су на најтјешњи начин повезане с Русијом, одакле, иако то често и не примјећују, црпе и своју моралну силу, и подршку у међународним односима“⁷.

⁷ Црна Гора и Србија стекле су независност и међународно признање на Берлинском конгресу 1878. године. Ипак, Црној Гори је био ограничен суверенитет у приморском појасу између Бара и Бојане 29. чланом Берлинског уговора. То је измијењено тек након што су Србија и Црна Гора 1909. признале анексију Босне и Херцеговине од стране Аустроугарске, па је Двојна монархија, након тога, укинула спорни члан 29. и није више вршила надзор над црногорском обалом (в. М. П. Радусиновић, Црна Гора и Русија у вријеме анексионе кризе 1908-1909. године, Свет књиге, Београд 2008, с. 209).

КРИТИКА

КРИТИКА

Драган ХАМОВИЋ:
Ширина и тесноћа Милосава Тешића

Радоје ГОЛОВИЋ:
*Метафизика вјере у стваралашћу
Милушина Мићовића*

Милош КОВАЧЕВИЋ:
*Књига која показује ко су били и
ко јесу Срби*

Радоје ФЕМИЋ:
Нова вишталност романескног жанра

Веселин МАТОВИЋ:
Јовановићево „Цвијеће зла“

Весна ТОДОРОВИЋ:
Чињајући пјесме Софије Симовић

Драган ХАМОВИЋ

ШИРИНА И ТЕСНОТА МИЛОСАВА ТЕШИЋА

(Поводом Награде „Извиискара Његошева“)

Песник Милосав Тешић даје пример самодисциплине која нама углавном недостаје у пословима духа, пример земљоделачке трпеливости, с пуно труда и без самозаваравања. Уосталом, у српску књижевну јавност он и доспева у часу када је већина његових исписника показала шта уме и докле сме и може. Зачуо је и огласио неке потиснуте речи, слике и ритмове, из несећања кренуо у ходочасничко присећање путевима наше језичке и духовне топографије.

Прививи слика и ликова из предањског незаборава однеће превагу у Тешићевим песмама са звучним топонимима у насловима. Тако ће у песми „Тршић“ донети овакву снопхвату: „У таљиге милогледне / Вук с Филипом у сну седне. // Око клена и јасена / лете гусле и писмена. // Из Тршића истрепери / у облаке *јајѝ* па *јери*.“ У таквом је сну песник имагинативно прелетео путању од Сентандреје до Пећи и Призрена, од Чокешине до Житомислића и Црмнице.

Песник окупља и ставља у дејство све слојеве језичко-меморијског и активног фондуса. Сажимању сви теже, али синтезу треба поднети, оправдати, замахом и визијом, али и добром мером. Када помислимо на велике наше, тектонске синтезе, међу првима нам се указује Његош. Како би могао друкче онај чији је матурски рад био на тему *Горској вијенца* а потом се обрео међу ауторима *Речника* Његошева језика. Данашње се, покондилено, песничко поколење већином понаша као да српски језик њиме почиње и завршава, те да има више везе са свима другима, са свих меридијана, него са Вуком и Његошем – да стару сакралну баштину и не помињемо.

Потирућем самозабраву на путу моћно се испречују неки од најбољих лирских приноса данашњице, међу којима

се, кад говоримо о Тешићевом приносу, најпре указала разуђе-на митопеја у *Кључу од куће*, где стари српски дом и двориште нарастају као васионско стециште. Такво је *Млинско коло* као животодавні механизам кружења. У том отпорном смеру делују и сеобни крстоносни покрет у дводелном циклизованом спеву *Прелесї севера*, *Круї рачански*, *Дунавом*, или *Седмица*, спев о стварању света – заправо микросветова творителне поезије. Или *Калойера Пера*, омамљујући пев дострујао из родних дубина женског импулса наше повеснице.

Нема песника данас који више од Тешића баштини ритмичке и метричке обрасце из наше лирске традиције, па их и обнавља, иновира, у том прилично напуштеном бојном пољу уметности стиха. Нема осведоченије тежње за хијераријским порецима у безакоњу којим живимо, складова у доба општег распада, на свим нивоима песничког израза и смисла. Архитектонику стиха, песме, поеме, циклуса, Тешић помно спроводи, страшно одмерен колико у танчинама толико и у великим форматима своје поезије.

Поред свега реченог, Милосав Тешић није заточеник хладних апстракција речи оживљених и опорављених у песмама. Ослушкује људе и животне звуке, мотри пределе и природне облике, творећи од њих песничке симболе: од шипурка до шљиве српске, „сузе српских терена“, јагорчевине, црног и белог глога, дрена и модрог трна, до лесковог честара и узорних њива. Природа се сваколика удева у покрете људске заједнице, као у песми о заједничком устанку Срба и живог света у пролетњем замаху након Сретења: „Тек, челом свода севају маслаци, / а сев се круни, распада се жарко; / у поноћ пружењем шушкоре врбљаци: / протутња Мутап, оде Катић Јанко... / Кроз паук-време да ли назрех слику, / где два су бреста оба патријарси, / где Рудник љуби руку Медведнику, / где глог се клања Чарапићу Васи...“ Србија није само „дивно позорје оку“, него Тешићеве песме оживљују судбоносна повесна збитија, од великих сеоба и полома, до устанака и Великог рата. Трећа, Тешићева, „Плава гробница“ српске поезије оправдава свој настанак као исцрпни именик мученика са Вида, који, макар и делимично, остају живи у спомињању и молитвама: „Над мрамором мора цвет туге је земске: / ...из Такова Станко... и Јеврем из Тмаве... / из Драгиња Јаков... и Момир из Темске... / Кукурузи једре – а шљиве се плаве [...] Разгранај се, песмо, лековита биљко, / јер памћење бива све тање и тање: / ... из

Барича Богдан... из Таора Миљко... / Ајдуковић Влајко из Рибарске Бање...“

Између пролазности и постојаности, ништења и преподавања, сва је идеја поезије и језика, и у песми „Жички натпис“. Жича сабира у себи и оно што је давно била и што јесте данас, када све више „руше се здања с идејама Жиче / у неизраз леден – целовит што ниче.“ Жича је реч оваплоћена у телу храма, који пева и слави, под сталном сенком пропасти, али непропадљива. Речи са својим културним носивом, речи милозвучне и робусне, ономатопејске и оне сковане за лирске потребе, с разних места из доба прошлог, садашњег и непролазног, уграђене у ритмове Тешићевих песама, видимо као залог јединства, Логоса што раскрива смисао српским језиком.

Има у синергији сликовне и звуковне стране Тешићеве поезије нечег што је један значајни тумач симболизма назвао напором за постизањем тоталне уметности. А тотална уметност овде значи и последња одбрана. Тешић је заточник оне исте борбе непрестане, за духовним разрешењем, борбе коју је, горко и мушки, проносио цетињски архипесник, у тесном склопу метрике и бола. Јер, тесно је одасвуд. И тада и сада.

(Изговорено у Никшићу, уочи Дана Светог Василија Острошког, на свечаном уручењу)

Радоје ГОЛОВИЋ

КРИТИКА

МЕТАФИЗИКА ВЈЕРЕ У СТВАРАЛАШТВУ МИЛУТИНА МИЋОВИЋА

Часни оци, драга браћо и сестре, уважена публико,

Част ми је и задовољство да вечерас нешто кажем о литерарном стваралаштву Милутина Мићовића, религиозног мислиоца, пјесника, есејисте и публицисте и једног од најзначајнијих и најзанимљивијих духовних ствараоца на црногорској књижевној и културној сцени.

Борба против зла и ропства у име вјечне истине и златне слободе је одувјек био основни задатак свих великих људи и народа у историји човјечанства и највећи смисао њиховог живота и стваралаштва. Да од те „борбе непрестане“ неће одустати ни Милутин Мићовић а ни већинска, права, духовна, крштена и просвијећена, светосавска и његошевска, и након величанствених литија васкрсла и преображена Црна Гора, док је свијета и вијека, увјерио нас је својом најновијом књигом „Луче у тами Црне Горе“ њен аутор, први заслужни добитник престижне књижевне награде „Мирослављево јеванђеље“ у посткомунистичкој и постнационал-социјалистичкој Црној Гори. Његово изванредно дјело о којем вечерас имам привилегију да говорим представља својеврсни катехизис његошофилства и фундаментални допринос интерпретацији Његоша у контексту наше савремене културне и политичке стварности. За разлику од бројних аутора који се баве истраживањем духовног наслеђа нашег најмудријег владике једино ће се Мићовић латити деликатног и сложеног посла теоријског промишљања метафизичке, историјске и цивилизацијске судбине Црне Горе из перспективе “Горског Вијенца“ и „Луче Микроkozме.“

У основи ауторовог мишљења, пјевања и просветитељског дјеловања налази се један *fundamentum inconcussum*, један неуздрживи темељ којег можемо означити синтагмом метафизика вјере. Она је кључ за разумијевање како његове понируће

и проничуће рефлексивности и хеуристички плодне, поетске имагинације тако и његове религиозне музикалности. Помену-та круцијална карактеристика његовог дјела није никакав ата-визам и рудимент некритичког мишљења нити пак архаичка декорација његових поетских и религиозно-философских интуиција већ истински извор и основа Мићовићевог и сваког оног мишљења и поетског свједочења које претендује да буде истинито. Зато је његово стваралаштво образац за подражава-ње и примјер живог и цјеловитог духа, интегралног знања и симфонијске личности у времену у којем влада фрагментар-ност и дисоцијација духа, привид и симулација знања, одсут-ство вјере и смрт личности и у којем је устоличена владавина новца као врховна вриједност а постмодернистичка философи-ја инаугурисала деконструкцију као метод и симулакрум као критеријум истине.

Шта рећи о Мићовићу као ствараоцу? Као прво, његов стваралачки принцип у складу са најбољим традицијама словенске културе синтетизује у себи троструко ипостасно једин-ство писца, мислиоца и религиозног аутора. Вербално умијеће повезано је и обједињено у њему са метафизичким и спириту-алним стога је он истовремено изванредан филолог, суптилан дијалектичар и религиозно надахнут и просвијећен ствараоц. Три компоненте: вербална, метафизичка и религиозна изворно присутствују и међусобно се дијалектички преплићу у њего-вом погледу на свијет и стваралаштву. Та византијска синтеза и симфонија ријечи и мисли тј. љубави према Логосу и Софији као и патхос истинске вјере која их прожима сачињавају квинтесенцију његовог духовног креда. И сама старословен-ска ријеч луча која представља најсветију ријеч у ауторовом духовном језику и речнику, оваплоћује у себи троструко зна-чењско јединство. Она је поетска метафора, философски појам и религиозни симбол. Многослојна структура значења ријечи луча коју срећемо у Мићовићевом дјелу у бити се може свести на четири основна семантичка аспекта 1.) егзистенцијално-онтолошки; 2.) аксиолошки; 3.) гносеолошки и 4.) морално - практични.

Први, егзистенцијално-онтолошки аспект луче изража-вају следећа одређења: центар човјековог духовног бића и основна структура аутентичног људског бивствовања; прин-цип и коријен човекове свјесне дјелатности и извор сазнајних и вољних импулса људске активности; индикатор духовности

човјека; сједиште мисли и *conditio sine qua non* вјере и религиозног искуства.

Други, аксиолошки аспект појма луче садржи следећа значења: највиша, идеална и боголика страна човјека („слика и прилика Божија,“); покретач и иницијатор успећа човјека ка Богу; еманација или одсјај божанског у нама или „царство Божије“ у нама; свједочанство чистоће и истинитости људског бивствовања, нарочито религиозног и моралног.

Трећи, гносеолошки аспект укључује следеће конотације луче: она је *fons et origo* највећег и истинског познања-богопознања које разоткрива човјеку смисао његовог предодређења; сједињујући центар свих човјекових сазнајних моћи (ума, чувстава, воље и жеља, љубави и вјере); способност предреклексивног интуитивног сазнања.

И коначно, четврти морално-практички аспект појма луче подразумијева следеће одреднице: центар слободе; субјект слободне воље; проводник човјека ка Богу; „чистиште ума“ (катарзички момент) и мјесто синтезе човјекове слободе и одговорности. Уосталом и многе ријечи које користимо у свакодневном језику као што су одлучити, добити, разлучити, лучити, директно или индиректно значењски су повезани са ријечју луча. То је нарочито видљиво у руском језику.

У својој награђеној књизи „Луче у тами Црне Горе,“ која представља синтезу и рекапитулацију његовог вишедеценијског књижевног стваралаштва и просвјетитељског дјеловања, аутор полази од метафизичког и аксиолошког аксиома да Његош представља темељ духовног, културно-историјског и националног идентитета Црне Горе и њен дефинитивни цивилизацијски избор. Он је по његовим ријечима „почетак, првина, узор, темељ, калуп, српски архетип.“ Стога свако негирање и ниподаштавање овог факта представља кукавичлук и дезертерство од наше аутентичне традиције и фалсификовање историје и менталитета црногорског народа, и у крајњој инстанци, како Мићовић с правом упозорава, „отпадништво од свог поријекла, отпадништво од истине, отпадништво од свјетлости, и пад у безобразје, смртни заборав, и издајство.“ Бјекство од Његоша је бјекство од истинског идентитета Црногораца, бјекство од истине, правде, слободе, од наше духовности, православне вјере и српске, националне културе. Његош је по Мићовићу „наше све“ као што је то исто био и Пушкин за Русију по Достојевском. Одустајање од његових бесмртних луча

тј. од трансцендентно схваћеног и повијесно и традиционално прихваћеног смисла бивствовања је пад у таму незнања, расчовјечење и стропоштавање у понор небића у којем нема мјеста за све оно што су оне вјековима представљале и што чини суштину нашег националног карактера а то су по Мићовићу богољубље, човјекољубље и родољубље. Без „искри бесмртних“ човјеков живот није ништа друго до понављање првородног гријеха. Овај његов увид, или боље рећи велико упозорење, има дубоко хуман и просветитељски карактер јер нас буди из, кантовским језиком речено, стања “самоскривљене незрелости“ за које смо криви ми сами и нико други. И збиља, дух времена у којем живимо најбоља је потврда за то. Савремену духовну ситуацију у нашем друштву карактерише дубока и опасна криза, деструкција традиционалних вриједности, ауторитета и начина живота тј. промјена цјелокупног погледа на свијет која има за последицу заборав па чак и губитак културне самобитности, духовног и националног идентитета. Узрок наше свеопште културне и моралне декаденције и деградације, губитка духовног смисла живота, нарастајуће агресивности и вулгаризације свијести и подсвијести дијела црногорског народа Мићовић види у идеолошком срљању, глупости, корумпираности и духовном сљепилу свих досадашњих црногорских политичких елита које су, руководећи се макијавелистичком и ничеанском вољом за моћи, терором, насиљем и атеистичким вриједностима, свјесно и методски спречавале и неутралисале сваки покушај повратка духовним и религиозним основама наше традиције које су вјековима надањивале многе генерације наших предака и чији је најмоћнији експонент био Његош. Заборав Његоша је по њему еквивалентан са заборавом Бога и истинске Црне Горе. Овај лајтмотив свог цјелокупног стваралаштва аутор континуирано и са јеванђеоским патосом истиче у бројним јавним наступима, трибинама и књижевним вечерима.

Једна од значајнијих тема у богатом и разноврсном стваралачком опусу аутора представља питање историјске судбине Црне Горе у ери глобализације. У својој медитативној и рефлексивној прози, есеистици и публицистици Мићовић говори о култу атеистичке власти, мраку невјере и њеним идолопоклонијским сурогатима, о унутрашњој празнини, моралном nihilizmu и бесмислености живота у дехристијанизованом, атомизованом и идеологизованом црногорском друштву

лишеном духовних и националних (светосавских и његошевских) вредносних оријентира нашег православно-словенског и српског културно-историјског бића и националног идентитета и којег су два монструозна тоталитарна пројекта комунизма и фашизма успјела да уздрмају али не и да униште. Његош се никако не уклапа у либералну, глобалистичку и нацистичку визију и слику Црне Горе. Потребно је затворити поглавље о њему, архивирати га и препустити прошлости и забору или извршити његову духовну, религиозну и националну вивисекцију. Треба ућуткати сваког ко о њему говори. Варварски и пагански напади на Мићовића нијесу ништа друго до напади на Његоша, напади на црногорску духовну културу која мора бити уништена до темеља да би на тим рушевинама никло дукљанско трње, свакојаке утваре и зомбији, све само не Његошево цвијеће. Њихова запјенушана уста су пуна мултикултурализма јер су се одрекли властите културе, пуна мултиконфесионализма а сопствену су вјеру прадједовску продали за ДПС-ску и глобалистичку вечеру, пуна патриотизма а немају отаџбине, пуна национализма а утонули су у шовинистичко и нацистичко благо до кољена јер не знају за духовни појам нације и у служби су анационалног глобализма.

У епицентру критичке рефлексije аутора Луча у тами Црне Горе налази се феномени обезбожености човјековог ума и срца у тоталитарним режимима, губитка вјере и егзистенцијалне отуђености духовно палог човјека, недуховност савремене црногорске културе и идеолошко срљање црногорског квазидемократског атеистичког политичког и псеудокултурног маинстрима, који умјесто да се окрене властитој животодавној и санктосанктној традицији која је вјековима била гарант и индикатор духовног здравља црногорског народа и спиритус мовенс његовог елитног културног стваралаштва, ропски подражава неопаганизам западне културе и гура Црну Гору у глобалистички, антихришћански и анационални конгломерат народа тзв. Европску унију бјесомучно разарајући све оне узвишене духовне вриједности на којима је настала и вјекови-ма се развијала наша национална култура.

Наша отаџбина се налази пред новим цивилизацијским избором: или ће наставити да се развија (након скоро 80-годишње еутаназије ума и богоостављености) ослањајући се на темеље моћне и вишевјековне српске, православне националне културе и традиције која је своју историјску апотеозу

имала за вријеме владавине светородне лозе Петровића, његујући своју религиозну духовност, хуманистички морал („чојство и јунаштво“) и трансцендентно схваћен смисао бивствовања („луча микроkozма“) или ће прихватити идеје модернизације и глобализације коју јој споља и насилно намећу њени безбожни творци преко својих покорних слугу (невладиних или тачније ненадиних организација, инсталиране, дириговане, однорођене и корумпиране елите) и које почивају на хијерархији силе и воље за моћи узрокујући трансформацију њеног менталитета. Од епилога невидљиве метафизичке драме која се, како је то генијално запазио још Ф.М. Достојевски, одиграва у нашим душама, зависи и историјска и цивилизацијска судбина Црне Горе. Покушаји да се помоћу западних образаца модернизује и цивилизацијски преобрази културно и политичко биће Црне Горе већ сада дају своје погубне и наказне резултате. Идеолошки обезглављена и корумпирана власт постала је вазал глобалистичкох центара моћи не либећи се чак ни националне издаје. Она продаје отаџбину и вјеру наших предака за западну, глобалистичку вечеру. Духовна и политичка непросвијећеност официјелне Црне горе, ћутање и полтронство тзв. црногорске интелигенције, кратковидост, политиканство, поткупљивост и неодговорност опозиције само су наговјештаји доласка Антихриста који се крије под плаштом глобализације и који хоће својим смртоносним токсинима да отрује и уништи оно до чега нам је највише стало: и егзистенцију и трансценденцију, личност и културу, слободу и савјест, вјеру и истину, добро и љепоту. Он хоће својим отровима да нам затрује спасоносне и благодатне изворе живог живота, помути радост истинске реалности, стваралаштва и љубави, затре примјере чојства и јунаштва и на тај начин нас претвори у мртве душе његовог лажног, хтонског царства симулакрума и илузија виртуелне стварности. Закључак до којег долази аутор у својим опсервацијама духа времена у којем живимо сличан је оном којег срећемо код Берђајева. Ми живимо у лажном и неправедном свијету и морамо се свим својим бићем; и умом и срцем и вољом и осјећањима, супротставити злу и изборити за истински и праведан свијет. То је једини “пут ослобођења од гријеха, превладавања зла и концентрације духовне снаге за божански живот.“ (Н.А.Берђајев) Пут у дефетизам и индиференцију („Сила Бога не моли,“ „не може шут са рогатим“) коју нам сугеришу наши дрекавци глобалистичке

идеологије значио би пристанак на добровољно ропство и нашу дефинитивну деградацију као слободних и моралних бића и одустајање од парадигматичког и људски једино достојног, духовног, боголиког начина бивствовања експлицитно формулисаног у библијском апелу “Духа не гасите“ чији савремени пандан представља онај чувени фромовски императив „бити или имати.“ Стога морамо одбацили фатализам униформног нељудског и недуховног цивилизацијског развоја у који нас творци „универзалних људских вриједности“ и планетарног прогреса и њихови војници глобалистичког царства желе силом угурати и заказаматити у резерватима њихове „праве, западне демократије“ са осиромашеним уранијом коју су нам експортивали Нато бомбардерима прије двадесет три године. Најмање што свако од нас треба да учини и што нам и сам Мићковић заједно са А. Солжењичином сугерише јесте да не учествујемо у тој великој и опасној лажи и да на тај начин дамо скроман али ипак важан допринос у одбрани властите слободе, личне савјести, части, достојанства и свих оних културних вриједности које почивају на духовним темељима и моралним ауторитетима наше традиције.

Луче су божански агенс, моћ која нам омогућава ослобађање од окова нужности и ропства, продор у трансценденност и сусрет са Богом тј. обожење као коначни смисао живота. Свако од нас садржи спасоносне луче у свом бићу које су одсјај божанске свјетлости у нама и захваљујући којима смо у стању да превладамо сва помрачења и затамњења земаљског живота наше душе („тварца тамо обузета“) и уздигнемо се на ниво слободног, духовног „небеског“ начина бивствовања и будемо налик “творцу свемогућем.“ Слобода није нешто што се добија на поклон или пак наслеђује тестаментом . Она се осваја и задобија тешком муком помоћу властитог духовног преображаја. Слобода је аскетски подвиг наше душе као и у стваралачка моћ човјековог духа захваљујући којој смо „слика и прилика Божија.“ Без те унутрашње, духовне, стваралачке слободе које и јесу зрачења и радијација Његошевих и Мићковићевих луча човјек неби био син Божји већ његов роб. Она је претпоставка сваке друге врсте слободе: физичке, интелектуалне, моралне и правно-политичке а сама се не може свести ни на једну од њих јер је она апсолутно неусловљена, бестемељни темељ. Слобода је тајна која одређује природу и суштину човјека. Сваки други избор који не узима у обзир њено посто-

јање или је суспендује је израз властите и самоскривљене незрелости, непросвијећености и неодговорности, патворење нашег најдубљег хуманитаса. Духовно призвање човјека којег Његош формулише у облику питања : „Шта је човјек а мора бити човјек?“ је апел да будемо оно што у својој најдубљој бити јесмо – синови слободе и искра духа светога, „луча микроkozма“ која и у тами свијетли и стално нас подсећа на свјетлост Божију, лучу макроkozма, нашу небеску домовину. Мићовићеве луче су транскрипција Његошевих луча у контекст наше савремености. То је још један необорив доказ да је ловћенски тајновидац савремен и свевремен а да су његове бесмртне искре идеје водиље и светионици вјере, љубави и слободе у свим временима духовних помрачења и цивилизацијских искушења Црне Горе.

Све велико и узвишено у животу човјека и историји једног народа може бити остварено само на један једини лучоносан и христолики начин, кроз жртвену, кенотичку љубав и катарзу која се остварује помоћу ње и која је одувјек била повезана са религијом. Жртва очишћује душу и даје снагу за подвиг да би се превладале препреке које се налазе на тегобном и узвишеном путу Црне Горе ка њеној духовној и моралној обнови и исцјељењу. Ријечи владике Рада: “На гробљу ће изнићи цвијеће за далеко неко покољење“- најбоља су потврда да је такав препород и духовна обнова могућа. Црна Гора је прошла кроз смрт и може чути глас Божји. Као што смрти не бива без васкрсења тако и истинске, васкрсле, небеске Црне Горе не може бити без смрти убогог, духовно палог, културно изопаченог и морално осакаћеног Монтенегра. Духовно препорођену Црну Гору и праве његошевске Црногорце, „лучоноше“ који су од искона били дио српског рода нико више и никада неће одвојити од јединородне српске браће и претворити у музејске експонате и етнографски материјал. Његошев дух је живљи него икад. Процес оздрављења народа, његов повратак правим духовним вриједностима и његошевској традицији инициран трудом и љубављу блаженопочившег Митрополита Амфилохија и поспјешен духовним вакцинама Бећковићевих и Мићовићевих луча је незауостављив процес и јединство црногорског и србијанског народа никада више неће бити доведено у питање. Недавне величанствене литије цијела црногорског народа најбољи су доказ за то. Оне су духовни плебисцит Црне Горе на вјеки вјеков. Нама преостаје да Ње-

гошев аманет сачувамо и предамо неоскрнављеним следећим покољењима и да више никада у историји не будемо племе које „сном мртвијем спава.“ Стваралаштво Милутина Мићовића увијек ће нас и изнова подсећати да смо ми синови Духа светог и Његошеви духовни синови и да луча бесмртна и у тами смртној никада неће престати да гори.

На крају бих само да пожелим Милутину добро здравље и још много стваралачких подвига попут овог. Поштована публично хвала на пажњи и стрпљењу и нека вас свјетлост, љубав и истина вјечних луча увијек обасјавају, грију и штите од таме, зла и лажи Великог Инквизитора који увијек вреба из прикрајка малодушне и духовно клонуле али који никада не може наудити живим душама.

(Никшић, 6. јун 2022)

Милош КОВАЧЕВИЋ

КЊИГА КОЈА ПОКАЗУЈЕ КО СУ БИЛИ И КО ЈЕСУ СРБИ

(Јелица Стојановић, *Кроз српску језичку историју*, Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, Подгорица; Јасен, Београд, 2020)

Књига Јелице Стојановић *КРОЗ СРПСКУ ЈЕЗИЧКУ ИСТОРИЈУ (Линівокултуролошки и лексичкосемантички прилози)* састоји се из четири велика поглавља: 1) *Ујошреба етнонимске основе Срб- у српским средњовјековним изворима (граматички и семантички аспекти)*; 2) *Лично име Стефан код српских владара до краја 15. вијека (линівокултуролошки аспекти)*, 3) *О језичким и линівокултуролошким особеностима Њејошева дјела*, 4) *Сѣтари ћирилички најѣиси истіочне Херцеговине (линівокултуролошке одлике)*.

Наслов свакога поглавља заправо је инваријанта која повезује низ у то поглавље укључених предметно дјелимично варијантних потпоглавља. Тако се прво поглавље *Ујошреба етнонимске основе Срб- у српским средњовјековним изворима* састоји од седам насловом тематски уједињених потпоглавља, посвећених: граматичком аспекту етнонимске основе *Срб-*, о присуству и дистрибуцији лексичких јединицама од етнонимске основе *Срб-*: у страниј споменичкој грађи, на простору Рашке, на простору Босне, на простору Хума и/или Херцеговине, на простору Дукље и/или Зете. Испитујући распрострањеност, употребу и значење лексичких јединица од етнонимске основе *Срб-* у српским средњовјековним изворима, уз исцрпну потврду из свих доступних извора, Јелица Стојановић ће закључити да су лексеме од ове основе, осим што су се од најранијих периода употребљавале и код несловенских народа, али и код свих словенских народа, посебно фреквентне „на широком подручју јужнословенских земаља које су некад (и на различите начине) потпадале под српску власт“ а употребљавале су се за „означавање земље/земаља, народа језика,

писма, дохотка и сл.“. Посебно је распрострањена употреба синтагми са атрибутом „српски“: *српске земље, краљевство српско, јосифода српска, српски каракшери* и сл. Притом се „у једнини за етноним напоредо узпотребљавају и нејотовани облици од *Срб-*, који су чешћи на истоку, и јотована форма (*Србљ-*), која је као старија и архаичнија дуже задржана и фреквентнија на западу. Множинским облицима од *Србљ-* означава се и етноним (народ по српским земљама, народ српских земаља) и територија/територије (сву земљу српску/српске земље)“, али означава и српско поријекло, тј. значи „српски/српског рода“. Велики број наведених примјера из богатог територијално раслојеног корпуса, уз научно сучељавање свих нуђених експланаторних критеријума, показује дубоку историјску укоријењеност и континуитет српскога имена у сва три наведена значења. А то је у данашњем времену, више него склоном историјским фалсификатима, по правилу увијек на штету Срба, више него значајно. Или боље речено: то је чињенични показатељ који ништи сва политикантске и научно „одокативне“ антисрпске историјске и филолошке назовитеорије.

Друго поглавље *Лично име Стефан код српских владара до краја 15. вијека* чини шест потпоглавља посвећених анализи: а) поријекла, традиције и симболике имена Стефан код Срба, б) употреби имена Стефан код владара са простора Рашке, Босне, Хума/Херцеговине, и Дукље/Зете, и в) различитим реализацијама имена Стефан и могућностима уједначавања облика у функцији владарског имена. У овом поглављу Јелица Стојановић прати форме имена Стефан, као првог „забиљеженог хришћанског имена код Срба“, показујући да се то име везало за владарску лозу Немањића и српску традицију, постајући „титуларно име Немањића, са државно-симболичким значењем“, а које се не сусреће само код Немањића него и „код краљева, царева, владара, обласних господара са простора Рашке, Босне, Хума и Зете [...]“. Анализа је показала да је то име, као дио српског идентитета, посвједочено у различитим облицима (Стефан, Степан, Стеван, Стјепан, Стипан, Штефан, Шћепан). Зато, „устаљивање облика Стефан, с обзиром на традицију и симболику коју је то име носило, и с обзиром на коју се додавало именима, има оправдање за све случајеве, те рјешава неуједначености и недоумице“.

Треће поглавље књиге *О језичким и лингвокултуролошким особеностима Њеџошева гјела*, састоји се од три пот-

поглавља: а) Језички типови у Његошевом дјелу – функционалностилска раслојеност и употреба, б) Употреба лексичких јединица Косово, Црна Гора и Срб(и)ја у *Горском вијенцу*, в) Лична имена од основе *вук-* у српском историјском именослову и именовање ликова у *Горском вијенцу* од основе *вук-*. Само је прво потпоглавље није даље раздјеливано на нова потпоглавља, него је дато као јединствена структурно-композициона цјелина [...]. Ово је вјероватно досад најутемељенија и најкритеријалнија функционалностилска анализа Његошева дјела, с обзиром на језичке типове у њему интерфериране.

Друго и треће потпоглавље раздијелени су на већи број својих потпоглавља: друго на четири, а треће на два, која се опет раздјељују на чак петнаест краћих потпоглавља. Друго потпоглавље је и теоријски и емпиријски врло значајно, и за српску историјску лексичку семантику, и посебно за његошологију. Наиме, то је један од ријетки србитичких, а први дијакрони србитички рад да у кључу теорије лексичкосемантичких поља. У том поглављу Јелица Стојановић као доминатно лексичкосемантичко поље *Горскої вијенца* разматра поље састављено од лексема Косово, Црна Гора и Србија. Без „пољевог“ међуодноса датих трију језичких јединица, главни је и научно врло утемељен, готово егзактан резултат анализе Јелице Стојановић, не може се ни представити ни схватити духовна и етнокултурна потка *Горскої вијенца*. Јелица Стојановић овим радом показује како су „(Н)арод (српски) – косовски завјет – одбрана слободе и ослобађање (нас) српског народа, везивна нит у грађењу теме, мотива, ликова *Горскої вијенца*“, тако да је Његош *Горским вијенцем* „на непоновљив начин посвједочио и овјеначао косовски мит и косовски завјет као српско 'бити једно или друго', за чије је испуњење у *Горском вијенцу* запалио извијску у српској Црној Гори“.

Завршно потпоглавље трећег поглавља посвећено је личним именима од основе *вук*, и то како њиховом статусу у српском историјском именослову тако и с обзиром на употребу у *Горском вијенцу*. Јелица Стојановић најприје показује како је у српском именослову „импозантан број имена која у основи имају *вук-*“, док су имена од те основе некарактеристична и за западнословенске и за источнословенске народе. Томе се разлог може пронаћи и у чињеници да је култ вука код Срба имао „посебну вриједност и значај у односу на све остале народе“, зато што се *вук* у митологији сматра за Србинова

претка. И не само по томе, него и зато што је вук код Срба добио посебну симболику везивањем за култ Светога Саве. Наиме, Свети Сава се сматрао „вучјим пастиром“ или заштитним божанством вукова [...].

У завршном дијелу трећег поглавља анализирају се имена од основе вук- у Горском вијенцу, и то девет имена (и то седам са именом Вук, а два са именом Вукота), што чини готово половину српских ликова овога дјела (а њих је 20). Јелица Стојановић даје исцрпну лингвокултуролошку анализу сваког од наведених девет ликова у *Горском вијенцу*, закључујући да је ово име доминантно у *Горском вијенцу* као дјелу са наглашеном херојском тематиком. Доминација тог имена у *Горском вијенцу* није случајна, посебно ако се узме у обзир чињеница да нпр. у *Лажном цару Шћепану Малом* ни један лик нема име Вук. Његошевом опредјељењу за ово име разлог је тај што је оно имало посебно мјесто и симболику у српском ономастикону, а и у митологији и етнкултурном концепту код Срба. „И име је сву ту слојевитост сажело у себи“.

Посљедње, четврто поглавље књиге Јелице Стојановић бави се лингвокултуролошким одликама *сѣарих ћириличких најписа источне Херцеговине*. И то из посебног лингвокултуролошког угла, при чему критеријуми лингвистилистичке анализе имају доминантно мјесто. Наиме, прво је потпоглавље овога поглавља посвећено језичким средствима за изражавање експресивности у старим српским ћириличким натписима источне Херцеговине. А међу тим средствима анализи су подвргнути изрази у функцији апострофе и инвокације као стилске фигуре (при чему је извршена детаљна, а критеријално утемељена, формална и стилска поткласификација тих изрази и посебно освијетљена њихова стилска валентност), као и синтаксичке конструкције с везником и/или партикулом *а*. Овај рад спада међу ријетке лингвистилистичке дијахроне радове, показујући научне могућности дијахроне лингвистилистике, тако заповстављене у србистичкој науци [...].

Књига Јелице Стојановић *КРОЗ СРПСКУ ЈЕЗИЧКУ ИСТОРИЈУ (Лингвокултуролошки и лексичкосемантички прилози)* готово је уникатна у српској историјској, етнолингвистичкој и (дијахронској) лингвистилистичкој. У њој се на богатом језичком материјалу из српских историјских и књижевних споменика освјетљавају питања од којих ваљда нема значајнијих у српској филологији, питања која на експлицитан и егзактан, да

егзактинији не може бити, начин показују не само ко су били него и ко јесу Срби. У времену данашњем, када су на дјелу присутни безочни фалсификати српске филолошке и културне баштине, у времену када свако мисли да му је дозвољено безочно „гусарење по српској прошлости“ (Псуњски), ова књига Јелице Стојановић представља научни браник сваком таквом будућем покушају. Посебно и због тога што је сваки дио књиге и теоријски и емпиријски тако утемељен, да у њему предочени ставови не остављају дилему у истину, чињенички и критеријално недосмислено потврђену.

Радоје ФЕМИЋ

КРИТИКА

НОВА ВИТАЛНОСТ РОМАНЕСКНОГ ЖАНРА (Слободан Владушић, *Омама*, Лагуна, Београд, 2021)

Недавно је у Црној Гори, на промоцијама одржаним у Подгорици, Будви и Никшићу, представљен нови роман Слободана Владушића „Омама“, који је већ задобио запажене критичке опсервације и наглашене афирмативне оцјене. О читалачким реакцијама на књигу убједљиво говори и чињеница да је, у релативно кратком временском интервалу, роман већ доживио треће издање, што подсјећа на елементарну истину да успјешну рецепцију текста примарно гарантују читалачко повјерење и пажња. Због тога ваља акценговати кључне квалитете романа који осигуравају не само престижни статус Владушићевог књижевног дјела, него и нову виталност романескног жанра у савременој српској књижевности.

Наслов романа сугерише низ симбола који се конституишу на основу значењског и традицијског контекста. С једне стране, наглашена је важност омаме схваћене у контексту Црњансковог књижевног дјела, док, с друге стране, богати приповиједни свијет омогућава да се исцрпе семантички руркавци *омаме* које препознају језички приручници. Омама је, у исти мах, и дремовност и обамрлост, али и занос и усхићење.

У поетичком смислу, књига је заснована на јединству експресионистичког и постмодернистичког наслеђа. Лакоћа жанровског одређења – у питању је историјски трилер – не би смјело да завара читаоца, будући да се сложено компоновање књиге тек донекле образује на захтјевима детективског жанра. У „Омама“ детекција није сврха, већ повод. Мистериозна атмосфера романа функционализована је као оквир за понирање у дух оновремене Њемачке, Европе, али и Краљевине СХС, која се утемељује на болној илузији југословенског братства.

Фабулативна димензија књиге нуди потрагу за несталим Србином у Берлину, чији идентитет није само израз народносног осјећања (Милутин Топаловић из Груже!), него је и

плод његове класне припадности. Лик Црњанског, грађен према узусима његове дипломатске службе, открива забринутог писца који препознаје извјештаченост општеприхваћеног тврђења о Вајмарској Њемачкој као „демократској, социјалистичкој и пацифистичкој земљи“.

Упечатљиво је грађен и лик Милоша Веруловића, савјетника у посланству Краљевине СХС у Берлину, који има привилеговану улогу приповједача, али и свједока важних престоничких догађања. Тако се успоставља својеврсна симболичка аналогија с оновременим Веруловићевим „двојником“, који, такође, из неофицијелне визуре свједочи о трагичном догађају српске историје из марта 2003. године. Веруловићу је, инвентивном приповједачком стратегијом, омогућено да читаоцу приближи берлинске дане Милоша Црњанског, који је приказан као „господин који се тако често загледа у берлинско небо, као да на небу нешто пише“.

Иако Веруловић није јунак високе умјетничке амбиције и домета, он је потпуно свјестан традицијског контекста у којем се огледа и чији је интегрални дио. На његовом ноћнику упадљиво стоји Српски књижевни гласник, не само као умјетнички, него и као друштвени, политички и вредносни оријентир оновремене елите, која је народне идеале осмишљено артикулисала у овом часопису. Веруловићев лик, међутим, није грађен по матрици носталгичног, идеализованог земљака у туђини. Он је приказан у неореалистичком маниру, као чиновник-прегалац којем нијесу стране „благодети“ порочног живота, који је симболизован као тривијални, али дјелотворни механизам ослобађања нагомиланих ратних траума које су укинуле осјећање трајног комфора. У тренуцима омаме, Веруловић оживљава инстинкт борбе, надахњујући се стиховима народне пјесме „Хајде Јано“, која изражава вјеру у неуништивост етноса.

Противрјечности Веруловићевог антипода Црњанског огледају се у његовим ставовима о друштвено-историјским приликама с јесени 1928. године. Црњанскова два става, испоставиће се, имају пророчки карактер: „Рат у Европи се није завршио. Рат траје. Само траје другим средствима“, и даље: „Мислим да су нацисти будућност.“ Привидну „јеретичност“ наведених ставова немилосрдно одвијање историје оповргнуло је на неумољив начин.

Политичке и културолошке пукотине новоформиране југословенске заједнице илустроване су у роману различитим убјеђењима чиновника у берлинском посланству. Комично је интонирано германофилство Словенца, др Пернеа, који с пословичном прецизношћу примјеђује да Краљевина СХС у Њемачку извози 80% пољопривредних производа.

Роман „Омама“ отвара живу релацију према претходном Владушићевом роману „Велики јуриш“. Наиме, симболички значај ратног тријумфа на Кајмакчалану огледа се у контрастирању узвишеног и херојског времена и простора на једној, у односу на декадентну, порочну стварност Берлина, на другој страни. Ликови мистериозних странаца, какав је Макс де Грот, показују изопаченост умова у Берлину, упркос високим научним и, посебно, медицинским открићима која су злоупотребљена против човјека и човјечности.

Предочавајући одломке из ондашње берлинске штампе, техником (псеудо)документарности приповједач суочава читаоца с десакрализованим и дехуманизованим представама јавног мњења Њемачке. Било да се у штампи бистре питања умјетности или, пак, берлинске берзе, очигледна је помиреност с наступајућим злодухом нацизма, који је у недостатку поуздане друштвене тачке ослонца нашао своје плодно тло.

Ономатопејско – „тик-ток“ подражавање ритма часовника, сугерише неумитност временског протока који подстиче двоструку неизвјесност и напетост атмосфере романа. Читалац је све вријеме у ишчекивању разрјешења мистерије. Међутим, с друге стране, читалац опажа и метафору историјског тока – као откуцавање часовника до сукоба који ће трајно одредити судбину човјечанства. Привилегованост Црњанског у роману уочљива је и кроз мотив његове заинтересованости за очеву судбину. У том смислу, једна мистерија из прошлости, која има дубински идентитетски значај, пројектује се на ентузијазам јунака у другом времену, који неуморно трага за човјеком који, упркос томе што није предмет интересовања политике и историје, није безначајан с општељудског становишта. Уосталом, опасности маргинализације и заборављања није изложен само нестали Топаловић, него и цијели српски народ којем он припада. У роману се дискретно, из Црњанскове перспективе, подсјећа на расистички став Фридриха Енгелса о егзистенцији малих, примитивних народа, чији опстанак представља својеврсни историјски анахронизам.

У цјелини узевши, роман представља суморни наговјештај звјерског поретка, антиутопијску визију која ће се еруптивном снагом ослободити кроз појаву нацизма као идеологије зла и деструкције која ће настојати не само да пороби, него и да потпуно елиминише словенски корпус, што се романом „Омама“ увјерљиво свједочи неосуматраистичком интуицијом, као истином вишег реда у односу на привид фактографског поретка.

Веселин МАТОВИЋ

ЈОВАНОВИЋЕВО „ЦВИЈЕЋЕ ЗЛА“

Борис Јовановић, *Бої у бирџији* (*Лексикон каменованих ријечи*), ZENIT, Нови Сад, 2021.

Након збирке прозних минијатура (*Тријаж*, СКЗ, 2012) организованих по принципу рјечника-азбучника, при чему сваком слову припадају по три приче, укупно деведесет, Борис Јовановић објављује пјесничку збирку *Бої у бирџији*, с поднасловом *Лексикон каменованих ријечи*, у којој, сада, имамо деведесет пјесама, слојевите метафорике, такође сложених по азбучном реду, али тако што су по три пјесме насловљене ријечима које почињу истим словом. Пјесме се састоје од по двије строфе, слободног стиха. Прву чини низ дијагноза, судова, сентенци и опсервација о „човјеколиким“ (овременом, циничном, суровом и саможивом покољењу, без савјести, без стида, које не вјерује ни у шта – богохулном и бесловесном, а које су, у нашој патријархално провинцијској средини одњеговале и одомаћиле идеолошке алкохолизације 20. и првих деценија 21. вијека). При томе се читаочеве асоцијације неодољиво усмјеравају на културно-етичко посрнуће данашње Црне Горе, као исходишту ауторове резигнације, али и потребе да се тој деструкцији супротстави стваралачким, као превасходно моралним чином. То је инспиративна подлога цијеле Јовановићеве књиге, и на њој се гради и међусобно преплиће неколико симболичко-метафоричких слојева. Тако је *бирџија* у свом почетном значењском нивоу, метафора за Црну Гору, ону Црну Гору која је blasfemiју прихватила као свој културно-идеолошки и политички концепт и програм, а презир, порицање, изопачавање и обесмишљавање наслијеђених духовних и културних вриједности, као начело понашања и мишљења. Међутим, *бирџија*, може бити и било која друго друштвена средина, и било које мјесто које је човјек својим понашањем претворио у мјесто проклетства и сопственог нестајања, и сва-

ко људско станиште. *Биртија* је ондје гдје се убија Бог (*Само још да му лешину однесу./ Тако кажу./ Каг су ја већ убили, јер им је повјеровао./ А и муве зунзарају, осјећиле.*) и гдје се претуцају анђели (*Зајукли су му крила, чује се као сјекиром/по лиснајој трани мајској...*), гази по људској души и не осврће се (*Ови шћо их тазе чују сийно крџање. / Прећварају се да нишћиа не знаду и насћављају даље.*), и гдје се мржњом доказује љубав (*Шћиа си ћићи тиражио мећу човјеколиким/који мржњом доказују љубав...*), гдје се ћирилице забадају клинци под слова (*Најћрије су јој забили клинце поод слова/баш они човјеколики које је исћисала. Њих је живе ућисали, а они је живу саћранили.*), али и тамо гдје се баште заливају бетоном (*Они су му залили башћу бећоном./ И најћравили друћу башћу...*), и гдје (*Врићћие тћестћере, младе шуме вриће./ Не дају се лако, али ће се даћи.*) Или гдје су „*Лойовчићи аванзовали у лойове./ Лойови – у лойине./ А лойине – у државнике./ Или макар – чуваре тћрезора*“....

Нажалост, Црна Гора је, данас, збирна именица свих ових бестијалности, али и образац савременог свијета.

У другој строфи, као својеврсној илустрацији претходно реченог, нижу се алегоричне сцене из биртијске атмосфере, у којој владају апсолутни нихилизам и бласфемија, и гдје је све „због чега вриједи гледати, ходати и дисати“ (И. Андрић) презрено, обесмишљено, извргнуто руглу, „каменовано“ и осрамоћено. То су драматични призори биртијаша на дјелу, пред којима је и сам Ђаво „забезекнут“, па се „скамењен још и постидио“ (пјесма *Ђаво*), а који нам се предочавају из позиције равнодушног свједока учесника („И мећу њима овај што ово пискара...“), као – успут и нехотично, али опипљиво-реално, увјерљиво, психолошки разуђено, дочим, артикулисано као гротеска, што истовремено знатно изоштрава и пјесничку слику и критичку оштрицу. То је, иначе, карактеристичан Јовановићев стваралачки поступак који даје посебан шарм његовом поетском изразу.

Рецимо, у симболички слојевитој, а могло би се рећи и програмској (и антологијској, несумњиво антологијској!) пјесми *Анђео*, у фантазмагоричној сцени мучења анђела, који у изненадној снијежној олуји („мада је био некакв мај..“) слијеће мећу биртијаше:

„Гледам како га туку и цвилим потихо као шугаво куче.

Криомице, да не чују ови који туку.

.....

...а снијег је сипао као
брашно, играле су лепирице као руске балерине.“

.....

Затукли су му крила, чује се као сјекиром
по лиснатој грани мајској...
Окрвавио је снијег.
док су га вуцарали.“

– „Серафим или Херувим... – захропта
онај те му је крила притуцао.

Загуши га смијех, забаци главу, сасу, трупну ногари-
ма.“

Фантастика, али психолошки (чулно и визуелно) све
реално и погођено, као очима виђено! Истинито! Бодлеровска
пјесма! (Да ју је Бодлер написао била би у свим ваљаним чи-
танкама.)

Тако је и са пјесмом *Душа*:

Душе се обично закаче о гранчицама, с прољећа.
Гледају човјеколике и обично су тужне.
Или им се бацају под ноге у тешком очајању.
Или их закану варницама суза.
Ови што их газе чују ситно крцкање.
Претварају се да ништа не знају и настављају даље.
Још нико није застао.
Још нико није погледао.
Свако је помислио.
Туђа, није моја.“

Итд. На пр., у пјесми *Шуме*:

Знам онога што ми је убио завичајну шуму.
Умјесто да му кажем – шумоубицо –
само му пружим ручицу.

.....

Можда понекад сања сјекиру, мислим
док шумоубица одлази.
Како му се прикрада, оштра и хладна.
Како му улази у постељу као змија.

Или ипак не сања.
Шуме се не свете као ја...“

Наравно, свака пјесма је заокружена мисаоно-емоционална цјелина, али истовремено и дио грандиозног мозаика морално изопаченог и духовно испражњеног свијета – „биртије“, својеврсне „проклете авлије“ (мјесто изван града или насеља на ком би се извршило каменовање осуђеника сматрало се проклетим мјестом!), као метафоре нашег времена у ком неприкосновено владају обезљуђене утваре (биртијашки богови), који се „одвајкада огледају у кривом огледалу“, а „које им наказности испоручује као врлине“. Ђавоља дјеца, која су „превазишла“ свог родитеља, и „Сад не личе на оца, него сами на себе“. („Ђаво“).

Тако је аутор исплео особен пјеснички вијенац о даноноћном „каменовању“ свега што се садржи у значењу најважнијих ријечи у српском језику (њих деведесет!) од: анђела, Бога, вјере, баште, бунара воде, душе, ђедовине до: зоре, игре, крста, куће, љубави, и до: наде, мита, неба, њиве, образа, приче, радости, сунца, туге, ћирилице, језика..., (Каменовање је колективни чин кажњавања, при чему сви присутни бацају камен на осуђеног!)

Од те поражавајуће, изокренуте, „душегубне“ стварности Јовановић, високо култивисаним пјесничким умијећем (самосвојним језичким обртима, парадоксима, живим и прецизним поређењима и вишезначним метафорама, ироничним опсервацијама о цинизму биртијаша („захроптаних“, „зароктаних“, „забректаних“, „заракијаних“, „зазвијерених“), ненаметљивим хумором, смирено, без патетике и сувишних афектација), ствара изванредну књигу поезију, своје „цвијеће зла“, јединствен спјев у српској књижевности.

Посебну њену вриједност чини обиље (цијели рјечник), оригиналних, и посебно успјешно употријебљених кованица, на примјер: рашчуђен (*Чему алхемичари у рашчуђеном свијету...*), кесастим подочима (*Шарне њо нама ошћеклим очима, кесастим њодочима.*), чудотворница (*Чудошворац из њодрума само одмахне руком и оде чудошворници...*), захроптан, забректан (*И међу њима овај шио ово њискара. /захропћан, зарокћан, њосувраћених рукава бијелих...*), бујнути (*Бујнуло и зашаренило/а није изнијело њлода.*), боголовком (*Прикљешћен бојоловком мрачне синајоје.*), уступчио (*Па окоћ*

окоџа усџуџчио џрдобу на џемељу од бунара.), озвијерили (Озвијерили и џоследње јаџе у себи.), укрволочен (звијера укрволочен џо бирџији.), обезглавље (може ли ово обезглавље биџи изнад облака...), безвјерице (Иако вјерују у безвјерице.), закопита (бијесни за шанком закоџиџа./Па зарза џослије џиске.), будзаштили (као џиџо су будзашџили и кућу и џојаџу и џиву и џоџок.), воловрати (- Неће џа неће – сикће воловратиџи), месиште (Биба се џихџијасџио месиџиџе на џучини злодуџија), крекеталиште (Крекеџалиџиџе, вечери џеџиџе), жабеџи (Онда су човјеколики исуџили жабеџи заџон), свеједноћом (-Је ли умро – свеједноћом џиџам.), пиволок (дочека џа куриџумом онај џиволок из сџрељачкоџ сџроја)., мрсилиште (Ко вирне у звијезде, исџада из мрсилиџиџа), гмизавицу (Удгарали као да ударају армаду, а не џмизавицу.), змијоубица (-Убисмо – каже змијоубица – змијурину). И тако даље: зунзарасто, разобадани (смијех), истинопија, раскућнице (куће), дробиште, логорејише, шумосијек, ледикрвка, шумоубица, целатлук, босоногало, човјеколичанство, човјековање, затрбушено (чељаде)...

Свака од ових ријечи, овако лако скована, све у духу српског језика и овако говорљива, може, без икакве ограде, у стандардни рјечник савременог српског језика. Као што и свака пјесма из ове књиге може у сваку озбиљну антологију новије српске поезије!

Весна ТОДОРОВИЋ

ЧИТАЈУЋИ ПЈЕСМЕ СОФИЈЕ СИМОВИЋ

До данас, Софија Симовић се књижевној публици представила са три збирке: *Каг њује мирују*, *Ог тријеха млађа* и *Писма из огледала*. У њима налазимо лирске пјесме и медитативну прозу, и колико год пјесникиња није инсистирала на експлицитној и лако уочљивој поетици, све три књиге, уједначене и конзистентне, представљају дио јединственог и недјеливог система који има стабилну структуру и чврсту статику. Сјета и резигнација, њежно и танано осјећање свијета и зрео глас, јесења расположења, чежња за завичајем, страх од пролазности са једне и жудња за вјечношћу са друге стране, дијалог са болом и патњом, као и жеља да је неко чује спаковани су у својеврсна писма – пјесме, које пјесникиња са неке само њој познате адресе, из сна или са јаве, са балкона, планине, крај ријеке или са ливаде, разашиле у свијет, међу људе које воли и до којих јој је стало. Њени адресанти су и Творац и Богомајка, и светитељи и отац Лазар Острошки, и брат, и пјесникиња Марина Цветајева и незнанац са острва, и он-љубав, и син и мајка, и ја и ти и сваки читалац... Зависно од примаоца коме су намијењена, онда писма добијају и облик: молитве, службе, акатиста, извјештаја, објашњења, запажања, подсјетника, саучешћа, љубавне поруке, сјећања, поуке... наравно све одјенуто у прворазредно поетско рухо, казано оригиналним пјесничким језиком и особеним и јединственим метафорама. Ове књиге нам доносе записе душе која посматра и доживљава свијет на посебан, само свој начин. Оне нам показују како то изгледа када пјесник завири иза физичког свијета (у и иза огледала) и дуго остане у њему, а онда из тог свијета људима које воли, и захваљујући се Богу што постоје, шаље кроз многобројне личне метаморфозе – мијењања и удвајања (пресвлачења како Софија каже) треп-

таје свога бића кроз бирану мелодију и ритам језика којим се игра и којим добро влада. У свијету калупа, и људи серијски произведених, са поремећеним односима и осјећањима, она, друкчија међу истима, као мелеме и лијек дијели своје добро промишљене ријечи.

У једном тренутку, како пјесникиња у једном фрагменту у другој књизи „Од гријеха млађа“ каже: „...јесени једне научила сам како се постепено слажу слике и пишу писма из огледала“. Ако су писма, а чини нам се да јесу, пјесме, огледало је и вријеме и симбол савјести, свијести, јер виђени одраз за човјека који се посматра у њему значи разоткривање и унутрашње преиспитивање, рефлексiju. Огледало које „не ласка“ показује и варку и злокобну слику времена. Због тога је и вријеме схваћено као атрибут релативног постојања, као огледало које не лаже, које открива истину, иако је и оно, само по себи, и стварност и привид. Пјесникиња све види у огледалу: и себе и друге, и живот и смрт, све је сјенка и одраз, и стварно и флуидно... Софијино схватање да љепота траје само трен и да је несталност једина константа живота, као и средњовјековна идеја *temenno mori* (сјети се смрти), дају помало барокни укус свему што је до сада написала. Овдје барок не треба схватити као правац или школу у правом смислу ријечи, већ као естетику којој, колико ја познајем Софију, она нагиње својим отменим женским сензибилитетом, носећи испод многих својих слојева, понекад и маски, велику скрушеност и дубоку религиозност попут барокног човјека. Њена игра огледала, сјенки и привида, подсјетила ме је на два умјетничка дјела: цртеж чувеног италијанског умјетника Ђанлоренца Бернинија (1598 – 1860) *Огледало и Старац Вријеме*, на коме Старац Вријеме, док побједоносно лети над огледалом, скида вео са њега да би посматрач у огледалу видио истину, спознао себе, и слика *Порџреј Ханса Буркамира и његове жене* (аутор Лукас Фуртенагел), на којој осликани на тамној подлози богати и остарјели супружници испред себе држе огледало са којег их, умјесто сопственог одраза, посматрају двије бијеле свјетлцаве лобање.

Софија Симовић у својим писмима – пјесмама заматљује, сјенчи слике, поиграва се метафорама, слика свијет несталности, привида, илузија, човјека многих ја, кога живот ковитла између ништавила и апсолута. Дубоко замишљена над неумитним током времена, она и природу, којој се стално вра-

ћа и у коју се свјесно утапа, доживљава као одраз пролазности. Кроз смјену годишњих доба, која су потчињена времену и у вртешци живота имају свој почетак и крај, и кроз цвјетање и труљење у природи, налази опомену за коначност сваког људског живота. Дан смрти, која је огледало живота, је у ствари дан рођења за вјечност и побједа над свим што је настало у времену. Тек од тог дана, почиње живот којем нема краја.

У њеној поезији царује јесен, а честим коришћењем презента пјесме се визуализују и пред очима читаоца претварају у слике нестварно лијепих и шарених пејзажа, смирају у којима орао граби најљепше јагње, облаци се размичу, плове небо и ријека, стоје шуме и горе, врхови додирују небо, таласају се поља сунцокрета, разиграва бијело стадо, зора се од ноћи отпуча... Све је магично и пробуђено, натопљено жудњом за првобитним животом, све трепери и све се спаја, свака ситница, сваки опажај и осјећај имају смисла на путу самоспознаје и самооткривања. Њена поезија која трага за истином, која слави љепоту и завјетовање, та писма у којима се, пијана од љубави према свему и свакоме, исповиједа и износи своју тајну, своју вјеру у вјечни живот, иако је овај земаљски: пјена, прах, пијесак, стакло, огледало, птица..., не трпи много очевидаца, склона је да нас заведе, прије него да нас убиједи у нешто. Свијет за којим наша пјесникиња чезне, и који нам, кроз руковети својих пјесама, нуди, окупан вјечним сјајем незалазне свјетлости постоји само у поезији и изван граница времена.

Кад писац заведе читаоца неком лазурном и треперавом свјетлошћу свога дјела, неким поетским свијетом у ничему створеним, стихом који се деси у крхкој хармонији, на пресеку осјећања и поимања вјечности и времена, онда кажемо да то дјело или тај стих треба „прогутати“ да би могао на нас и изнутра дјеловати. Мислим да је у томе и сврха поезије. Софјине стихове, као свако добро штиво, треба са пажњом читати и гутати да бисмо постали бољи људи.

ПРОМОЦИЈЕ

ПРОМОЦИЈЕ

Драго ПЕРОВИЋ:
Вијенац свесрпске саборности

Јелица СТОЈАНОВИЋ:
*Слово – вјерно, нејобично и дубоко
свједочанство политичких изнуда
и принуда*

Момо ВУКСАНОВИЋ:
Ми желимо да се слуша глас народа

Милутин МИЋОВИЋ:
Шездесет бројева „Слова“

Весна ТОДОРОВИЋ:
*Српски језик је најтрајнији и
најстарији црногорски архив*

Српски покрет „Његош“
Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори
Српски национални савјет и
Актив професора српског језика - Никшић

организују трибину
**60 БРОЈЕВА ЧАСОПИСА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ „СЛОВО“**

Учествују:

Проф. др Јелица Стојановић
Проф. др Драго Перовић
Др Момчило Вуксановић
Књижевник Милутин Мићовић
Весна Тодоровић, проф
и Веселин Матовић, уредник часописа *Слово*

Програм води **Александар Вуковић**

Књижара Матице српске –
Друштва чланова у Црној Гори

Римски трг 50/1, Подгорица
Понедељак , 9. маја 2022, у 19 часова.

Добро дошли!

Драго ПЕРОВИЋ

ВИЈЕНАЦ СВЕСРПСКЕ САБОРНОСТИ

Када се осврнем на ово вријеме од првог до 60-ог броја *Слова*, имам константан осјећај да се налазим у вијару који неповратно разноси све што смо кроз историју скућили и сабрали, заправо, све на чему смо се ми данашњи скућили и сабрали. Иако вијар почиње од врха, из садашњости, он не престаје све док се не дохвати темеља, и док њега не разнесе, док се не дохвати коријена, и док њих не исчупа. Он долази чини нам се ниоткуда, непримјетан док нас не захвати и почне да нас развијава и раскорјењује. Тада смо сасвим немоћни да му се супротставимо, када прође почињемо да скупљамо разнесе-не остатке нас самих и да сабирамо оно што се, изгледа, више не може сабрати, уцјеловити, утемељити, укоријенити.

За разлику од ове природне појаве, историјски вијар који разноси српски народ од његовог усамостављења, никад не престаје и никад неће престати. Таман кад помислимо да смо се скућили и сабрали у кући-држави, у капели-гробу, у заклетви-ријечи, у слободи-правди, он нас захвати још јаче, још дубље, још свеобухватније, и разнесе нас по пустим лединама балканске и свјетске историје, по јамама и јаругама наших завичаја, по страним амбасадама и туђим платним списковима нашег стида од нас самих. За њим нимало не заостаје ни наш унутрашњи српски вијар којим се сами од себе бестрва стањујемо да се више не можемо сабрати. То је наш удес на који вјековима немамо одговор, који више говори о нама, него што ми можемо да знамо о себи. О тој нашој немоћи говори релативно мали број српских институција које успијевају да одоле свим нападима времена и да трају мимо свега тога. Кад се осврнемо иза себе, једини светионик је Српска православна црква.

Када су се стари Грци у хомерско доба налазили у истом вијару, они су нашли против- лијек, не само за себе него за цјелокупну западно-источно-европску културу. Они су од обичног глагола *legein* који је имао значење „сакупити и сабрати“, од оног што сваки сељак ради на својој њиви и ледини, створили општечовјечанску именицу логос и свим својим бићем повјеровали у њу као свој камен станац. А она као што знамо, између осталог значи и слово. На логосу су све утемељили, за логос су све заложили, без логоса нијесу ни сањали. И достигли су неслућене висине, висине које упорно покушавају да разнесу историјски вијари, посебно посљедњих 100-њак година. Логос у који су они повјеровали Хајдегер је превео као „збирајућу збраност“, ону способност која не само сабира већ јесте сами сабирајући сабор, сабор који смо ми осјетили душом и тијелом сабрани дјелом митрополита Амфилохија и његових сарадника. Наша СПЦ је опстала кроз вјекове као стожер српског народа управо зато што се засновала на оном свевјечном: *У њочетку бјеше Лојос*. Односно: *И Лојос њосїаде њијело и насїјани се међу нама...*

Када нам се 60-годишњи вијар дохватио самих темеља и коријена српског народа у цјелини, па оvdје још радикалније код нас, кад су СПЦ и српски језик нападнути са свим квази државних и квазинаучних позиција, ниоткуда, већ из срца саме истине и слободе, Актив професора српског језика је смогао храбрости да сагледа отворених очију нашу стварност и да свој одговор изнесе као Логос, да објави први број *Расцїећа срїскої језика* као праимена *Слова*, збирајуће збраности не само ових наших вихорних и вијарних 18. година, него и збирајуће збраности наше цјелокупне духовности и културе, у којој је српски језик Слово кроз који се отјелотворује сваки наш искорак ка нама самима, ка другим људима и ка Богу. И у ових 60. бројева сабрано је и скућено више него је то ико могао помислити на самом почетку. Тако је *Слово* постало наша кућа, наш Сабор, гдје смо кроз српски језик једно и заједно, од Тирила и Методија до Веселина Матовића и његовог личног, а институционалног прегнућа и подухвата, које нас данас зове да му одговоримо.

Иако се политичко-историјским вијарима „само **српски** језик, супротно Закону, искључује из образовног система“ Црне Горе, иако су тим програмима „доведена ... у питање основна права преко 43% школске популације у Црној Гори:

право слободног служења именом и нормом свога матерњег (српског) језика, право слободног изучавања свога матерњег језика и право слободног образовања на свом матерњем језику“; иако је наша „популација ... изложена систематском гушењу њене језичке, културне и националне самосвијести“, иако је то незаконита, нелогосна, дискриминација српског народа у Црној Гори, културоцид за који нема никаквог људског оправдања, иако су нашој Цркви „законски“ покушали да одузму сва права, статус и све што је била кроз историју, литије, вођене Словом које постаде тијело, су успјеле да нас саберу у истински сабор, и да покажу да сви спољашњи и унутрашњи вијари, ипак нијесу разнијели темеље и коријене српског народа у Црној Гори. И то све захваљујући Слову светих Немањића, слову и дјелу Петровића и Карађорђевића, слави Вучијег Дола и Солунског фронта, Вуковом *Рјечнику* и Павловићевој *Анџолоџији*, епици и лирици, часопису *Умјетности* и часопису *Слово*. И многим другима, једнако знаним и незнатим.

Сад кад нас хватају ново(о)смишљени вијари, можемо и морамо се држати *Слова*, као темеља и коријена, као наше нове институције, која баштини и гаји све оно истински српско и људско, истински културно и научно, и то све захваљујући слову и снази неколицине људи, на челу са проф. Матовићем, и њиховим саговорницима и сарадницима, из свих области, са свих меридијана српског језичког израза, највише из Никшића и Београда, али једнако битно из Чикага или Озринића, односно Скадра. Неке будуће генерације ће то боље сагледати, него ми, савременици, знаће боље да цијене све оно што се случило у *Слову* да се оно српско-свељудско више не може разлучити, развијати небу под под облаке, затрпати земљи у утробу.

Нека ово вече, нека овај дан побједи, буде први искорак од *Слова*, „једна сламка међу вихорове“, ка нама самима, нашој традицији и историју, ка сабору који ће нас сам од себе сабирати, без разасипања и разношења – вијенац наше свесрпске саборности, Слово наше.

9. мај 20022.

СЛОВО – ВЈЕРНО, НЕПОБИТНО И ДУБОКО СВЈЕДОЧАНСТВО ПОЛИТИЧКИХ ИЗНУДА И ПРИНУДА

Вечерас представљамо јубиларни, шездесети број *Слова*, радујући се сваком новом броју. Подсећајући се пута и живота овог часописа, присјећамо се и када је и због чега почело његово излагање. Узрок је распеће српског језика, које му је у почетку и дало име, да би часопис почео да говори, свједочи о распећу, и чува српски језик за неко ново васкрсење. Распеће је симболично сажето у изјави тадашњег министра за просвјету Слободана Бацковића 2004. године: „Црногорци имају тај ваш српски језик, којим ви говорите, да га зову црногорским... и крај приче“¹, те „Наш задатак је да створимо новог човјека“ (2004. године) до 2020. и изјаве Мила Ђукановића: „Ово је нека нова Црна Гора на коју ћете се морати научити, у противном... имаћете озбиљне проблеме са отпором Црне Горе...“ (2020)². Ове изјаве су складу са политичким приликама у Црној Гори тридесет године владавине једног аутократског режима који је, очигледно, имао за циљ да промијени идентитет Црне Горе, односно да, како се истицало, „створи новог човјека“ и „нову Црну Гору“, засновану на иде-

¹ Министар просвјете и науке Слободан Бацковић, дневни лист *Дан*, 31. август 2004, као и аудио-записи изјаве са конференције за штампу министра просвјете и науке на сајту Министарства просвјете и науке Црне Горе. Министар просвјете и науке Слободан Бацковић, дневни лист *Дан*, 31. август 2004, као и аудио-записи изјаве са конференције за штампу министра просвјете и науке на сајту Министарства просвјете и науке Црне Горе.

² **[Nedeljnik.rs](https://www.nedeljnik.rs)** (<https://www.nedeljnik.rs/video-ovo-je-nova-crna-gora-na-koju-cete-se-morati-nauciti-evo-samo-minut-ili-kako-sudrustve-ne-mreze-ispratilo-poraz-jukanovicevog-dps-a/>)

олошком коду који је имао за циљ елиминисање, понајприје, свега са српски предзнаком. Посљедњих 20 година таква политика била је усмјерена доминантно на обесправљивање статуса и имена српског језика. То је вријеме у којем је огољена „политика држала нож над науком“, и над истином. А сваки овај сегмент пропратио је и посвједочио часопис *Слово* који ће остати као вјерно, непобитно и дубоко свједочанство политичких изнуда и принуда, које су биле усмјерене на ангажовање великог броја и људи и институција, новоформираних и ифорицираних, и на фалсификовању ангажованих, да се истина о језику и његовој историји на просторима данашње Црне Горе промијени, и у другом правцу усмјери. Довољно ће бити у сваком времену прелистати *Слово* и видјети шта је, ко и на који начин „одрадио,, на овом пројекту.

Један кратак осврт и подсећање на бесмисао политике према језику која је у овом периоду вођена у Црној Гори. Стварана је, корак по корак, једна нова, вјештачка ситуација, са циљем да се све српско преименује у црногорско, и само црногорско, тј. монтенегринско, које се, нажалост, пречесто, да не кажем углавном, претварало и у антисрпско. У томе се далеко одмакло на формалном плану. Суштина је остала иста, јер нема другог језика на просторима данашње Црне Горе, осим српског, нити га може бити, нити је било другачијег имена за тај језик на свим просторима који су ушли у састав Црне Горе, до у огољеној политици посљедњих година.

Од 2004. године власт је, свом силином, кренула у промјену вјековног и историјског континуитета и идентитета Црне Горе. Ту годину памтимо и по подвигу професора (27 из Никшића, један из Херцег Новог), који су одстрањени из школског система (и не само школског) јер су се побунили против неистине која је наметана Црној Гори. Од тада је језичку и сваку другу судбину Црне Горе почео да свједочи часопис чији јубиларни број вечерас представљамо. Те 2004. почело је са атаком на школски систем, на младост. (У Уставу је тада стајало да је у службеној употреби српски језик ијекавског изговора, што није сметало да се ради насупрот уставу).

„Образложења“ за промјену имена језика у Црној Гори била су сасвим изванлингвистичка, политикантско-идеолошка. Назовиаргумент је био попис (2003) на којем се, разним условљавањима и притисцима, двадесетак процената становника изјаснило за име „црногорски“ језик, па је то претворено

у „право“, незапамћено у свјетској пракси (исфорсирано у Хрватској и одатле преузето), да „свак има право да зове језик својим именом“. И то је преточено у закључак да црногорски језик постоји, чим се неко (макар и изнуђено и квазиполитички све било припремљено, уз то и невелики проценат) одређује за његово име. Међутим, насупрот овоме, зна се да језик има право на своје устаљено и општеприхваћено, те историјски посвједочено име, те да би фалсификат требало да буде правно санкционисан.

Након референдума (2006) наступио је нови „аргумент“: Језик мора и треба да се зове по имену државе („постоји“ државно право на име језика)! Међутим, познато је да се име језика не изводи од имена државе него од имена народа (те је тако, нпр., језик Руса – руски, а не русијски, Италијана – италијански...); даље не постоји аустријски, швајцарски, белгијски, амерички, бразилски, алжирски..., иако постоје државе са тим именом; није постојао црногорски за вријеме постојања државе Црне Горе у доба Николе Првог Петровића. Углавном се у Црној Гори све завршава на тим „аргументима“.

Затим се потенцијало „правило“ да свака нација има право да свој језик зове „именом нације“, ма шта то у контексту Црне Горе могло значити. Овоме додати, општепознато, да се у другим земљама и међу великим бројем (и малих и великих, често новоформираних) нација у свијету, језик којим се служе уопште не зове именом нације него се узима и подразумева уобичајено и наслијеђено име за језик (те не постоји: аустријски, амерички, аустралијски, бразилски, кубански, мексички, аргентински, канадски...). А наслијеђено име за језик у ЦГ је једино – српски. Као и народ који ту живи и тим језиком говори!

Нешто касније је питање језика (прије свега његовог имена) стављено на скупштинску расправу. Донесен је нови устав (2007. године) према којем је направљена вјештачка разлика „службени језик“ – „језик у службеној употреби“: „службени језик“ (да би се њиме створио простор за фаворизовање оног што су у Уставу уписали, „црногорског језика“, без, макар и покушаја, стварање било какве новонорме, односно отклона од наслијеђене норме) – језик у службеној употреби (у који је стављен „остатак“ из заграда: српски, хрватски, босан-

ски).³ Треба напоменути да је тада, према попису (који може да буде један од критеријума у вези са језичком политиком, мада не један од најбитнијих), говорника српског језика било 64%, а за црногорски (као пуки назив), иако под силним политичким притиском, определијелило се свега 20%, па, и поред тога што је једино српски језик, у овом контексту, језик историјског континуитета, утемељеног и постојаног стандарда, а који стављен је у сасвим подређен положај. У Устав је унијето име за језик који не постоји нити је икада постојало (нити је постојало ишта што би се могло назвати као покушај стварања другачијег стандарда). Али, уписивање у устав наједанпут је постао „доказ“ постојања „црногорског језика“: с обзиром да му је име унијето у устав, „црногорски језик“ „непобитно“ постоји?! Уставом се, као што је познато у свјетској пракси, нарочито цивилизацијској, не ствара језик, нити је пуко уписивање имена за језик у устав доказ његовог постојања. За то је, управо, доказ начин на који је име за језик/језике уписивано у Црној Гори.⁴ У не малом броју земаља свијета (Њемачка,

³ Вјештачки створена разлика између појмова (термина) „службени језик“ „језик у службеној употреби“ послужила је (и служи) као „покриће“ за дискриминацију српског језика и говорника српског језика. Јер, разлике, суштинске, између појмова „службени језик“ и „језик у службеној употреби“ нема, осим што службени језик не мора бити у службеној употреби. Међутим, то је био начин да се српском језику, односно његовом имену, одузму сва права. И оно што је у формално-правном дијелу српски језик и задржао („језик у службеној употреби“; „уклопљеност“ и сабијеност у оквиру четвороименог назива наставног предмета у основним и средњим школама: „Црногорски-српски, хрватски, босански“), настоји да се смањи и уништи, прећути и игнорише, свакодневно, у пракси. У складу са новопрокламованим државно-националним стандардима једног истог језика, који је заснован на Вуковој реформи, покушава се пројектовати и нова историја уклопљена у државне и(ли) националне границе и системе, односно садашње исконструисано стање пројектовати на историјско-језички план. То можемо пратити најраније на простору Хрватске, потом БиХ, на крају и Црне Горе.

⁴ У не малом броју земаља свијета (Њемачка, Сједињене Америчке Државе, Велика Британија, Мађарска, Данске, Норвешка, Шведска...) име језика (службеног, у службеној употреби, државног...) не уписује се у устав (нити уставно дефинише), преко 98% језика на свијету нема никакав службени статус, језик се, па и име језика, подразумемијева, ако је питање језичке политике засновано на

Сједињене Америчке Државе, Велика Британија, Мађарска, Данске, Норвешка, Шведска...) име језика (службеног, у службеној употреби, државног...) не уписује се у устав (нити уставно дефинише), преко 98% језика на свијету нема никакав службени статус, језик се, па и име језика, подразумева, ако је питање језичке политике засновано на устаљеним, уобичајеним, утемељеним и јасним принципима.

Тек потом је у Црној Гори формиран „Одбор за стандардизацију црногорског језика“, који, у ствари, никад ништа није остварио, нити је могао остварити. Касније су, 2010. године (опет формално), одштампани *Грамајшика* и *Правојис* „црногорског језика“. За *Грамајшику* је утврђено да представља преписану *Грмајшику хрвајској језика за средњу школу* (са придодатим неким особеностим испланираним за „црногорски језик»). Аутори и *Грамајшике* и *Правојиса* јесу Хрвати (Силић и Прањковић), Украјинка (Људмила Васиљевна) и Аднан Чиргић из Црне Горе. И, тиме је „проглашен“ стандард „црногорског“ језика.

Почетком исте, 2010. године (усвајањем *Закона о ојшићем образовању*), у наставној пракси прихваћен је назив наставног предмета – Црногорски-српски, босански, хрватски (Стојановић 2014: 151–167), називајући то „равноправношћу“ (па је српски, за који се изјаснило на посљедњем попису близу 50% говорника, равноправан са хрватским, за који се изјаснило 0,4%), те са „црногорским“, за који ни име никад у историји није постојало (ни на просторима који су данас у саставу ЦГ) и српски, који је међу најстаријим словенским језицима, како својим именом тако и својом суштином.

Међутим, прије него што је усвојен нови закон и општем образовању, Завод за уџбенике је (не без договора са одређеним структурама власти) на брзину одштапао уџбенике на чијим корицама је стајало „црногорски језик“. Такви уџбеници је требало да остану ван употребе након усвајања новог Закона о општем образовању и васпитању. Међутим,

устаљеним, уобичајеним, утемељеним и јасним принципима, принципима који доприносе стабилности, јер језик би требало да буде средство комуникације, а не проблем у комуникацији. То, мимо свих свјетских критеријума и принципа, у Црној Гори није случај.

мимо свих договора, ови уџбеници нијесу повучени, постепено су почели да се намећу и провлаче у школама.⁵

Таквим резovima прилагођени су садржаји нових уџбеника у којима је мало истинитог; писци са простора садашње Црне Горе (сви редом) добили предзнак „црногорски“; изостављени (= избачени) српски писци и садржаји са предзнаком српски, све што је са простора данашње Црне Горе, а што је увијек и једино носило српски предзнак, почело се преименовати у црногорски.⁶ Тако се, по том принципу, у посљедње вријеме и у Црној Гори конструише нова историја, присваја српска споменичка грађа у коју се укључује све са простора које обухвата садашња Црна Гора, задају се нове дијалекатске подјеле, односно наименовања дијалеката: у уџбеницима за средњу школу налази се подјела Црне Горе на два дијалекатска типа: говори сјеверозападне Црне Горе (умјесто термина источнохерцеговачки) и зетско-горњополимски, чиме се територија данашње Црне Горе издваја и омеђава.

Дакле, „црногорски језик“ је, формално-правно (иако бесправно), инаугурисан, без било каквог показатеља шта би то требало да представља. Од формалног се даље није ни отишло, нити се могло отићи, јер се суштински ништа није могло

⁵ Откад су Бошњаци ушли у власт за неколико разреда је на уџбеницима уписан четвороимени назив за језик, дакле на њихов захтјев. Узалуд су они који се опредјелују за име српског језика (а којих има далеко највише) тражили да на уџбеницима пише име српског језика.

⁶ У пресуди се каже: „Из одредаба члана 13 Устава којима је прописано да је службени језик у Црној Гори црногорски, да су ћирилично и латинично писмо равноправни и да су у службеној употреби и српски, босански, албански и хрватски језик, не произилази уставноправно допуштење законодавцу за успостављање другачијег правног положаја службеног језика и осталих језика у службеној употреби, у било којој области па ни у процесу општег образовања у државним установама, односно конкретног уређења извођења наставе на тим језицима“. И даље: „Уставни суд је утврдио да је законодавац прекорачио границе уставних овлашћења, јер је поред обавезе извођења наставе на црногорском језику непосредно установио обавезу извођења наставе у установи на једном од језика у службеној употреби – српском“, те да је тиме: „дерогирао уставно начело о црногорском језику као једином службеном у Црној Гори“ итд. (Матовић 2014: 144).

промијенити. Српски језик остаје српски! Зато се радило на фалсификатима, подметањима, преварама. Да би се задати пројекат што више наметнуо и постао сам себи довољан!

Један од показатеља велике дискриминације, који укључује и име српског језика, јесте присуство (односно заступљеност) у државним структурама и органима, нарочито у руководственом кадру, гдје је оних који су се изјаснили као Срби, којих је, према истраживањима из 2010. године, проценуално 10–15 пута мање у односу на оне који су се изјаснили као Црногорци (однос је поражавајући по Србе и када се упореде са припадницима других националних опредјељења у Црној Гори), што је последица „расрбљавања путем обесправљива“, Лепосавић 2017: 126).

Уставним одредбама спроводи се тортура већине (политички конструисане и зачаурене у оквиру власти и њихових сарадника) над осталима, а једино што је стварно већинско (како тада, тако и данас), дакле једина стварна већина (говорници српског језика), немају готово никаква права. Према томе, једино су Срби дискриминисани само зато што су Срби. Уз то, да им гријех буде већи, говоре српским језиком и пишу ћирилицом, све у складу са вјековним идентитетом Црне Горе

Кад се формално-правно насиље завршило (или приведено крају), у Црној Гори настаје период привидног затишја, а, у ствари, ради се на истом пројекту, али се и даље систематично (и систематичније) одузимају се права српском језику и његовим говорницима. И оно што је у формално-правном дијелу српски језик и задржао („језик у службеној употреби“), укљученост у оквиру четвороименог назива наставног предмета), настоји да се смањи и уништи, прећути и игнорише, свакодневно, у пракси.

Што се језика и писма тиче, ту се ни до данас скоро ништа није промијенило, осим што се понегдје у неким општинама, у појединим сегментима, стидљиво појавила и ћирилица. Али, наставни планови и програми, исти они који су прављени на негирању свега српског, као и уџбеници са тим усклађени, остали су исти. И даље дјеца у Црној Гори похађају наставу са истим школским програмима, и истим уџбеницима из којих су одстрањени великани српске књижевности, превредновано српско језичко и културно наслеђе, преименован језик, уведена нова слова за непостојеће фонеме...

Што се будуће перспективе и могућих дјеловања тиче, важно је узети у обзир више сегмената.

Први је формалноправне природе и тиче се:

1) мјеста српског језика у Уставу Црне Горе. Упркос томе што се је највише говорника определијелило за име српског језика, српски језик је стављен у неравноправан положај у односу на новонаименовани црногорски (којем је дат примат и проглашен је за службени). Док се та велика неправда не исправи (што није једноставно јер је Устав Црне Горе, у дијелу који се језика тиче, један од, како се каже, „најтврђих“ у Европи, а и шире) могуће је испоштовати „службену употребу“ српског језика. А службена употреба подразумијева све. Језик може бити службени (као нпр. латински у Ватикану), тиме у устав уписан симболично, а без стварне употребе.

2) мјеста српског језика у образовном систему. У образовном систему српски језик је стављен у још неравноправнији положај (проглашавање црногорског језика за службени отворило је простор за даљу дискриминацију). Законским и подзаконским актима, различитим одлукама, покушавало се, доста и успијевало, да се свуда исфорсира име за језик – црногорски (О томе говоре формулације типа да се „настава изводи на службеном језику“, да се докторске дисертације пишу и бране на „службеном језику“..., и тако редом). Ту су промјене лако изводљиве и на томе треба што скорије радити.

3) мјеста српског језика у називу уџбеника, као наставног приручника. За ово је, такође, потребна само добра воља просвјетних власти да би се на уџбеницима нашло име српског језика.

Дакле, треба све учинити да се у формалноправном систему обезбиједи што адекватније мјесто српском језику. Што се тиче заступљености ћирилице, то такође зависи од добре воље власти. За бар донекле адекватно мјесто ћирилице нема формалних препрека.

Други аспект је научни. У науци нема компромиса. Наука, ако је наука, остаје на научним позицијама. Из тога производи да је језик на свим просторима данашње Црне Горе био српски, и да то и данас јесте, да се једино тако именовао, те да простори Црне Горе чине јединствен ареал са цјелином српског језика. Наука не може правити договоре са политиком на штету науке и истине.

На крају једно (реторичко) питање: Јесмо ли за ово кратко (а предуго) вријеме постали неки други људи, јесу ли нам усадили нове гене (несрпске, нехумске, нехерцеговачке, нецрногорске...) – монтенегринске, дукљанске, јесмо ли постали креатуре власти!? Је ли српски језик постао црногорски? Наравно да је све остало исто, осим што је политичким принудама стварана лажна слика Црне Горе. Надам се да ће Црна Гора свједочити и посвједочити себе! И вјерујем да ћемо истрајавати и истрајати на истинској, исконској Црној Гори. И да ће се Црна Гора излијечити од нанијетих јој рана и неправди. И да ће словити. Као и *Слово!*

Момо ВУКСАНОВИЋ

МИ ЖЕЛИМО ДА СЕ СЛУША ГЛАС НАРОДА

Веома сам почаствован и веома ми је драго да учествујем на овој трибини. Пријатељство Веселина Матовића и моје траје више деценија. Од краја 80-их година прошлог вијека, када смо заједно у синдикату средњег образовања успјели да постигнемо можда и највећи успјех, који је неки струковни синдикат постигао. Од тога времена па до данас, основно и средње образовање финансирају се из Буџета Црне Горе. До тог времена обрачун плата просвјетних радника вршио се из остатка дохотка па су плате просвјетарима касиле и по неколико мјесеци. У једнопартијском времену ми смо имали смјелости, када то није било замисливо, да се искључимо из државног синдиката на добробит просвјетних радника. И од тада је почела наша опозициона мука, па све до овог времена. Веселин је наставио да ради у школи, све до тренутка када је 27 професора искључено из наставе, из разлога што нијесу хтјели да држе наставу на преименованом српском језику, односно новоназваном црногорском језику. Ја сам пошао својим путем али сам увијек био у борби за очување српског идентитета, кроз формирање Вијећа народних скупштина, Српског народног вијећа, а касније и Српског националног савјета. Колико сам могао, водио сам рачуна да помогнем активности професора српског језика. У вријеме када је постајала Српска листа као политички субјект, Српско народно вијеће имало је једно посланичко мјесто. Од добијених средстава редовно се одвајао дио за помоћ штампању часописа СЛОВО, дајући допринос да овај часопис достигне ниво најугледнијих часописа на српском говорном подручју као што су Летопис Матице српске, Нова зора, Стварања и други, што је допринијело да је часопис Слово буде радије читан него многи познати часописи за књижевност и културу.

Поносни смо што смо у времену за нама искрено подржавали ту јуначку активност отпуштених професора.

Протести професора и грађана Никшића и Црне Горе у том времену били су несумњиво озбиљне врсте литије, можда и почетак литија у Црној Гори, почетак бунта који нажалост није дао праве резултате, захваљујући прије свега представницима и лидерима политичких странака које су покушавале да од групе часних људи добију што је могуће више својих присталица. Чини се да ни Српска православна црква није у том времену пронашла најбоља рјешење, уосталом као ни низ других националних организација.

Кроз активности наше организације покушавали смо да дамо допринос раду Актива професора српског језика. Одржали смо десетине округлих столова: Српски језик и српска књижевност у образовном систему Црне Горе; Српски језик у образовном систему - неколико година касније; Насиље над српским језиком; Српски језик и ћирилица - основе српског идентитета; Српска књижевност у Црној Гори; Вук Караџић у нашем времену; Говори српски - пиши ћирилицом, и тако редом. Врло је мали број истакнутих српских интелектуалаца са српског говорног подручја који нијесу учествовали на овим скуповима. Сва аргументација одбране српског језичког идентитета увијек је била неспорна. Али, нажалост, ту аргументацију нијесмо успјели да искористимо и афирмишемо на најбољи начин.

Чини се да ни у овом времену нијесмо у стању да то постигнемо, и да је неопходно промијенити начин дјеловања. Потребно је наћи рјешења да се глас људи који искрено раде на очувању идентитета српског народа и не само језичког него и националног, културног и вјерског, да се чује и да то искрено уваже политичке странке. Активност Матице српске, толико издања, толико округлих столова, толико трибина, па Српског националног савјета и Српског народног вијећа, формирање српских медија: портал, радио, који се може чути на цијелом простору Црне Горе, телевизија, такође, преко свих кабловских оператера, магазин Српске новине, часопис који је врло популаран не само у Црној Гори, итд. Исто тако и Књижевну задругу, са скоро 400 наслова, искључиво на српском језику и ћириличним писмом. Штампали смо преко 150 наслова само писцима Удружења књижевника Црне Горе, да би сачували и дали допринос да они постану јака организација. На жалост, нијесмо се довољно чули, нико није чуо наш глас. А ако се вратимо назад, и погледамо шта су то наше политич-

ке странке направиле да их питамо, шта је то урадила било која политичка странка за коју сматрамо да треба да је подржимо и да јој дамо глас на неким будућим изборима? Чини ми се веома мало, осим што нас уочи избора позивају да обавезно њих гласамо, без обзира што не раде на постизању било каквог српског јединства. Ово није политичка прича, сигуран сам да било кога од нас не занима никакав мандат, било одборнички било посланички, нити било каква функција. Ми функције не желимо да им отимамо, али желимо да се слуша глас народа. Неће слушати глас народа уколико се то не буде тражило од њих. Заједно и одлучно можемо да знамо кога онда да подржимо - оног који се залаже за очување идентитета националног, културног, језичког и вјерског, што досад није виђено. Ниједан императиван захтјев било којој бившој власти није постављен од стране српских политичких партија. Српски национални савјет је два пута инсистирао на доношењу Закона о употреби ћирилчног писма, које је потпуно равноправно са латиничним писмо и што је Уставом Црне Горе дефинисана норма. Када је успостављена нова власт, Српски национални савјет је најјачој политичкој групацији ДФ-у, предао нацрт Закона о употреби ћириличног писма. На том закону су радили признати стручњаци. Из ове политичке групације су обећали да ће то ући у процедуру, али то никада није учињено. Нисмо такође могли наговорити све наше политичке представнике, овог пута Демократе, да упуте у скупштинску процедуру иницијативу за поништење одлуке о признању Косова. И то је готово за невјеровати. Два пута је митрополит Амфилохије позивао лидере наших српских партија да их замоли да као посланици инсистирају на томе да то макар уђе у скупштинску расправу, како би спрали љагу са образа Црне Горе и српског народа у Црној Гори, међутим, ни на то није било одзива.

Данас, од осам листи на изборима у Беранама, седам је било српских. Добили су више од 60% гласова, међутим, није било могуће јединство српског народа. И ко ту трпи? Ту трпи српски народ и часни грађани Црне Горе. Они који поштују оно што је историјска истина и историјска постојаност Црне Горе. Они који мисле потпуно исто, било да су чланови било које партије. То показују литије, Марковданска литија у Подгорици и Световасилијевска у Никшићу. Сви исто мислимо, сви се радујемо да будемо заједно, али то нам иде тешко ако

на неки други начин не присилимо лидере политичких партија да воде рачуна о интересу српског народа.

Можда сам мало више ушао у неку политичку причу, али желим само да не радимо узалудан посао. Нико се није запитао да ли Веселин Матовић може да штампа овај часопис, нити да пита је ли могуће одржати српске медије. Велики је успјех да се чује Српски радио од Херцег Новог до Бијелог Поља и од Бара до Рожаја, јер ако постоје српски медији, постоји и српски народ. Али то се њих не дотиче. Њима је важно да окупе што је могуће више гласова и да се супротставе једни другима. Ми, као организације које се баве медијима, културом, науком, треба да их упозоримо, и да им ставимо до знања да нијесмо задовољни са њиховом неслогом. И да они то приме к знању. Једино се тако нешто може постићи. Иначе ће се све наше активности, приче, све наше трибине и медијско дјеловање задржати на констатацијама. Неопходно је да промијенимо начин дјеловања и да уз позив да заједно чувамо оно што нам је најважније, а то је идентитет наше Цркве и идентитет нашег српског народа. Из ове борбе за истину ни Српска православна црква такође не може да се искључи, јер борба за светиње није још увјек завршена. Није завршена, јер ће овакво устројена држава у датом тренутку, када осјети нашу слабост и опуштање, поново напасти наше светиње јер је њихов императив да дођу до државе гдје ће Срби бити маргинализовани и сведени на безначајни проценат.

Ми Срби у Црној Гори као народ нијесмо признати, са Црногорцима представљамо православно већину гдје Црногорци добијају све а Срби ништа. Са тиме не треба да се сложимо јер Срби у Црној Гори имају огроман потенцијал. Често су нашу организацију нападали да желимо да Србе у Црној Гори прогласимо за мањински народ, што је апсолутна неистина, јер у Црној Гори нема већинског народа. Хтјели смо, и за то се залажемо да узмемо оно што нам припада и створимо нешто што је од користи за српски народ што се апсолутно може видјети. Нажалост, данас у Црној Гори не представљамо ни мањински ни конститутивни народ.

Хвала!

(9. мај 2022)

Милутин МИЋОВИЋ

ШЕЗДЕСЕТ БРОЈЕВА „СЛОВА“

Ова прича јесте сложена и настајала је у сложеном времену, а ипак се може донекле и поједноставити. Код нас је главна тема криза идентитета, криза колективног, народног идентитета, произведена новом културном и политичком идеологијом, која брутално разара наше историјско и културно памћење. У ове двије-три деценије, цијела државна и медијска инфраструктура биле су тако инсталиране и настројене да разоре наш српски, културни, народни идентитет. То би се засигурно и десило да нема у човјеку и у народу нешто дубље, неки коријен који не могу ни вјетрови да ишчупају, нешто што ти вјетрови могу и да ојачају. Тога смо и свједоци, без обзира на све деструктивне механизме и планирао дјеловање, ипак, српски народ у Црној Гори, сачувао је унутрашњу концентрацију, памћење, а и довољан стваралачки набој.

Кад је у питању идентитет, који, наравно има неку дубљу константу, он се кроз сва искушења, док има у народу духовног здравља, обнавља из те дубље основе, подразумијевајући динамику и дрматику, како појединца тако и народа. Многе силе у човјеку и народу морају да се укључе, да би идентитет могао да се обнавља.

Идентитет у филмном облику, рађа култура, а културу рађа личност, слободан човјек. Ја видим вас и видим - у сваком спава чудо. Како се бојати тих вјетрова кад ми носимо унутар себе чудо, тј љубав и вољу да се боримо, да свједочимо своју личност, своју посебност, и своју саборност, кроз стваралачку борбеност. Та је формула врло проста. Ако се окренемо уназад, видјећемо те формуле у нашим јунацима и ствараоцима. Вазда је било тешко. Сјетимо се само стихова с почетка Горског вијенца: А ја шо ћу али са киме ћу... Једна сламка међу вихорове...Моје племе сном мртвијем спава, суза моја

нема родитеља, надамном је небо затворено, не прима ми плача ни молитве, у ад ми се свијет претворио.

Ови стихови нам говоре не само о стању појединца, пјесника, него и о духовном стању народа у које се једном затекао. Дубока искуства, која народ једном преживи, наслеђују будуће генерације, и та искуства су основа, - сазнајна и морална, нешто што се преноси генима. Нијесу тек тако, у овим годинама, када су околности наметале прекид нашег памћења, управо Његошеви стихови задобили неку обнављајућу и охрабрујућу моћ. Наш национални геније, позабавио се овим, најдубљим питањима прије нас, и оставио нам пјеснички језик, пјесничке и егзистенцијалне формуле, у којима је та унутрашња духовна борбеност савршено исказана. И гле, ти и такви стихови су уписани у нашу меморију, и сами нам се казују, кад дођемо у сличну ситуацију.

Да се сад подсјетимо неких детаља од коју деценију прије. Ова тоталитаристича прича у Црној Гори, овако наштимована политички и идеолошки, отпочела је свој деструктивни посао, још с краја прошлог вијека. Сепаратни дух црногорске државе, управо се конституише као идеолошка и културна платформа, крајем прошлог вијека. Осамостаљење Црне Горе као државе, није било много страшно за наш народ, јер је Црна Гора и прије била самостална држава, али њено издвајање и одвајање из интегралног српског културног наслеђа, произвело је ту посебну зехњу и драматику, јер је то народ осјећао као чупање од свог коријена. Као што је познато, прва Црна Гора, носила је изразит српски културни идентитет. Била је ослоњена на косовски еп, средњовјековно православно српско наслеђе. Његош је све те духовне и културне слојеве сјединио, прочистио, и освијетлио памћење Црне Горе, да је таква препозната не само у укупном простору српске културе и историје него и шире у словенском свијету.

Крај вијека и почетак новог, био је вријеме пуног затамњења перспективе српског народа и српске културе у Црној Гори. Српска култура, која је срж народног и културног памћења у Црној Гори, постала је у новом концепту црногорске културе, „окупациони елемент“, те је тако у новим околностима, предвиђена за разарање, изобличавање, распињање. То се, у новој идеолошкој и културној агенди формулисало као „еманципација Црне Горе, ослобођење од старих заблуда“. Ето,

у таквој ситуацији се нашао српски народ Црне Горе, и наравно репрезенти те културе, како институције тако и појединци.

Да поменемо овдје укратко нека прве новооснована удружења, институције српске културе, које су се појавиле у таквој, скоро немогућој ситуацији, као одговор на нову ситуацију.

Кажем, крајем вијека, већ су то људи осјетили, већ су неки ствараоци, слободни људи, устали на ноге, оружали се духом и пројавили своју позицију. Треба се сјетити у тим годинама (1999) новопокреног недјељника „Гласа Црногораца“ који је окупио тада слооодне и креативне људе (Ранко Јововић, Бећир Вуковић, Горан Даниловић, Горан Бјелановић, Јован Пламенац, Малђен Мићовић... Њихови текстови су показали духовну и интелектуалну надмоћ, у односу на тадашњу атмосферу у јавном животу. Кажем надмоћ, јер су се ослањали на традицију, и већ врло креативно и супериорно полемисли, са инсталираним културним концептеом, нове Црне Горе. Од тих текстова настали су касније, ауторске књиге и зборници, у којима се јесно показала позиција Срба и српске културе у Црној Гори.

Треба поменути и два тематска беоја листа Свевиђе (Језик и памћење), епархије Будимљанско-никшићке, у којем су, у контексту те кризе, наши најзначајнији интелектуалци са српског простора, дали своје прилоге.

Часопис Слово, настао је на иницијативу професора (углавном из Никшића), који нијесу пристали да предају „матерњи језик“ умјесто српског, прије 18 година, и напустили црногорску просвјету. Тада је већ било јасно, и онима којима до тада није било јасно – да све иде, бар у Црној Гори, системској деструкцији, и тешким конфликтима у духовном, просвјетном и културном простору.

Отпуштањем професора са посла (њих 28) из никшићких средњих школа, било је грубо показивање на дјелу односа према српском језику, српској култури, и најнепосредније, према носиоцима и бранитељима те културе и традиције у Црној Гори.

Професор Веселим Матовић, нашао се на челу тог покрета, који је тражио, не само непристајање на бруталну дегрдацију српског језика и културе у Црној Гори, него и кре-

ативно ангажовање потенцијала српске културе у одбрани историјског културног идентитета.

Од првих бројева часопис Слово, конституише се као озбиљан часпис за језик и културу, вођен, с једне стране промишљеном уредничком концепцијом главног уредника Матовића, а с друге стране, озбиљним и одушевљеним одзивом и солидарношћу људи из културе са цијелог српског културног простора. Пошто су разлози настанка овог часописа сасвим неубичајени, јер је то био елементарни потрес у простору друштвеног, културног а и политичког живота, - али, као да су се и у таквој ситуацији, у колективном осјећању, активирали Његошеви стихови: *Нове нужде, рађу нове сили... удар нађе искру у камену*. Осмишљеним рубрикама за питања језика, друштвене и културне проблематике, као и рубрикама за књижевно стваралаштво, за скоро двије деценије, врло драматичног стања у друштву и култури, овај часопис показао је, да се може слободно живјети и тешко радити, и када је против човјека цио државни систем. Требало је само сазнати да тај организовани деструктивни план, није само против оних који држе супротну позицији, него против човјека, против смисла културе, против памћења као основног исходиште културе.

Професор Матовић је за сваки број писао уводнике, у чијим се минуциозним анализама, јасно рефлетовала друштвена сложеност, отворени и притајени конфликти у црногорској култури и друштву. У тим анализама такође су прецизно предвиђане последице тих конфликата који нијесу престали. Једном ријечју, ти уводници представљају унутрашње снимке једне драме која је произведена државном идеологијом и страначком политиком, која се брутално супротставила културном коду народа, његовом памћењу и карактеру. Прва жртва тог пројекта било је име српског језика, а тиме и цио именик историјског и културног памћења Срба у Црној Гори..

Часопис Слово већ скоро двије деценије одолијева тој новоцрногорској стратегији, ослањајући се на изворно памћење, аутентичне и репрезентивне ауторе, тј. на стваралачку слободу, осјећање правде, чојства и јунаштва.

Ето и кроз овакве државне ударе, намијењене култури и слободним људима, које смо овдје само нагласили, човјек може да дође до драгоцјених духовних искустава, и нађе темеље тамо гдје га његови прогонитељи не виде.

Искуству слободе није непознато, да тоталитарни режими, препреке и удари, могу бити подстицајни, да се наше Слово испуни обновљеним смислом и слободом. То ово Слово показује словом.

Живјели, хвала!

СРПСКИ ЈЕЗИК ЈЕ НАЈТРАЈНИЈИ И НАЈСТАРИЈИ ЦРНОГОРСКИ АРХИВ

Језик заузима средишње мјесто у животу сваког појединца и свакога народа. Он је неприкосновено човјеково станиште и његова свеобухватна одредница. Српски језик, са својом хиљадугошишњом историјом мукотрпног стварања и трајања, обликовања и опстајања, најтрајнији је и најстарији црногорски архив, који све памти, свему даје мјеру, о свему свједочи. Преко њега смо у словесној заједници и са својим прецима и са потомцима, он одређује нашу перцепцију свијета, преко њега ми и посједујемо тај свијет. Све оно важно што смо у дугим вјековима народног сазријевања могли да искажемо усмено или путем писма, да сачувамо у непрекинутом ланцу трајања живота, у народној свијести добијало је вриједност симбола, и као нешто што нас надахњује и оплемењује, преношено са човјека на човјека постајало је искуство, народна свијест, саборно памћење, традиција и знање о нама самима и о људима уопште. У томе се и огледа суштина и најдубљи – стваралачки смисао језика. Он зида, гради, повезује, просвјетљује, исцјељује и преображава.

А онда се, у наше вријеме и пред нашим очима, десио потрес. Доминацијом политичара – монтенегрина, у црногорском друштву се створио, отуђен чак и од самог себе, нови човјек, који измијенивши поимање стварности, на нов начин чита и види стварност, раскидајући са симболима и старим вриједностима, мјестима сјећања и традицијом. Као посљедицу тај потрес је дозвоа подивљале емоције, лаж, разарање, конфликте, идеологију која је себи потчинила разум, народ заглављен у беспућу из кога не може нигдје да крене... Српски језик, варварском руком и договором у коме није учествовао ниједан стручњак за ту област, стављен је на чудно мјесто између црте и запете, у Уставу, као највишем акту земље при-

сутан, а у животу народа, администрацији и васпитно-образовном систему у ствари избрисан.

А умјесто њега, отекао од политике, по ријечима Мила Ђукановића настао као државни пројекат, тзв. црногорски језик који више не памти ништа, па чак ни своју сопствену лексику, стандардизацију, граматику или правопис којих кроз вријеме, тако именованих, није ни било ... У исто вријеме уводе се анахроне и давно заборављене ријечи и сулуда граматичка правила, тако да тај измијењени и накарадни језик оставља печат на то како људи у Црној Гори виде све око себе, како мисле о великим и малим стварима, како језиком пресликавају себе на свијет око себе и обрнуто. Не треба заборавити ни ону смијешну правописну норму тог назови језика да се именица Србин може писати и малим и великим словом, јер Србин, поред припадности народу, може значити и православац, док Рус или Румун, Бугарин или пак Грк, не значи православац, нити Италијан значи католик, па се те именице пишу само великим словом. Аналогно таквом тумачењу именице Србин, могла би се сматрати правописно и стилски исправном реченица: Црногорац је Србин, ако се то Србин напише малим словом. Не знам да ли би, ипак, овако претпостављено рјешење прихватили творци правописних норми тзв. црногорског језика.

Зна се да је једна од најважнијих одлика сваке цивилизације, и сваког друштва, уређеност система и прописи којима се та уређеност постиже, без обзира о којем пољу се ради. То се посебно односи на матерњи језик који са посебном пажњом и изнијансирано треба његовати, пазити, преносити и чувати, да би сачували своју есенцију, своје биће. Нажалост, а уз неку врсту нашег допуштења и пристајања, наше су се власти, скоро двије деценије, посебно алергичне на његово име, понашале као да српски језик не постоји и као да никада није ни постојао. Осим неких спорадичних „испада“ и „акција“ појединаца, гласова „вапијућих у пустињи“, друштвена заједница се, без неких већих и организованијих акција, немоћно посматрајући како наше биће дробе, тумаче и прекрајају, навикла на такво стање, јер „човјек је биће које се навикава“.

У тешким и смутним временима није најтеже обављати своју дужност, најтеже је схватити у чему се та дужност састоји. Нас 26 средњошколских професора, разних струка који смо

прије осамнаест година скренули пажњу црногорској јавности да се у име идеологије, а са позиција државне силе, жели озакопити невиђени језички инжењеринг, терор измишљене језичке мањине над већином и те како смо знали шта то значи и како ће срозавањем језичког стандарда доћи до збрке у главама људи који су изложени овом небивалом експерименту, јер језик је најдоступнији свједок збивања са човјekom и у човјеку, језиком, и само језиком, продире се у тајне људске природе, менталне процесе духа и душе појединца и народа у цјелини. Шири заједница није имала слуха за нас, искључени смо из друштвеног система, проглашени народним непријатељима, а троје наших колега, које само по добру можемо поменути: Вуко Велаш, Станка Никчевић и Светозар Ћираковић, професори српског језика преминули су, ми знамо у каквом социјалном статусу, у најбољим годинама човјекове зрелости. Да ли је неко допринио тим умирањима? Изгубљено и отето вријеме њиховог и нашег професионалног учешћа у овој мучнини без краја, каква је наша стварност, ни њима упокојенима, ни нама, који смо неким чудом још живи, нико не може повратити...

На почетку наше борбе „рата за српски језик и правопис“ покренули смо ревију - билтен „Распеће језика српског“, коју смо уређивали сви помало, да би послје 6. броја она прерасла у часопис „Слово“ који великом трудом и истрајним радом, мудро и систематично уређује колега Веселин Матовић. Сарађујући са нашом Црквом, Српским националним вијећем, Матицом српском, Факултетом за српски језик и другим институцијама, организацијама и удружењима који баштине српски језик и српску културу у Црној Гори, као и књижевницима и јавним посленицима из Србије, Републике Српске и широм Европе, до овога недавно изашлога шездесетог броја, часопис за српски језик, књижевност и културу „Слово“ је постао незобилазан и један од најважнијих докумената – зборника, свједочанстава о судбини српског језика у Црној Гори посљедих петнаестак година. О каквом се часопису ради свједочи чињеница да се налази на листи категоризованих научних филолошких часописа Министарства науке Републике Србије.

Као посебан квалитет, поред веома значајних прилога о језику, критика, есеја, истраживања и белетристике угледних научника и умјетника из нашег народа, мишљења сам да треба истаћи Матовићеве уводнике у рубрици „Ријеч уредника“, у

којима се темом српског језика у Црној Гори, као својим животним опредјељењем, живо осјећајући кризу савремене цивилизације у цјелини и водећи рачуна о сваком детаљу, бави. Тим уводницима, никад не заборављајући да је професор и васпитач, склопљеним у једну велику књигу, Веселин Матовић, без имало претјеривања, себи је обезбиједио трајно мјесто у сваком озбиљном разговору и тумачењу језичког питања у Црној Гори. Нијесам сигурна да родитељи, ученици и наше колеге професори четвороименог језика, и када се определијеле за ону варијанту између црте и запете, прате и знају о чему овај човјек прича...

Садржај бројева 51 – 60:

СЛОВО бр. 51:

РИЈЕЧ УРЕДНИКА

Веселин Матовић: „Црногорски“ само „за њо кући“ 4

РАЗГОВОР

Живко Ђурковић:

Њеџош – Андрићев духовни оштац 13

ЈЕЗИК

Јелица Стојановић: *Ујошреба лексема од основе срб-у српским средњовјековним изворима (граматички и семантички аспекти)* 33

Александар В. Савченко:

Причај српски да те цио свијетј разумије! 65

БЕЛЕТРИСТИКА

Милутин Мићовић: *Језик језика (јоезија)* 71

Слободан Р. Бошковић: *Грба*

(одломак из необјављеног романа) 82

Радојица Вујачић: *Боле* 98

ПРЕВЕДЕНА ПОЕЗИЈА – Руски пјесници у емиграци-

ји: *Иван Буњин, Зинаида Хилкијус, Владимир Набоков, Корвин-Пиошировски, Николај Туроверов, Иван Савин, Дон Аминадо, Марина Цвејџајева, А. А. Меркулов, Георгиј Иванов* (превео и приредио Зоран Костић) 106

ЕСЕЈ

Бошко Н. БОЈОВИЋ: *Генеза косовске идеје у њрвим њосџкосовским хаџоџрафско-истџориоџрафским сџисима* 135

ИСТРАЖИВАЊА

Горан Ж. Комар: *Писмо „калуђера србске земље“ Дамјана и Павла римском џаџи* 155

Наталија Д. Блудилина:

Духовни дијалоџ Державина и Њеџоша 162

Будимир Алексић: *Косово у књижевном сџваралашџву и џолиџици краља Николе* 175

Милорад П. Радусиновић:

Руски осврџ на Њеџошево дјело 1854. џодине 185

Слободан Јокић: *Прве школе у Црној Гори* 189

КРИТИКА

Јово Радош:

Библијски садржаји у народној књижевности 199

Андрија Радуловић: <i>ѿоезија</i>	102
Вишња Косовић: <i>ѿоезија</i>	105
Новица Ђурић: <i>ѿоезија</i>	107
Милица Бакрач: <i>ѿоезија</i>	109
Драган Бојовић: <i>ѿоезија</i>	112
Миљан Николић: <i>ѿоезија</i>	114

ЕСЕЈ

Стеван Кордић: <i>Злочин и злојев или црнци и Црнојорци</i>	117
Лидија Томић: <i>О ѿоковима Андрићевој ѿријовједачкој ѿосѿиуика</i>	156
Ђуро Бодрожић: <i>Андрићеви романи или рад на националном ѿамћењу</i>	164
Шћепан Алексић: <i>Срби између Исѿока и Зајада</i>	174
Дамјан Ђулафић: <i>Амалјами руске и српске књижевности</i>	182

ИСТРАЖИВАЊА

Горан Комар: <i>Повеља монаха Симеона (Немање) манастиру Хиландару</i>	191
Ненад Кебара: <i>Синиша Кордић – ѿесник бића</i>	203
Милорад П. Радусиновић: <i>Срби у ѿуѿојису јарославској ѿосадској човјека 1721–1722. године</i>	226
Небојша Рашо: <i>Вицко (Мајшов) Тријковић – Поднојољски (1870-1938)</i>	232

КРИТИКА

Радослав Милошевић: <i>Од срца до лојоса са мирисом душе</i>	239
Огњен Тодоровић: <i>Узрочно-ѿосљедична веза и мѿијска раван у роману Кукавичја пилад Лабуда Драјића</i>	249
Перивоје Поповић: <i>Пјесма и човјек</i>	259
Новица Ђурић: <i>Књија људских сѿрадања – свједочансѿиво једне ејохе</i>	265

СЛОВО бр. 54**РИЈЕЧ УРЕДНИКА**

Веселин Матовић: *Црна Гора, сѿара, зар ѿи немаш срама?*

4

ТЕМА БРОЈА:

СРПСКИ РЈЕЧНИК ВУКА СТЕФ. КАРАЦИЋА (1818 – 2018)

Избор текстова

Вук Стеф. Караџић:

<i>Објавленіе о Сербскоме речнику</i> (1818)	13
<i>Второ објавленіе Сербскоме словару</i> (1818)	16
<i>О сисџеми и мейоду мојеја Српског рјечника</i> (1852)	21
Павле Ивић: <i>Историја књије (из Поговора Вуковом Рјечнику из 1818)</i>	25
„Ако сад' живи останете, дуго умрети нећете“	
Љубомир Стојановић: <i>Појава Речника - Одзиви код срјске љублике</i>	41
Јован Кашић: <i>Судбина Рјечника у Србији</i>	55
„Сјајан је то језик...“	
Љубомир Стојановић: <i>Један ошјији љојлед на Вуков рад</i>	79
Меша Селимовић: <i>За и љрошјив Вука VII</i>	94

СЛОВО бр. 55-56**РИЈЕЧ УРЕДНИКА**

Веселин Матовић: <i>Срјско-црнојорска вршјојлавица</i>	4
--	---

ЈЕЗИК:

Митрополит Амфилохије (Радовић): <i>Тајна језика</i>	
Драга И. Бојовић: <i>Црнојорске околјезичке шеме</i>	21
Митра М. Рељић: <i>„Ни шамо ни овамо“ (језичке манифестјације расјолоућеној идентјишјеша или јрешке у самојоимању)</i>	29
Добривоје Станојевић: <i>Марјинализација и електјронски медији</i>	46
Иван Вучковић: <i>Проблем односа језика и (медијске) сјварносји за мојућностј љросвећеносји</i>	63
Борислав Пекић: <i>Предлој за ујојребу језика</i>	75
Предраг Живковић: <i>Језик љокоравања</i>	85
Илија Лакушић: <i>Између језика и домумлавања</i>	88
Милко Грбовић: <i>Туђице у срјском</i>	101

ЕСЕЈ

Вуко Велаш: <i>Верјшјкала љамћења и дојаћаји у шјекућем живојшју и кулјтури</i>	121
Стеван Кордић: <i>Писејж</i>	127

ИСТРАЖИВАЊА

Горан Комар: <i>Повеља Цара Душана цркви Св. Арх. Михаила и Гаврила у Јерусалиму (1350)</i>	141
Ђорђе Н. Кебара: <i>Мишјојоешјика Насјасјевићеве љрозе</i>	150
Миомир Бели Ковачевић: <i>Срјски ејски</i>	

<i>интeгpализам Марка Миљанова</i>	169
Лука Кешeљeвић: <i>Аpистoтeлoвo зaснивањe пpвe филозофије</i>	177
Владимир Боричић: <i>Стo гoдинa oд пpевoдa Гopскoг вијeнцa нa фpанцyски јeзик</i>	210
КРИТИКА	
Јелeнa Гaздић: <i>Пoвoдoм пpомoцијe 54. бpoјa Слoвa пoсвeћeнoг 200. гoдишњици Вyкoвa Рјeчникa</i>	217
Милoрaд Ђукaнoвић: <i>Скeнирaњe душe или стипeндизaцијa слoбoднe мисли</i>	222
Будимир Дубaк: <i>Кoлoнa нa пyтy кa избaвљeњу</i>	227
Милoрaд Дурyтoвић: <i>Књижeвнoст у oлeгaлу Мaјe Симoвић</i>	231
Мaјa Стoкин: <i>Дoмунђaвaњe сa звeздaмa Рaдинкa Крулaнoвићa у збирци пeсмa Ad fontes</i>	234
У МАКАЗАМА	
Борис Јoвaнoвић: <i>Узбунa</i>	241
Вукaшин Бaћoвић: <i>Пpодaнoвa eвoлyцијa</i>	243
КЊИГА СЛОВА	
Милyтин Мићoвић: <i>Изгyбљeнa књигa (1)</i>	251
ДОКУМЕНТА	
<i>Цpнoгopски индeстипeи</i>	
(Збopник дoкyмeнтa o јeзикy, нaрoдy и вјeри)	

СЛОВО бр. 57**РИЈЕЧ УРЕДНИКА**

Весeлин Мaтoвић: <i>Њeгoшeвe мoштци гpyпи пyти нa Лoвћeну</i>	4
---	---

ЈЕЗИК

Јелицa Стoјaнoвић: <i>Упoтpeбa лeксичкиx јeдиницa Кoсoвo, Цpнa Гoрa и Срб(и)јa у Гopскoм вијeнцy – лингвoкултyрoлoшки аспекти</i>	13
---	----

Рaдoјe Фeмић: <i>Дијaлeктизми у дpaмaмa Жaркa Кoмaнинa</i>	36
--	----

ДАТУМИ

Архивска гpaђa Глaвнoг oдбoрa зa пpенoс Њeгoшeвиx кoсти нa Лoвћeн, 1925.	49
--	----

Стaнислaв Крaкoв: <i>Пpекo Висoких Дeчaнa и Лoвћeнa у Пpимoрјe</i>	116
--	-----

БЕЛЕТРИСТИКА

Рaнкo Јoвoвић: <i>пoeзијa</i>	141
-------------------------------	-----

Илија Лакушић: поезија	149
Милан Мицић: поезија	165
Сава Радуловић: поезија	174
Григорије Божовић: <i>Необичан мученик</i>	177
Борис Јовановић: <i>Старац без мора</i>	183
Миомир Ђуришић: <i>Последње путовање Балше III</i>	189
ПРЕВЕДЕНА ПОЕЗИЈА	
Игор Александрович Јелисејев	191
ИСТРАЖИВАЊА	
Ратко Р. Марковић Риђанин: <i>Љубомир Стојановић као државник и историчар (1860-1930)</i>	199
Немања Ђ. Миловановић: <i>Епиграф Хвочанину</i>	215
Радован Фемич: <i>Однос кнежевине Србије према српској Војводини током 1848/49.</i>	221
Васко Костић: <i>Како се Бока 1945. нашла у саставу Црне Горе</i>	235
СТАВ	
Весна Тодоровић: <i>Истина је цјелина</i>	245
КЊИГА СЛОВА	
Милутин Мићовић: <i>Црнојорски идентитет (2)</i>	253
ФОТОГРАФИЈЕ	
Љубомир Дурковић Јакшић, <i>Њеџиш и Ловћен</i> , Светигора, Подгорица, 2006.	
СЛОВО бр. 58-59	
РИЈЕЧ УРЕДНИКА	
Веселин Матовић: <i>Црнојорска идентитетска зајонетика</i>	4
ЈЕЗИК	
Рајна Драгићевић: <i>Појед Милоша Московљевића на лексичку норму српског језика</i>	19
Весна Тодоровић: <i>Српски језик у званичној и незваничној употреби у Црној Гори</i>	32
Димитрије Дисо Јаничић: <i>Етиерането у Црној Гори</i>	36
Жарко Б. Вељковић: <i>Крич(ан)и, Кричкови и крич(ач)ка имена</i>	54
БЕЛЕТРИСТИКА	
Драган Хамовић: <i>поезија</i>	69
Милко Грбовић: <i>поезија</i>	72
Радисав Бато Ђурковић: <i>поезија</i>	77
Слободан Милић: <i>поезија</i>	81

Војислав Будо Гледић: <i>ѿоезија</i>	85
Зоран Костић: <i>Болеро</i>	90
Никола Мацановић: <i>Тестиаменти</i>	98

ЕСЕЈ

Милутин Мићовић: <i>Неколико ѿролошких ѿексиова</i>	107
Душан Крцуновић: <i>Дух Њеѿошевоѿ аѿонизма и наше вријеме</i>	122

ИСТРАЖИВАЊА

Предраг Живковић: <i>Побуна ѿтрадиције</i>	127
Душко Певуља: <i>Криѿичка свијест у ѿрози Радоја Домановића</i>	139
Горан Ж. Комар: <i>Нови ћирилични наѿиѿис у Пиви</i>	152
Радован Фемић: <i>Начерѿаније Илије Гарашианина као ѿредмеѿ различѿиѿих исѿориоѿрафских инѿерѿреѿација</i>	156
Милорад П. Радусиновић: <i>Два руска извјешѿаја из Њеѿошевоѿ доба 1838. ѿдине</i>	177

КРИТИКА

Милован РОСИЋ, Радослав МИЛОШЕВИЋ: <i>Роман „Клобук“ Пеѿра Сарића</i>	187
Ратко Божовић: <i>Зайис о роману Талик Саве Радуловић</i>	197
Анђелина Никчевић: <i>Поеѿска лиѿурија (од Божур ѿља до Милосрдноѿ анђела)</i>	199
Душан Топаловић: <i>О једном фалсификаѿу Дукљанске академије</i>	207

КЊИЖЕВНИ АРХИВ

Митрополит Сава Косановић: <i>Рукоѿисне србуље у М. Тројици</i>	213
Гаврил, епископ Макариополски: <i>Схиѿуманија Марија (Дохѿорова)</i>	223

У СПОМЕН**Светозар ЋИРАКОВИЋ**

Велиша Кадич: <i>Оѿрошѿај од никѿићкоѿ Досѿиѿеја Свейѿозара Ћираковића</i>	237
Новица Ђурић: <i>Сейѿозар Ћираковић – ѿрофесор који је оѿисменио Србе у Скадру</i>	239
Билана Брашњо: <i>Учиѿељ не одусѿаје од срѿскоѿ језика</i>	241
Жељка Ћираковић: <i>Ја сам кћерка Свейѿозара Ћираковића</i>	244

Борис Јовановић: <i>Баи смо се разумјели</i>	248
Ранко ЈОВОВИЋ	
Милутин Мићовић: <i>Ранко Јововић, ијесник слободе</i>	250
Милица Бакрач: <i>Слово о слободи</i>	252
Веселин Матовић: <i>Ранко Јововић- ишиар међу ијесницима</i>	253
Предраг Пеђа ВУКИЋ	
Пеђа Вукић: <i>Свима све ойрашиам</i>	258
Јован Пламенац: <i>Велики човјек Пеђа Вукић</i>	259
Интервју са Пеђом Вукићем: <i>Србофобија не може биши будућности Црне Горе</i>	261
ЛИКОВНИ ПРИЛОЗИ: Илија Никчевић: <i>Графике</i>	

СЛОВО бр. 60

РИЈЕЧ УРЕДНИКА

Веселин Матовић: <i>Језик у коалиционом ипроулу</i>	4
---	---

ЈЕЗИК

Драга И. Бојовић: <i>О разјоворној фразеолоији</i>	15
Јелена Газдић: <i>Цршице из животиа Саве Мркаља и осврти на њејов доиринос реформи срјској језика и иисма</i>	22
Ђуро Шушњић: <i>Наоружани језик</i>	29

БЕЛЕТРИСТИКА

Милутин Мићовић: <i>иоезија</i>	43
Андрија Радуловић: <i>иоезија</i>	55
Сава Радуловић: <i>иоезија</i>	65
Радомир Батуран <i>Урвеник</i>	68
Јанко Јелић: <i>Бидон</i>	76
Горан Јовановић: <i>Слике</i>	80
Бојан Рајевић: <i>афоризми</i>	85

ПРЕВОДИ

Евгениј Чигрин: <i>иоезија</i>	88
Михаил Зарубин: <i>По дрва</i>	101

ИСТРАЖИВАЊА

Милош Вукићевић: <i>Моииви неизосијајања из боја у Вуковом Косовском епу и Њејошевом Горском вијенцу</i>	107
Предраг Живковић: <i>Како осивариши иницијацијски ирејород бића?</i>	119
Радослав Милошевић: <i>Њејошева космоионија</i>	131

Горан Ж. Комар: <i>Епиграфски прилози из Горњеї Подриња, Љубиња, Требиња, Билеће и Неума</i>	147
Милорад П. Радусиновић: <i>Неколико текстових из старих руских часописа</i>	168
ЕСЕЈ	
Душко Певуља: <i>Књижевни државник</i>	189
Комнен Бећировић: <i>Сумрак Ловћена као сумрак разума</i>	195
Војислав Будо Гледић: <i>Пјесничка инспирација Николе Тесле</i>	204
Спиридон Булатовић: <i>Земља за уком</i>	215
КРИТИКА	
Веселин Матовић: <i>Да се бездне мрачне освијетле</i>	221
Душко Певуља: <i>Сагласје бића и језика</i>	227
Будимир Дубак: <i>Речисти говор Нијемих говорника</i>	230
Александра Петрић: <i>Скулптура мора бити цијела лијепа</i>	234
Ружица Комар: <i>Добројом против фантасије за</i>	240
ЛИКОВНИ ПРИЛОЗИ	
Бранислав Петрић: <i>Скулптуре</i>	

ПОВЕЉУ

ЗА НЕГОВАЊЕ СРПСКЕ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ

ЗА 2012. ГОДИНУ

МАТИЦА СРПСКА

ДОДЕЉУЈЕ

ГРУПИ ПРОФЕСОРА И НАСТАВНИКА СРПСКОГ
ЈЕЗИКА из Црне Горе.

која је пружила одличан утицај на српскога језика

У Новом Саду

8. априла 2013. г.

Генерални секретар

Председник

Штампање овог броја помогло је Министарство спољних послова
Републике Србије, Управа за сарадњу с дијаспором и Србима у региону.

Првих шест бројева овога часописа изишло је
под именом **Распеће језика српскога**.
Часопис је настао 2004. године као израз отпора
групе никшићких средњошколских професора
насиљу над именом српског језика у Црној Гори.
Од августа 2006. излази под именом **Слово**.